

DOKTORI (Ph.D) ÉRTEKEZÉS

REZSŐFI ISTVÁN

Debrecen

2006

DEBRECENI EGYETEM

Agrártudományi Centrum

Mezőgazdaságtudományi Kar

INTERDISZCIPLINÁRIS AGRÁR ÉS TERMÉSZETTUDOMÁNYOK
DOKTORI ISKOLA

Doktori Iskola vezető:

Prof. Dr. Nagy János

MTA doktora

Témavezető:

Prof. Dr. Nagy János

MTA doktora

**HAJDÚ-BIHAR MEGYE MUNKAERŐ-PIACI HELYZETE,
HATÁSA A TERÜLETFEJLESZTÉSRE**

Készítette:

Rezsőfi István

doktorjelölt

Debrecen

2006

**HAJDÚ-BIHAR MEGYE MUNKAERŐ-PIACI HELYZETE, HATÁSA A
TERÜLETFEJLESZTÉSRE**

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében
az Agrártudományok **tudományterületén**
Növénytermesztés és kertészet
tudományágban

Írta: REZSŐFI ISTVÁN **doktorjelölt**

A Doktori Iskola neve: **Interdiszciplináris Agrár- és Természettudományok Doktori Iskola**

A doktori iskola vezetője: **Prof. dr. Nagy János az MTA doktora**

Témavezető: **Prof. dr. Nagy János az MTA doktora**

A doktori szigorlati bizottság:

	Név	Tud. fokozat
Elnök:	.....	.....
Tagok:	.....	.....
	.....	.....

A doktori szigorlat időpontja: **2006.**

A bíráló bizottság:

	Név	Tud. fokozat	Aláírás
elnöke:	.....	.....	.....
tagjai:	.....	.....	.....
	.....	.....	.....
	.....	.....	.....
titkár:	.....	.....	.....
opponensei:	.....	.....	.....
	.....	.....	.....

Az értekezés védésének időpontja: **2006.**

Az értekezés védésének időpontja: **2006.**

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés.....	5
1. Célkitűzés, a téma indoklása	6
2. A kutatás módszerei	6
3. Szakirodalmi áttekintés	7
4. A munkanélküliség alakulása a rendszerváltást követően a 90-es évtizedben és az EU csatlakozást megelőzően.....	10
4.1. Társadalmi, gazdasági tényezők.....	10
4.2. A munkanélküliség nagyságrendje, időbeli és területi megoszlásának alakulása, okai országosan, Hajdú-Bihar megyében	13
4.3. A munkanélküliség alakulása Hajdú-Bihar megyén belül.....	16
4.4. A munkanélküliség területi jellemzői Hajdú-Bihar megyében	24
4.5. Egyes főbb kiemelt rétegek munkanélkülisége és ennek speciális okai	25
4.5.1. A megváltozott munkaképességűek	26
4.5.2. Nők a munkaerő-piacon	28
4.5.3. Pályakezdők a munkaerő-piacon.....	34
4.5.4. Hátrányos helyzetű cigány népesség	38
5. A foglalkoztatáspolitikai intézményrendszerének, finanszírozási és eszközrendszerének kialakulása, fejlődése	42
5.1. A foglalkoztatáspolitikai intézményrendszere	43
5.2. A foglalkoztatáspolitikai finanszírozási rendszere (1991. évi IV. tv.)	45
5.3. A foglalkoztatáspolitikai aktív beavatkozási eszközei	49
5.4. A foglalkoztatási érdekegyeztetés megyei működése	52
6. A munkaerő-piaci programok szerepe a munkanélküliség csökkentésében.....	55
6.1. A programokról általában	55
6.2. Hajdú-Bihar megyében szervezett munkaerő-piaci programok.....	57
6.2.1. Kistérségi foglalkoztatást szervező (menedzseri) program I-II.....	57
6.2.2. Bihari TELEHÁZ 2002-től	61
6.2.3. Rehabilitációs mentor 2002-től	63
6.2.4. Remény 2003-tól	67
6.2.5. Új esély 2004-ben.....	69
6.2.6. Segítő pedagógus programok.....	70
6.2.7. Hajdú-Bihar megye a diplomásokért.....	74
6.2.8. Diplomás pályakezdők a non profit szektorban	76

6.2.9. A HEFOP programok szervezésének tapasztalatai, eredményei	
Hajdú-Bihar megyében.....	77
7. Foglalkoztatottság.....	81
7.1. Népeség, munkaerőforrás.....	81
7.2. Iskolázottság, képzettség a megyében.....	82
7.3. Foglalkoztatottság.....	83
7.4. Helyben dolgozók, eljárók, bejárók: a területi mobilitás szerepe a megye foglalkoztatásában.....	85
7.5. Külföldiek foglalkoztatásának-, és a magyarok külföldi foglalkoztatásának szerepe, jelentősége a megye foglalkoztatási helyzetében.....	87
7.6. A Hajdú-Bihar Megyei Munkaügyi Tanács és a Munkaügyi Központ nemzetközi tapasztalatai.....	93
8. Az észak-alföldi régió, ezen belül a megye távlati fejlesztési lehetőségei, szükségei, irányai fejlődési lehetőségek a megye gazdaságában a munkaerő-igények változása tükrében.....	97
8.1. Az Észak-alföldi régió és ezen belül Hajdú-Bihar megye főbb települési jellemzői	97
8.2. Hajdú-Bihar megye fejlesztési irányai, ahogy az önkormányzatok látják.....	98
8.3. Debrecen, a régió, a megye központja fejlesztési lehetőségei, különös tekintettel a foglalkoztatási lehetőségek bővítésének esélyeire.....	106
8.4. A fejlesztési, fejlődési irányoknak megfelelő munkaerőigények Hajdú- Bihar megyében.....	107
8.5. Piaci verseny lehetőségei, feltételei az EU-ba való belépést követően, különös tekintettel a munkaerővel szemben támasztott igények változására	109
9. Következtetések, javaslatok.....	116
10. Új és újszerű eredmények.....	119
11. Összefoglalás.....	121
Jogszabályok	124
Irodalomjegyzék	125
Táblázatok jegyzéke.....	131
Ábrák jegyzéke.....	131
Mellékletek jegyzéke	132

BEVEZETÉS

„A sikeres felzárkózás és modernizáció belső tényezői közül valamennyi ország esetében meghatározó volt a ... munkaerő ára, minősége, termelékenysége, adaptivitása, tanulási készsége, innovatív képessége, teljesítményorientáltsága, mobilitása és a munkaerő-piac rugalmassága.”

(MTA VKI Kiss Judit: Kiválasztott európai országok modernizációs törekvéseinek elemzése)

Mint a Hajdú-Bihar Megyei Munkaügyi Központ igazgatója – végigjárva sok éven keresztül a munkaügyi szakigazgatás minden szintjét, megismerve választott hivatásom lehetőségeit, buktatóit, az állami foglalkoztatáspolitikai lehetséges és valóságos mozgásterét – speciális nézőpontból látom és remélem dolgozatomban láthatóvá is tudom tenni a munkanélküliség elleni küzdelem fő területeit, esetleges ellentmondásait, a munkaerő-piaci programok kockázatait, a választott téma társadalmi fontosságát. Amíg a gazdaságpolitika foglalkoztatáspolitikai vonatkozásban a versenyszféra munkahelyeinek teremtésére fókuszálja energiáit, addig a foglalkoztatáspolitikai felzárkóztatást segítő – a munkanélküliséget közvetben tartósan enyhítő ága – lényegesen kevesebb hangsúlyt, kevesebb társadalmi figyelmet kap. Ez a figyelem döntő részben a szociális típusú közmunka, közhasznú munka, közcélú munka, valamint a civil szervezetek humán szolgáltatásai ágán realizálódik a köztudatban.

A területfejlesztés a területfejlesztési koncepciókban, programokban külön fejezetet nyit a hátrányos helyzetű rétegek munkahelyteremtésének, de nem tudja – vagy csak egészen nagyvonalakban tudja – megjeleníteni a területfejlesztés speciális szakmai területeit és ezek fejlesztése összefüggéseit az adott területek munkaerő-igényei követelményeivel. Pedig nincs önmagában létező munkahely speciális szakterületi, ágazati hovatartozás nélkül.

Amíg teljesen egyértelmű, hogy egy fejlesztés előtt álló térségben számításba veszik a termőföld, a szél-, a nap-, az ásványi anyagok-, az energia-, a víz, az útviszonyok stb. fejlettségét, rendelkezésre állását, a gazdaságföldrajzi környezeti adottságok teljességét, addig a humán erőforrással, a társadalomföldrajzi tényezőkkel szemben sokkal nagyvonalúbbak. Legfeljebb ha tíz évenként, népszámlálásonként kapunk egy-egy betekintést a népesség foglalkozási, iskolai végzettségi szerkezetébe, mobilitásába, sohasem a foglalkozások konkrét szintjéig részletezve. A munkaerő-piac tényleges állapotát, a kereslet kínálat közötti feszültségeket, mindezek leképeződését mind az iskolarendszerre mind a munkaerő-piaci kereslet alakulására főleg eseti vizsgálatokkal, szűkebb-tágabb körű felmérésekkel közelítjük meg. Azt, hogy milyen problémákkal küzd az Állami Foglalkoztatási Szolgálat sokan és sokféleképpen vizsgálták már. Elsősorban a foglalkoztatáspolitikai megvalósításban is működő eszközrendszerének elemzését tekintettem elsődleges célomnak az értekezésemben, de minden részterület fejlődéséhez szeretnék újabb információkkal, új megközelítésű nézőpontokkal, fejlesztési javaslatokkal is hozzájárulni.

1. CÉLKITŰZÉS, A TÉMA INDOKLÁSA

Értekezésemben szeretném a munkaerő-piaci programok tervezése, szervezése problémáit jobban és nagyobb mélységben megjeleníteni, mint ahogy az a közvélemény előtt ismert. Olyan összefoglaló művet nem ismerek, mely a foglalkoztatáspolitikai eszköz-, intézményi- és támogatási rendszerét, ennek lehetőségeit, mozgásterét átfogóan vizsgálta volna a rendszerváltást követő több mint egy évtized távlatából.

A célom bizonyos hézagpótlás, a következő fiatal nemzedékek számára megértetni az összefüggéseket, az előzményeket. Jobbító szándékkal teszem meg azokat a javaslatokat, melyek kiterjednek minden részterületre, de nem ezt tartom a legfontosabbnak. Kiemelten fontosnak tartom, hogy minden hátrányos helyzetű réteg foglalkoztatásával kapcsolatos speciális munkaerő-piaci gondok ismertek legyenek, másképpen a sikeres programok szervezésének esélyei kisebbek.

Szeretnék egy olyan ívet felmutatni az értekezésemben, amely rámutat arra, hogyan lehet eljutni az egyes rétegek egészen konkrét foglalkoztatási problémáitól – a munkaerő-piaci intézményrendszeren keresztül, a sokszor szűkös információs lehetőségek maximális kihasználásával, a munkaerő-piaci programokon, a fejlődési trendek számbavételén át, az EU csatlakozás hatásait is magában foglaló – foglalkoztatási jövőképekig. Hiszem, hogy nem az a fontos, amit elér az ember, hanem az az út, amit odáig megtesz.

2. A KUTATÁS MÓDSZEREI

A kutatás módszerei sokrétűek voltak, mivel sok évre visszamenőlegesen gyűjtöttem adatokat, értékeltem jelenségeket, kerestem az ok és okozati összefüggéseket a munkaerő-piaci jelenségekkel kapcsolatosan, különös tekintettel arra, hogy a munkaerő-piaccal foglalkozó elemzők és vezető szakemberek között konszenzus van a tekintetben, hogy a munkaerő-piac elsősorban a változásokra érzékeny.

Ezért ritka kivételektől eltekintve szinte minden kapcsolatos jelenséget fejlődésében, változásában célszerű értékelni – ha ehhez a megfelelő összehasonlító idősorok, viszonyszámok rendelkezésre állnak. Az erre való törekvés keretében ezért magam is részt vettem azokban a fejlesztési munkákban, melyek a Munkaügyi Központ adatbázisaiból nyerhető információk rendezésére és célorientált fejlesztésére irányultak.

A statisztikai adatok elemzése mellett nagyon sok mélyinterjút is készítettem a munkaerő-piaci szereplőkkel, különösen az önkormányzati vezetőkkel, gazdálkodó szervezetek vezetőivel, képzési, pénzügyi, területfejlesztési szakemberekkel stb.

Közreműködtem több kérdőíves megkeresés tervezésében és értékelésében, célzottan a munkaerő-piaci foglalkoztatási igények közép és hosszabb távú alakulását vizsgálva.

Tartottam nagyon sok előadást, nemcsak Debrecenben, de a megye legtöbb városában és kistérség központjában, melyekhez kapcsolt konzultációk keretében megismerhettem egészen eltérő, egyedi, vagy éppen általánossá váló véleményeket is. Mint a számítástechnikai lehetőségeket alkalmazó szinten a kilencvenes évek elejétől használó, a világháló adta információk között egyre nagyobb gyakorisággal lehetett értékes elemzéseket is találni a munkanélküliséggel, foglalkoztatással kapcsolatosan.

3. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

Az általam választott téma összetettségét, a munkaerőpiac hihetetlenül bonyolult működését és szerteágazó összefüggésrendszerbe való beágyazottságát, valamint igen komoly társadalmi hatásait mutatja az a tény, hogy a modern kori munkanélküliségnek a rendszer-váltást követően történő megjelenésétől számítva már szinte könyvtárnyi irodalom jelent meg Magyarországon. Számos tudományterület érdeklődése fordult a jelenség felé, és az 1990-es évektől kezdve a közgazdaságtan, a szociológia, a geográfia stb. jeles hazai képviselői a tudományos kutatások egyik kiemelt területévé tették a munkaerőpiac, illetőleg a munkanélküliség vizsgálatát.

A problémakört különböző szempontrendszerek alapján megközelítő tudományágak nagy számából következően a feldolgozott tématerületek is igen sokszínűek, és a legkülönbözőbb területi szintekre (a nemzetközi kitekintéstől az egyes településeken belüli sajátosságok vizsgálatáig) terjednek ki. A munkaerőpiac belső struktúrájának, területi jellemzőinek kutatásától a tömeges munkanélküliség kialakulásának okait, a munkanélküliek (2005. novembertől a hivatalos megnevezés alapján álláskereső) belső struktúrájának jellemzőit vizsgáló tanulmányokon át a halmozottan hátrányos helyzetű társadalmi csoportok és/vagy földrajzi térségek sajátosságait, vagy akár a foglalkoztatáspolitikai eszközrendszer egyes elemeinek hatékonyságát áttekintő munkákig számos értékes írás jelent meg különböző fórumokon.

A „hirtelen jött nagy érdeklődés” hátterében nemcsak az állt, hogy a társadalom számára egy rég elfeledett, vagy még inkább soha nem ismert jelenségről volt szó, hanem az is, hogy a szocialista államrendszer évtizedei alatt gyakorlatilag nem lehetett beszélni a munkaerőpiaci problémákról. Néhány, leginkább a foglalkozási átrétegződést (mint megtűrt kutatási területet) vizsgáló munkán kívül nem lehetett szó tényleges kutatásokról, mivel a munkaerőpiac létezését ideológiai okokból nem ismerték el, és a teljes foglalkoztatottság, mint a szocializmus egyik legnagyobb vívmányának állami szintű propagandája következtében a munkanélküliség (hivatalosan nem is létező problémaként) tabutémává vált.

A fentiek ismeretében nem meglepő, hogy a szakirodalmi áttekintés csak mintegy másfél évtizedes időtávra nyúlhat vissza, és a számos megközelítési szempont, a publikációk nagy száma ellenére még mindig találhatunk mostohán kezelt részterületeket. A doktori dolgozatom egyik fő célkitűzése éppen az, hogy immár évtizedes szakmai tapasztalataimat felhasználva magam is csökkentsem a „fehér foltok” számát, kiindulási alapot teremtve ezzel esetleges újabb vizsgálatok számára.

A munkanélküliség tömegessé válásával párhuzamosan tehát dinamikusan emelkedett a munkaerő-piaci folyamatokat elemző művek száma is (például Bánfalvy Cs. 1994, Dövényi Z. –Tolnai Gy. 1991, 1993, Enyedi Gy.–Tamási P. 1992, Kollányi M. 1993, Nagy Gy. 1991, 1993, Schwertner J. 1992, 1994, Tímár J. 1992), és azóta is folyik a területi különbségek bemutatását, illetve az azokat kiváltó okok feltárását célzó kutatómunka (Balcsók I. 2001, Fazekas K. 1997, Nemes-Nagy J.–Németh N. 2003, Orgovány E. 1997, Teperics K. 2002, Tímár J. 1997 stb.).

A disszertáció konkrét témájából, valamint alapvetően gyakorlati szempontú megközelítéséből következően nem lehet célom a rendelkezésre álló és általam ismert szakirodalom részletes ismertetése, mivel ennek nyilvánvaló terjedelmi korlátjai vannak. A mintegy száz idézett szakirodalom átfogja ugyan a vizsgált témacsoportokat, de mégis elmondhatom, hogy ez a munka elsősorban önálló tapasztalatok, kezdeményezések gyűjteménye.

A munkanélküliség helyzetét és alakulását tekintve a 90-es évek eleje meghatározó jelentőségű volt a magyar foglalkoztatáspolitikában. A második világháború óta nem volt ilyen mérvű átalakulás, mint amit a rendszerváltás hozott. A változások milliókat érintettek. Drámai helyzetek és gyors karrier, sikertörténetek.

Történetiségében az értekezés tárgyalja, hogyan alakultak ki az aktív támogatási eszközök és munkanélküli ellátások csírái a 80-as években, miként alakultak a területi szervek, hogyan fejlődött a támogatási programok finanszírozása az egyszerű költségvetési maradvány szemlélettől a munkaadók és a munkavállalók befizetéseiből képződő Munkaerő-piaci alapig. Hogyan foglalta egységes törvénybe mindezt az 1991. évi IV. törvény.

A társadalmi folyamatok bonyolult érdekviszonyai kölcsönhatásában jelennek meg a foglalkoztatási igények, a befektetési szándékok, az önkormányzatok egyensúlyozó szerepe a munkaerő-piac keresleti és kínálati viszonyai között. Ezért nagyon fontos célomnak tekintettem megismerni azokat a szándékokat, törekvéseket, melyek egy-egy munkaerő-piaci folyamat-, vagy éppen önkormányzati intézkedés háttérében állnak.

Arra a kérdésre, hogy hol és mikor találkozik a foglalkoztatottság a munkanélküliséggel több megközelítésben is lehet válaszolni. Én azt a dimenziót ragadtam meg, mely az önkormányzatok véleményét, hozzáállását helyezi e tekintetben a fókuszba egy országosan is kiemelkedő problémátérképnek is nevezhető felmérés mélyebb elemzésével. Ebből látható, hogy a valóságos ténybeli helyzetek hogyan formálják az önkormányzatok prioritásait a

remények, a várhatóan bekövetkező események pedig milyen hatással vannak a jövőképek alakulására. Az értekezésemben szereplő szakirodalmi hivatkozások több kategóriára oszthatóak. Fontos a jogszabályi háttér, mely keretet ad lényegében minden foglalkoztatáspolitikával kapcsolatos eseménynek, történésnek. Igyekeztem az átláthatóság érdekében a meghatározó foglalkoztatási törvény (55. módosítása!) és néhány legfontosabb jogszabály keretei között maradni. Másrészt megjelenik azoknak a kiemelkedő képességű, széles látókörű szakembereknek a véleménye a nők foglalkoztatási gondjairól, az esélyegyenlőségről, a modell értékű foglalkoztatási programokról, a tartós munkanélküliségről stb. (pl. *Simkó J., Rózsa J. stb. tanulmányai*) akik meghatározóak voltak az elmúlt 15 év foglalkoztatáspolitikája alakításában, folyamatos megújításában.

Alapvető a háttérstatisztika egy ilyen léptékű elemzésben. Ezért szerepelnek a KSH, központi és területi szervei, az Állami Foglalkoztatási Szolgálat elemzései és főleg adatbázisai. Ezek mellett néhány intézményi információ is helyet kapott, mint pl. a Nemzeti Fejlesztési Hivatal, a Országos Közoktatási és Vizsgaközpont, az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány stb.

Egyik vezérelvem a 15 évre is visszanyúló történések számbavételén túl a minél nagyobb aktualitásra való törekvés, ezért lehetőleg a legfrissebb információkat helyeztem az előtérbe, de a munka terjedelmi és időkorlátai miatt lényegében 2005 első féléves értékelésekkel kellett lezárnom. Egy olyan modern, a kor szellemével lépést tartó tudományterület, mint a munkatudományok nem lehet meg a legkorszerűbb technika lehetőségei használata nélkül. Ezért a napi aktualitásra való törekvés érdekében vontam be a vizsgálatomba olyan álláskeresőt segítő elektronikus WEB lapokat, mint az MFOR, a JOBPILOT, JOBBER stb. Ezek a konkrét állásajánlatok mellett rendkívül sok és praktikus tanácsokat adnak az álláskeresőknél.

Kiemelten fontosak voltak azok az információk, melyeket a Hajdú-Bihar Megyei Munkaügyi Központ különböző munkacsoportjainak értékelései, elemzései tájékoztatói alapján lehetett beépíteni az anyagba. Végül említem meg saját megjelent cikkeimet, melyek egy-egy részterület lehetőségeit, problémáit fogták át, pl. a külföldi tanulmányutak tapasztalatairól, egyes rétegek foglalkoztatási lehetőségeiről, a legfontosabb munkaerőpiaci programokról.

4. A MUNKANÉLKÜLISÉG ALAKULÁSA A RENDSZERVÁLTÁST KÖVETŐEN A 90-ES ÉVTIZEDBEN ÉS AZ EU CSATLAKOZÁST MEGELŐZŐEN

4.1. Társadalmi, gazdasági tényezők

Tartós munkanélkülnek tekinti a foglalkoztatáspolitikát az egy évnél hosszabb ideje munka nélkül lévők. Helyzetük vizsgálatára, elemzésére, a kivezető utak megtalálására sok kezdeményezés történt már az Állami Foglalkoztatási Szolgálaton belül a munkaügyi központok részéről is. Legtöbbször egy következetes területfejlesztési politikától és annak megvalósításától várják a megoldást – eddig kevés eredménnyel. Inkább azok a földrajzi területek fejlődnek, melyek tökevonzó képessége erősebb. Ezt a társadalmi-gazdasági szempontból hátrányos helyzetű térségekre célzott támogatási, munkahely teremtetési programok eddig nem tudták megtéríteni.

Alapvető probléma az, ahogy a szerzők kiválóan megfogalmazták, hogy „...a foglalkoztatási helyzet javítását és a gazdasági szerkezet megújítását, megfelelő számú munkahely, vállalkozás létesítését is egyidejűleg eredményező gazdaságpolitika, illetve területfejlesztési politika kialakítása és megvalósítása a radikális szerkezetváltással érintett térségekben nagyon összetett és nehéz feladatot jelent. Ennek stratégiaalkotási, együttműködési, infrastrukturális, intézményi, humán erőforrás-fejlesztési, pénzügyi és egyéb feltételei is vannak. Ilyen gazdaságpolitikát és területfejlesztési politikát azonban az eddigiekben még kevésbé sikerült érvényre juttatni. Ez is az egyik oka és magyarázata annak, hogy a hátrányos helyzetbe került régiók felzárkóztatása eddig nem igazán kezdődött el, sőt a leszakadási folyamat az elmúlt években átmenetileg még erősödött is.” (Simkó J. – L.-né Orosz E. 2005, 1).

E komplex probléma kezelése messze túlmutat a foglalkoztatáspolitikai lehetőségein, amit a kormányzatok már kezdenek felismerni. A gazdasági tényezők közül kiemelést érdemel a rendszerváltást követő 15 évben előbb a nagyvállalatok, nagygazdaságok felbomlása, a privatizáció, a keleti tömb országai munkamegosztási rendszerének megsemmisülése, a külföldi tőke beáramlása elsősorban az ország fejlettebb térségeibe, majd a közlekedési feltételek javulásával lassan (kb. 20–30 km/év) kelet felé haladva az ország középső-keleti kistérségeiben is megjelent a külföldi tőke, az infrastruktúra fejlesztések lehetősége. A 90-es évek második felében a munkanélküliek számának növekedése megállt, majd kisebb csökkenés is bekövetkezett.

A kisvállalkozói kör lehetőségei a 90-es évek első felében inkább javultak, majd a multi cégek betelepülésével, a termelő-szolgáltató-kereskedelmi láncolatok kiépítésével egyidejűleg csökkenni kezdett. Egyre kíméletlenebb, élesebb a harc a piacokért. Előbb a kényszerből kisvállalkozók, majd a tőkeszegény vállalkozók közül a versenyfeltételeknek megfelelni nem tudók körében is mérséklődni kezdett a vállalkozási kedv, egyre több kisvállalkozó jelent csődöt. A hangsúly egyre inkább az EU-s belépés feltételeire-, az új követelményekre helyeződött át, miközben a megyében a közép-vállalkozók jelentős része inkább a keleti piacok felé kezdett

orientálódni. *Jelenleg már Romániában, Ukrajnában, Szerbiában, Horvátországban (sőt, a távol keleten is!) folyik a harc a piacokért a magyar vállalkozók részvételével, a befektetési lehetőségekért, a munkalehetőségekért.* Megyénkből elsősorban a romániai piacot célozzák meg. Tény, hogy a gazdasági kapcsolatok intenzívek. Szinte áramlik be az országba, a megyébe minden legális és illegális csatornán át a közepes-, vagy gyenge minőségű textil-, a bőr ruházat, a fa-, a bútór-, a kő-, az olaj származék és szinte minden más alapanyag és késztermék is, ami inkább a fekete és szürke gazdaság lehetőségeit, gazdasági alapjait erősíti. Nem csoda tehát, ha a munkanélküliek ezen a területen igyekeznek megélhetési-, sőt esetenként vagyonsodási lehetőséghez jutni. Közben egyre jobban nő a megye legális gazdaságának export függése az EU-s piaci viszonyoktól, döntően a németországiakétól.

A társadalmi tényezők szerepe is gyorsan megváltozott az elmúlt 15 évben. A „gondoskodó állam” helyébe az öntevékenység hangsúlyozása lépett. Aki nem motivált az új álláshely megtalálásában-, vagy nem tud azzá válni az lemarad, a gyenge önérvényesítő képességgel rendelkezőknek be kell érni a szerény önkormányzati szociális gondoskodással, vagy a családi támogatással, vagy sokszor rosszul-, néha azonban igen jól fizető fekete munkával.

Az ORIGO link gyűjteményében (2005. augusztus), azt, hogy „aktív, öntevékeny, munkanélküli” mindössze 25 írásban lehetett együtt megtalálni. Arról viszont, hogy „szociális, pszichológiai, munkanélküli” már 102 írás szólt, jelezve e súlyos probléma tünet együttesét és kezelésének fő irányát. Az elszigetelődés veszélye minden munkanélkült fenyeget! Ugyanakkor fordítva is igaz: az elszigetelődött, magányos, társadalmi kapcsolatokkal nem, vagy alig rendelkező ember könnyebben lesz munkanélküli *Rihmer Z., Wolfgang R. szerint, (akik a depresszió és öngyilkosság témakörében férfiaknál végeztek kutatásokat 2005-ben)* ha állapotából nincs kivezető út, akkor tartós munkanélkülivé válik.

A munkanélküliek segítésének módszertani kérdéseiről számos elemzés, összefoglalás készült az elmúlt 15 évben *„A munkanélküliek segítése nem jelent mást, mint abban segíteni az ügyfelet, hogy minél könnyebben, minél kevesebb anyagi, érzelmi és kapcsolati veszteséggel vészelje át a munkanélküliség átmeneti állapotát, és amint ezt a külső körülmények, a munkaerőpiac lehetővé teszi, minél hamarabb találja meg a számára megfelelő állást.” (Székely V. 2004, 1).*

Mindazok az ismeretek és technikák, melyeket a munkanélküliséggel foglalkozó szakembereknek ismerniük kell, olyan elméleti-gyakorlati ismeretek halmaza, amely praktikus segítséget nyújt a változásokhoz való alkalmazkodáshoz, a munkanélküliek segítésével foglalkozó állami, önkormányzati és civil szervezetekről, a pályadöntést segítő tanácsadási formákról. Az, hogy ez mennyire bonyolult, mennyire más és más megközelítési módszerek alkalmazását jelenti és milyen utakon, lépcsőkön és időbeli eltolódásokkal jutnak el egyes államok a probléma kezelésének hasonló módszeréig, arra jó példa az, amit Skóciában tapasztaltam, ahol jelenleg még (2005. június) Edinburghban – Skócia fővárosában – is csak egy munkapszichológust ismernek, de számos praktikus információt világszínvonalon koncentrálnak a munkanélküliek önsegítő tájékoztatási rendszerébe. Másutt a pszichológiai tényezőket helyezik előtérbe, pl. az Amerikai Egyesült Államokban.

A rendszeres szociális járadék (korábban jövedelempótló támogatás), a munkanélküli ellátások nem adnak minimum megélhetési lehetőséget a munka nélkül lévőknek. Ez tény, függetlenül attól, hogy jogelméleti szinten meddig kell az állami gondoskodásnak kiterjednie. A családi háztartások szintjén az elmúlt tíz évben sokféle kísérlet történt (munkahelymegtartás, munkahelykeresés, munkahelyváltás, családi vállalkozás). A családi háztartás számára *kiemelt értékkel bír minden olyan kiegészítő jellegű, a fekete vagy szürke gazdasághoz sorolható tevékenység, amelynek pénzkiváltó szerepe van* (alkalmi bérmunkák vállalása, mezőgazdasági termelés a ház körül vagy saját földterületen, erdőkitermelés stb.). Ide tartozik a munkacsere intézménye is, amelynek szintén jelentős szerep jut a pénzkiadások csökkentésében. Nem lehet csodálkozni tehát akkor, amikor a munkanélküliek többségének szemléletében, tartalékok hiányában a rövid távú eredmény, a rövid távú, azonnali haszon az erősen motiváló tényező. A gyenge szociális háló, a pénzkereset rövid távú előnyei a fekete foglalkoztatás irányába taszítanak és vonzanak is egyszerre.

„A regisztráltak közül persze sokan feketéznek, jobb esetben néhányuk él az alkalmi munkavállalói könyvvvel való elhelyezkedés lehetőségével, többségük pedig kistelepülésen él, rossz infrastruktúra közepette, információhiányosan.” (Koczó I. 2005, 1).

Létezik-e vertikális mobilitás? A felemelkedés esélyei nem nagyon nőttek meg.

A munkanélküliséget elméletileg jelentősen enyhítő területi mobilitási hajlandóság sok felmérés szerint erős, csak éppen a gyakorlat cáfolta erre rá, mert sokszor a gazdasági racionalitásokat (erőforrások és azok korlátossága) szükségszerűségeket is felülmúló hatású szocializációs tényezők, családi közösségi kötelékek kapcsolatrendszerek is akadályozzák a lakóhely változtatást az ismertebb tulajdoni problémák mellett. Vagy egyszerűen csak a tájékozatlanság...

„Feltűnő, hogy miközben a megyeszékhelyeken mért állástalansághoz képest a néhány, maximum 20–30 kilométer távolságra lévő településen ez az érték már duplája vagy triplája ... az állástalanok többsége legtöbbször nem is tud arról, hogy néhány tucat kilométerrel arrébb munkához juthatna. Vannak olyanok is, akik a rosszul szervezett hazai tömegközlekedés áldozatává válnak, és a foglalkoztató sem oldja meg az utaztatás gondjait.” (Koczó I. 2005, 1).

„A horizontális (és értelemszerűen vertikális) mobilitás lehetőségeinek beszűkülése (és a területi mobilitás problémái RI) megakadályozza, hogy új helyen, új körülmények között szakmailag megújuljanak, szakmai tapasztalataikat gazdagítsák.” (Dudás F. 2003, 3).

Vannak egészen sajátos történelmi tapasztalataink, melyek a tűrési határokról és lehetőségekről szólnak: „A mezőgazdasági munkanélküliség Európa peremvidékén megoldatlan volt... Ennek következménye a kivándorlás Európa peremvidékeiről: Írországból, Norvégiából, Svédországból Amerikába. Ezen országok után a Kárpát-medence a legnagyobb „kibocsátó”. Különösen a magyar állam szegény lakosú peremterületei.” (Glatz F. 2005, 5).

Az önfoglalkoztatás a támogatási lehetősége ellenére is nehezen terjed, a kezdő kisvállalkozók menedzselésére a megfelelő, hatékony intézményrendszer még nem alakult ki. Az inkubációs próbálkozások lassan terjednek. Döntően megyeszékhelyeken és néhány nagyobb város-

ban fordulnak elő, de csak szigetszerűen. Legnagyobb a sűrűségük a Központi régióban, és Észak-Nyugat Dunántúlon.

Sok esetben az inkubációs program inkább helyiségbérleti-, vagy hitelezési -, esetenként nagykereskedelmi-piacszerző tevékenységet takar és nem egy komplex vállalkozássegítő támogatási rendszert. Tény azonban az is, hogy a megyével határos Romániában is terjednek a kisvállalkozói inkubációs programok.

Az önkormányzati-alapítványi-pénzügyi közös finanszírozású hitelprogramok sikertelenségének alapja a megfelelő tőkehiány, az összehangolatlan, az intézményi-, sokszor magán jellegű érdekellentétek feloldhatatlansága, a ténylegesen rászoruló anyagi fedezet-hiánya stb. A munkaügyi központok is működtettek mintegy hét évig önfoglalkoztatás támogatási programot, de ezek iránti érdeklődés egyre inkább csökkent a megyében és országosan is.

4.2. A munkanélküliség nagyságrendje, időbeli és területi megoszlásának alakulása, okai országosan, Hajdú-Bihar megyében

Az iparosítás-, különösen a nehézipari fejlesztések az erőszakos kollektivizálás időszakában és azt követően a múlt század hatvanas-hetvenes évtizedében ipari-, bányászati centrumokba vonzották és a mezőgazdasági térségekből taszították is egyszerre a mezőgazdaságból felszabaduló népességet. *Munkanélküliség az országban a rendszerváltást megelőző évtizedekben is mindig volt, de a hatvanas, hetvenes évtizedben „munkába vonható munkaerő-tartalék” volt a megnevezése.* Döntően a mezőgazdasági munkában legfeljebb időszakosan dolgozó, az ország perifériális és gyenge termőhelyi adottságú térségeiben élő, rendszerint otthoni háztartási munkát ellátó munkaképes korú idősebb (40 év feletti) képzetlen, területi értelemben nehezen, vagy egyáltalán nem mobilizálható – az ipari fejlesztések munkaerő igényén túli – nőket sorolták ide. Az otthon munkát nem találó férfiak részére maradt az ingázás-, a kétlaki élet. Különösen az ország keleti-északkeleti részében volt nagyarányú a munkanélküliség, de a dunántúli térségekben – Vas, Zala és Somogy megyéket beleértve – is nehéz volt helyben munkát találni.

A rendszerváltáshoz az ország egy felbomló gazdasággal, bizonytalanná váló, válságba jutott külpiaci kapcsolatrendszerrel, az ország eladósodásához vezető pénzügyi problémákkal, csökkenő tartalékokkal, és az egyre nyíltabb és tömegében is növekvő munkanélküliséggel érkezett. A tömeges menekülés irányai voltak az alábbiak:

- a nyugdíjazás, különösen a rokkantsági nyugdíjazás,
- az elvándorlási lehetőségek kihasználása,
- a korábbi ingázási szokások-, a családi munkamegosztás és a hagyományos családfenntartói férfi szerepe feladásával a nők ingázási hajlandóságának ugrásszerű növekedése,
- a kényszerű vállalkozásokba menekülés,
- alkalmi munkalehetőségek keresése,
- üzletelés a vámszabályok kijátszásával,

- bérlettartás, ingatlan bérbeadással való átmeneti hasznosítása,
- tanulási időtartamok meghosszabbításának egyéni stratégiája, átképzések vállalása,
- a privatizációs lehetőségekre vonatkozó kapcsolati információk és támogatások, szabályozásbeli fehér foltok ügyes kihasználása,
- az adóelkerülés, mint kockázati stratégia tudatos vállalása,
- a már meglévő nyugati – elsősorban német – kapcsolatokra építkező kereskedelmi és egyéb üzleti vállalkozások építése,
- az adódó alkalmi és fekete munka lehetőségek szerzése és megragadása, feketén foglalkoztatottak alkalmazása és a fekete munka elvállalása stb.

A munkaképes korú lakosság polarizálódott: egyik része hatalmas erőfeszítésekkel igyekezett új lehetőségeket teremteni és a meglévőket kihasználni. A másik része inkább az inaktivitásba menekült, fogyasztói szokásait visszafogta, elkezdte felélni a korábbi tartalékait, szerényebb és olcsóbb lakhatási lehetőségeket keresett. Egészen tömören összefoglalva: *„Hazánkban a rendszerváltás következményeként a foglalkoztatottság a 90-es évek elején mintegy háromnegyedére csökkent, megjelent a tömeges munkanélküliség, a korábban foglalkoztatott népesség jelentős része inaktívvá vált.”* (Nemzeti Fejlesztési Hivatal: HEFOP 1.1 programja 2005)

Számos szociológiai tanulmány foglalkozik ezzel a kérdéssel. Csak néhány jellemzőt kiragadva: „A 90-es években lezajlott rendszerváltás folytán a lakosságnak olyan új fogalmakkal kellett szembenéznie, mint a munkanélküliség, az ennek nyomán kialakuló és növekvő szegénység, továbbá a társadalom egyes rétegeinek egymástól, illetve az átlagtól való mind erőteljesebb leszakadása. A rendszerváltás legnagyobb vesztesei a romák.” (Csánki L. P. 2004, 1).

„Rossz lakáskörülmények, magas gyermekszám, aluliskolázottság, munkanélküliség.” (Raffai J. 2004, 1). Ezek együtt járó fogalmak lettek. A drámai következményekre utal a következő idézet: „Azoknak a családoknak, amelyekben valaki munkanélkülivé válik, szembe kell nézniük jövedelmük hirtelen csökkenésével, az elszigeteltséggel, családi konfliktusokkal, sőt sok esetben a nyomorral. A tartós munkanélküliség fokozatosan társadalmon kívülivé teszi az embert, és ezzel értelmetlenné teszi számára a társadalmi előírások betartását.” (Széll N. 2004, 1).

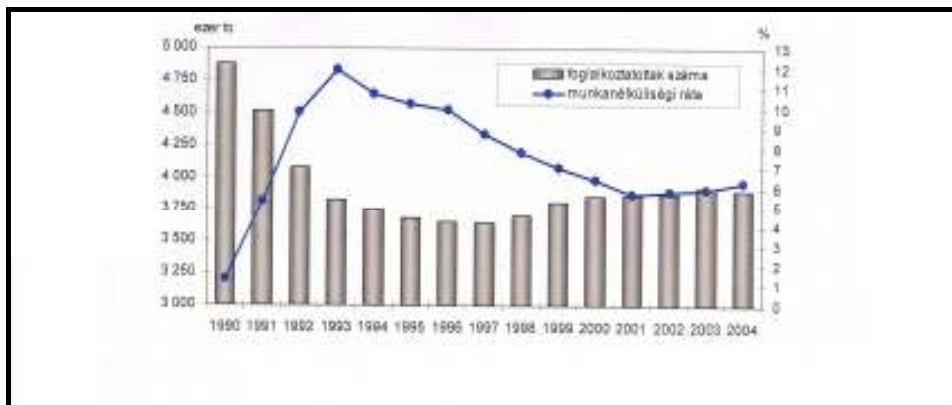
A munkanélküliség mélypontja 1993-ban következett be, amikor közel hétszáz-ezer regisztrált munkanélkülit tartottunk nyilván. Ez – az akkor már lassan növekedésnek induló gazdasági teljesítmények hatására – csökkenésnek indult. A következő diagramon (1. ábra) jól látható a fáziskésés. A foglalkoztatottság mélypontja csak négy év múlva (!) következett be. A különbség a munkaerő-kereslet oldaláról a termelékenység növekedésével együtt járó munkaerő-igény csökkentésnek, másik oldaláról az inaktivitás kényszerű erősödésének tudható be. Kényszerű azért, mert a gazdaság a kilencvenes évtized harmadik harmadáig nem igényelt mennyiségében több munkaerőt, leszámítva a központi régiót, és néhány dunántúli fejlődő térséget, ahol a mélypont nem volt olyan drámai és a betelepülő tőke-, illetve a nyugati határ menti ingázás is hamarabb enyhítette a gondokat.

A munkanélküliségi ráta Hajdú-Bihar megyében több százalék ponttal magasabb az országos tendenciánál, akár a KSH szerint-, akár a ÁFSZ szerinti számításokat nézzük. Más volt a helyzet a korábban számottevő nehéziparral rendelkező térségekben, ahol felhalmozódott a korábban kiemelten kezelt, de most már nehezen átképezhető, idősebb, kevésbé mobil munkaerő. „Ezekre a területekre... mind a magyar, mind a külföldi tőke az átlagosnál kisebb mennyiségben érkezett, ezért a munkanélküliség itt a legmagasabb, jelentős szociális problémákat eredményezve” (KSH Győri Igazgatósága 2005, 13).

1. ábra

A foglalkoztatottak száma és a munkanélküliségi ráta

Forrás: KSH Győri Igazgatósága. Gazdasági versenyképesség területi különbségei Magyarországon. 2005. 13 p.

A beruházások összetételében a fejlett közép magyarországi és dunántúli régiókban magasabb volt a gépi beruházások import hányada (70% körüli.) Más régiókban nem érte el az import hányad az 50%-ot sem. A beruházások, a munkahelyteremtés súlypontjai továbbra is az eddig is fejlett régiók maradtak. Olyannyira, hogy a beruházások éves területi megoszlásában 15 év alatt mintegy tíz százalékkal javították részesedésüket a fejlettebb régiók – Nyugat-Dunántúlt leszámítva.

Ha olykor stagnálásokkal, visszaesésekkel is, de a fejlődés 1991 után megindult. A kilencvenes évtized a lassú kilábalás évtizede lett az ország gazdasága számára, a fejlődés területi egyenlőtlenségei megmaradtak, sőt sok tekintetben növekedtek is. Így érkezünk el az EU csatlakozásig. Az Észak-alföldi régió jelenleg is az ország egyik leghátrányosabb helyzetű régiója. Ezen belül Hajdú-Bihar megye az átlagos helyet foglalja el (1. táblázat).

Hajdú-Bihar megye a vizsgált jellemzők tekintetében az átlagos, de fejlődőképes helyet foglalja el. Amiben jobbak az adottságai:

- Közlekedési csomóponti centrum jellege a Kelet-európai országokkal való kapcsolat építésében nagyobb lehetőségeket hordoz, különös tekintettel modernizálódó repülőterére.

- Felsőoktatási centruma – a Debreceni Egyetem – az egész régióra -, sőt az országhatáron túlra is kisugárzó hatású.
- Kiemelkedően jó termőhelyi adottságú mezőgazdasági térségei vannak az élelmiszeripar számára.
- Gyógyvíz bázisaira épülő egészségcentrumok továbbfejleszthetők.

1. táblázat

Hajdú-Bihar megye az Észak-alföldi régióban

<i>Fejlettségi jellemző</i>	<i>Az országos átlaghoz viszonyítva a régió</i>	<i>A régió belül a három megye összehasonlításában Hajdú-Bihar megyére jellemző</i>
A mezőgazdasági tevékenység hányada	Magasabb	Átlagos
Élelmiszeripar szerepe	Magasabb	Magasabb
A részben, vagy egészben külföldi érdekeltségű vállalkozások száma	Alacsonyabb	Átlagos
Az ipar teljesítőképessége	Alacsonyabb	Átlagos
A gépipar szerepe	Alacsonyabb	Átlagos
Az egy lakosra jutó beruházások értéke	Nagyon alacsony	átlagos
A külföldi érdekeltségű vállalkozások tőkeereje	Alacsony	Átlagos
A munkanélküliségi ráta	Magas	Átlagos
A népesség iskolázottsága	Alacsony, az alacsony végzettségűek-, vagy azzal sem rendelkezők hányada itt a legmagasabb	Átlagos
Felsőoktatása	Kiemelkedő	Magasabb
A kutató-fejlesztő helyek száma és a kutatásra fordított összegek nagysága	Országos viszonylatban is jelentős	Magasabb
Közlekedés, megközelíthetőség	Országos viszonylatban fejlődő	A régió átlagánál jobbak
Termásvíz kihasználás	Fejlődő	A régió átlagánál jobb lehetőségek

Forrás: Saját szerkesztés.

4.3. A munkanélküliség alakulása Hajdú-Bihar megyében

Az országos tendenciákkal és különösen a hátrányos helyzetű keleti megyékkel szinte azonosan alakult. Miben voltak és vannak eltérések? Az ipar, nehézipar – bár igen jelentős volt, de legalább nem volt olyan nehézipari monokultúra túlsúlya, mint az ipari centrumoknak. Több olyan tevékenység honosodott meg már korábban is, melyre építkezni lehet a jövőben is, számottevő foglalkoztatási lehetőséget teremtve. Ma már látjuk a fejlődés lehetőségeit is.

A legnagyobb veszteségeket és egyben létszám veszteségeket az iparon belül:

- élelmiszeripar (kisebb egységekre bomlott),
- a háztartási gép és készülék gyártás (létszámát jelentősen csökkentette) ,

- a 70-es és 80-as évek technológiai színvonalán a híradás technikai gépgyártás (megszűnt),
- a KGST piacra gyártó golyóscsapágy gyártás (kis gazdasági egységekre bomlott, a külföldi tőke segítségével szerveződött újra) szenvedte el.

2. táblázat

Fejlődőképes hagyományok, új fejlődési lehetőségek

<i>Fejlődőképes hagyományok</i>	<i>Új fejlődési lehetőségek</i>
Mezőgazdasági gépgyártás, kapcsolódó mezőgazdasági nagyüzemi termelési rendszereket működtető szakemberekkel.	Digitálisan vezérelt mezőgazdasági termelési rendszerek gyártása, forgalmazása és szervizelése.
Gyógyszergyártás, kapcsolódó kutatási bázissal.	Egészségipar, kozmetikumok fejlesztése, gyártása, forgalmazása.
Orvosi műszergyártás: a kor színvonalának megfelelő mechanikai gépi felszereltséggel, egészségügyi intézményi kapcsolatokkal.	Digitális technikán alapuló diagnosztikai berendezések gyártása, szervizelése, forgalmazása.
Építő és épületgépészeti tevékenység, kapcsolódó felsőfokú oktatási rendszerrel.	Komplex épületgépészeti vezérlő és működést irányító rendszerek fejlesztése.
Építőipari, építő anyagipari, műanyagipari tervező, feldolgozó kivitelező tevékenység.	Klímatechnikai (árnyékolás, hűtés stb.) rendszerek tervezése és kivitelezése, szigetelő anyagok, üveg és műanyagipari termék kombinációk.
Gyógyfürdők – óriási kihasználatlan gyógyvíznyerési lehetőséggel, néhány magas színvonalú szállodaipari kapacitással.	Komplex reumatológiai és bel gyógyászati kezelési rendszerek és szállodaipari kapcsolódó fejlesztések stb.

Forrás: Saját szerkesztés.

Visszaesett gyakorlatilag minden gazdasági ágban a termelés. A szolgáltatások piaca a fizetőképes kereslet hiányában sok évig nehezen mozdult. Az ipar mellett a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma csökkent a legnagyobb mértékben, különösen a termelés nagyüzemi, szakosított munkamegosztási rendszerei bomlottak fel és kezdett számos agrármérnök, mezőgazdasági gépszerelő stb. magánvállalkozásba, vagy lett munkanélküli. Kevesebb idénymunkásra volt szükség, folyamatosak voltak a piaci értékesítési gondok. Megszűntek a nagy állattartó telepek. Az induló kis- és családi gazdaságok többsége nem volt korszerűen gépesítve. Gomba módra szaporodtak az ún. „garázs” kisvállalkozások-, főleg kis és vegyes kereskedések formájában. (Ezek többsége számára az EU-s követelmények nehezen-, vagy egyáltalán nem teljesíthetők.)

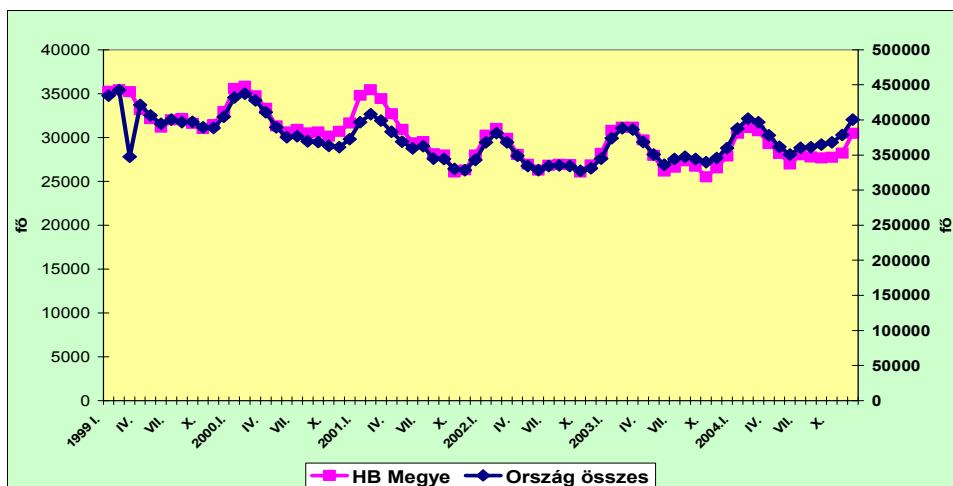
A HBM Munkaügyi Központ nyilvántartásai szerint a regisztrált munkanélküliek száma és összetétele is hasonlóan alakult az országoshoz a 90-es években (2. ábra). Voltak időszakok – így 1999 és 2004 között – amikor kis mértékben csökkent a megye részesedése az országosból – éves átlagban (1.sz. melléklet). Ez főleg a nyári időszak munkalehetőségeinek köszönhető: a mezőgazdaság, szállítás, építőipar, vendéglátás-idegenforgalom gazdasági ágakban.

A 3. ábra szerinti vonal diagramból jól láthatóak a tendenciák és a szezonális hullámzások is. Az ellátásban részesülők érintett létszám adatait mutatja be a 2. sz. melléklet. Látható, hogy közel azonos tendenciák érvényesültek az ellátásban részesülők mozgását tekintve a me-

gyében, mind országosan. A 2. és a 3. sz. melléklet összevetéséből jól látható, hogy miért volt szükség az álláskereső ösztönzésére: azért, mert a munkanélküli ellátásból elhelyezkedettek éves 6–7 ezres nagyságrendje messze elmarad az ellátásban részesülők százazret meghaladó nagyságrendjétől. E közben az évenként nyilvántartásba vett üres álláshelyek száma mindig meghaladta a 36 ezer db-ot, (4. sz. melléklet) és az üres álláshelyeké pedig a 80 ezer darabot az országban (5. sz. melléklet). Az előző két mellékletben lévő adatok összevetéséből az is jól látható, hogy a megyében mind az évenként nyilvántartásba vett üres álláshelyek száma, mind a meglévő összes álláshelyeké kis mértékben, de fokozatosan csökkent az elmúlt öt évben, szemben az országos tendenciákkal, melyek sokkal élénkebb mozgást mutattak. Ebből is következik, hogy Hajdú-Bihar megyében az ezredfordulóra kialakult gazdasági és foglalkoztatási szerkezet rövid távon kis mértékben mozdul.

2. ábra

A regisztrált munkanélküliek éven belüli hullámzásai 1999–2004 között Hajdú-Bihar megyében, országos összehasonlításban

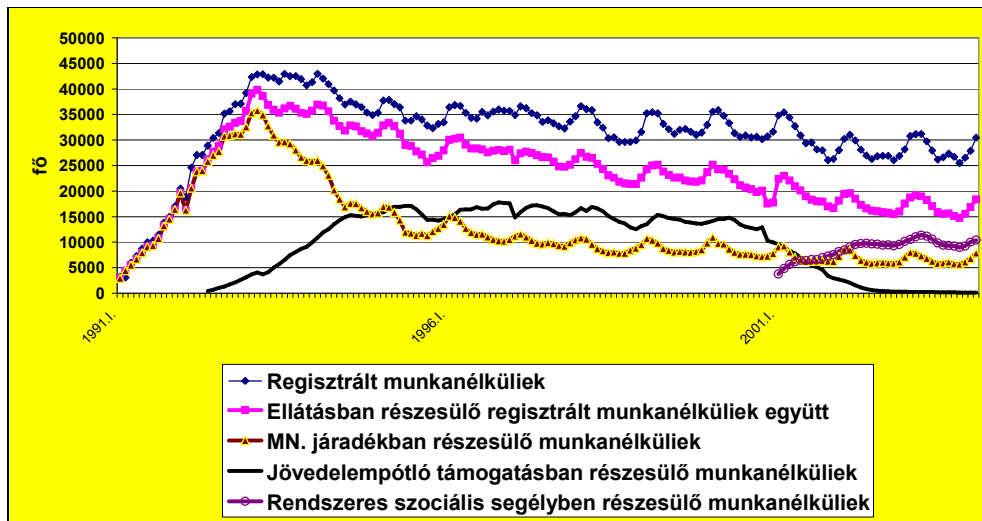
Forrás: Saját szerkesztés.

A rendszeres szociális segélyben részesülők száma nem érte el a jövedelempótló támogatásban részesülők számát, döntően azért, mert az ezredforduló után már több lett a munkalehetőség. A járadékban részesülők száma ugyan gyorsan csökkent, de a helyébe lépő – eleinte egészen laza feltételekkel és időhatár nélkül adott – jövedelempótló támogatásban részesülők gyorsan növekedtek. A kilencvenes évek közepétől az ellátási olló (az ellátásban részesülők – nem részesülők különbsége) egyre jobban kinyílt. A különbség időnként elérte a megyében a 10 ezer főt, azaz a regisztrált munkanélküliek egyharmadát is (!) Ennek oka: a regisztrációban maradtak azok a tartós munkanélküliek is, akiknek már lejárt a különböző ellátási idejük, de volt reményük valamilyen

elhelyezkedést segítő programba kerülni, vagy legalábbis a szociális ellátó rendszer kényszere hatására tartotta fenn – legalább formálisan – a kapcsolatot a Munkaügyi Központtal.

3. ábra

Regisztrált munkanélküliek számának alakulása Hajdú-Bihar megyében 1991–2003 között

Forrás: Saját szerkesztés.

A jövedelempótló támogatás meghatározott idejű támogatássá alakult. Csökkent a munkanélküli járadékra való jogosultság időtartama. A munkanélküliek munkába helyezését segítő humán szolgáltatási rendszer fejlődése is segítette a regisztrációban tartani azokat, akiknek volt reménye az elhelyezkedésre. A munkahelyek számának növekedésével valamelyest nőtt az elhelyezkedés valószínűsége is, bár a fekete munkalehetőségek továbbra is megmaradtak.

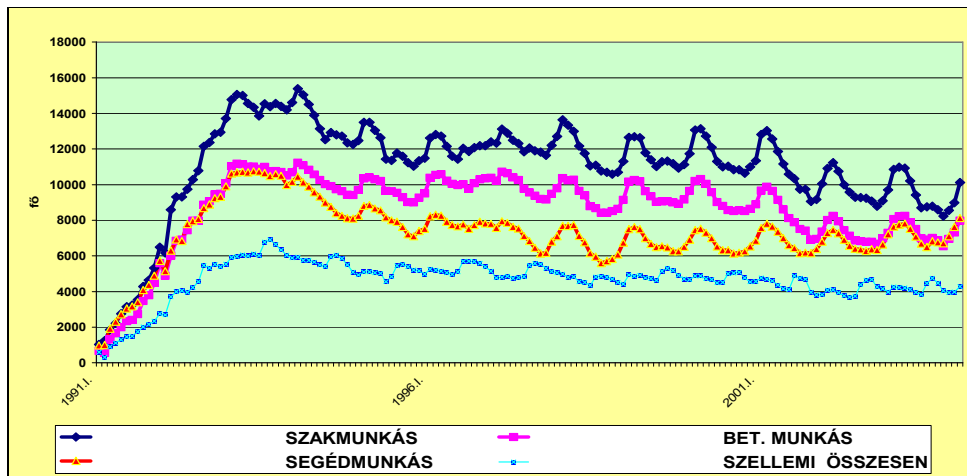
Ha a regisztráltak összetételének alakulását figyeljük meg, a következő vonaldiagramon (4. ábra) látható, hogy a *szakmunkások* váltak ki a leggyorsabban a munkából és lettek munkanélküliek a kilencvenes évek elején, de az évtized közepétől állandósult a regisztrációbeli arányuk, 35% körül, mintegy 10%-kal meghaladva a betanított munkások arányát. Ez az egész országra jellemző tartós aránykülönbség. Tény, hogy elsősorban vasipari- fémmegmunkáló-, mezőgazdasági-élelmiszeripari-, építőipari szakmai végzettségűek kerültek a legnagyobb számban és arányban regisztrációba. A nagyobb textilruházati üzemek is leépítettek. A *betanított munkások* közül is sokan lettek munkanélküliek: gépkezelők, gyártósori betanított munkások, az élelmiszeriparból, híradástechnikából, gépgyártásból stb.

A kilencvenes évek elején a *segédmunkások* tömeges leépítése is általános jelenség volt a magyar munkaerő-piacon, főleg a mezőgazdaságból, de az ipari nagyüzemekből is. Tény, hogy a támogatott foglalkoztatásnak elsősorban e két utóbbi állománycsoportokhoz tartozók lettek a

kedvezményezettjei: közhasznú munka, közmunka, közcélú munka támogatása révén, ami csökkentette a regisztrációbeli számukat és arányukat is.

4. ábra

*Regisztrált munkanélküliek főbb állománycsoportok szerinti alakulása Hajdú-Bihar megyében
1991–2003 között*

Forrás: Saját szerkesztés.

A szellemi dolgozók foglalkoztatása iránti igények változása összetettebb. Tény, hogy az adminisztratív munkaerő vált a leghamarabb feleslegessé, de ezzel csaknem egy időben számos agrármérnök, termelésirányító műszaki üzemmérnökök, építészek stb. kerültek leépítésre. Általában a privatizációval egy időben-, vagy azt követően, megtörtént a korábbi nagyüzemi jóléti kiszolgáló rendszerek – üzemi étkezdék, gyermek elhelyezési, kulturális intézmények – létszámleépítése is. Ebben az időszakban az átalakuló, szakosodó közsféra még sok másutt feleslegessé váló munkaerőt szívott fel. Az államigazgatás új rendszerében sok új decentralizált intézmény jött létre.

Második hullámban az évtized közepétől erősödött meg a racionalizálási folyamat a közsféra területén, főleg a közalkalmazottak leépítése vált egy hosszúra elnyúló, mai napig is napirenden tartott folyamattá. Ennek legfőbb okai: az önkormányzati gazdálkodás fokozódó nehézségei, a népességfogyás hatása a gyermekintézményi ellátásban (óvoda, iskolai bezárások) a közművelődési intézmények közösségi szolgáltatásai iránt lecsökkent kereslet. Jellemző, hogy pl. kisvárosi szinten kb. öt évenként vetődik fel az iskola bezárás gazdaságilag kényszerű szükséglete. Amíg a fizikai dolgozók iránti igények alakulását, a foglalkozások belső tartalmát az új anyagok térhódítása érintette a legnagyobb mértékben, (másodsorban a digitális technológiák elterjedése), addig a 90-es évtizedben a szellemi dolgozók iránti igények átalakulása-

nak-, mennyiségi csökkenésének és minőségi növekedésének alapja a számítógép rohamos betörése, elterjedése és komplex alkalmazása lett.

Az üzleti szolgáltatások létszámfelvevő képessége egy fordított utat járt be. Döntően a kilencvenes évek elején-közepén volt jelentős a létszámfelvevő képessége (pénzügyi, biztosítási szolgáltatások, üzleti-jogi szaktanácsadási formák) míg az ezredforduló időszakától inkább szinten tartóvá váltak. Jellemző, hogy kisváros nagyságrendtől kisebb települések irányába a fejlődés inkább megrekedni látszik. *A 6. és a 7. sz. mellékletek* mutatják meg a munkanélküliek belépésének, kilépésének részletes megyei és országos adatait 1999-től. Mind a belépési, mind a kilépési forgalom azonos intenzitást mutat a megyében az országossal.

A 90-es évtized harmadik harmadáig a megye gazdaságának újjászerveződése lényegében befejeződött. A tulajdonformák átalakulása megtörtént. Ismét lekötődtek a termelési kapacitások, megkezdődött a megye infrastrukturális lemaradásának felszámolása, mely új lendületet vett az EU-s csatlakozással. Megtörtént a nyugati piaci orientációra való áttérés. A megyébe érkező külföldi tőke beépülése segítette ezt a folyamatot. Erre az időszakra esik a Munkaügyi Központ jelenlegi területi kirendeltségi rendszerének a véglegesítése és a hangsúlyeltolódás a munkájában. Előtérbe kerülnek a felzárkóztató programok és a humán szolgáltatások. Kissé háttérbe a munkaerő-igények közvetítése a munkaerő-piaci szereplők között. A Munkaügyi Központhoz érkező munkaerőigények kielégítésének bázisa még ebben az időszakban döntően az évtized elején leépített munkaerő volt. Az ebből reális feltételekkel (átképzéssel, vagy e nélkül, elköltözéssel, vagy ingázással) mozgósíthatóak nagy része elhelyezkedett a munkaerő-piacon, másik részük inaktívvá vált időközben. *Az, hogy ez így volt-e országosan is, már nem állítható teljes bizonyossággal: Blanchard (1997) véleménye szerint Magyarországon a kilencvenes évek közepén a létrehozott munkahelyek 71%-át munkanélküliek helyett az addig más munkahelyen dolgozókkal töltötték fel.*

Stagnáló munkanélküli állományra utal más elemzés is (*Commander S. és Coricelli F. szerint, 1995*). Csehország kivételével, így nálunk is, mindenhol nagyon alacsony munkanélkülségi kiáramlási rátát tapasztaltak, ami stagnáló munkanélküli állomány létére utal. Véleményem szerint ez leginkább a leghátrányosabb helyzetű régiókra volt igaz a 90-es években. A munkaerő-igények országos alakulásával való összevetésében 1999-től megfigyelhető, hogy hasonló tendenciákat követ a megyében keletkező munkaerő-igények hullámmása. A visszaesés okai között első helyen a könnyűipar, a textilruházati ipar piaci problémái állnak.

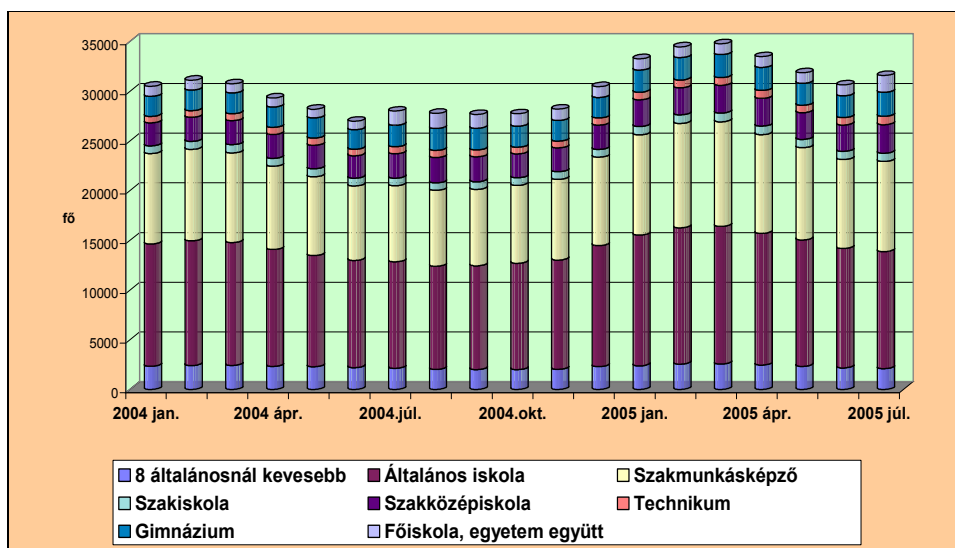
A regisztrált munkanélküliek iskolai végzettségében mennyiségi értelemben a 8 általános iskolát-, és a legfeljebb szakmunkásképzőt végzettek dominálnak. Ez összecseng a munkanélküliek állománycsoportok szerinti összetételével. Az elhelyezkedési probléma azonban nem a regisztrált munkanélküliek számával azonos, hanem inkább ténylegesen álláskeresőkével. Ezért határozott úgy a kormányzat, hogy ezzel méri a jövőben a foglalkoztatási feszültségek nagyságát. Ha a legnagyobb tömeget, a 8 általános iskolai végzettségűeket tekintjük, akkor nagyon színes a kép. Látható, hogy – kis túlzással – az elmúlt évtizedek vidéki Magyarországot a kisebb településeken még mindig ők jelenítik meg. Sokféle munkát végeztek eddig is és szeretnének a

jövőben hasonló munkaterületen elhelyezkedni: házgondok, takarító, fafeldolgozó, őr, portás, seprűgyártó, fémmegmunkáló gépkezelő, műanyag feldolgozó, konyhai kisegítő, dohánygyártó gépkezelő, kézi anyagmozgató, csomagoló, laboráns stb., munkakörökben.

Ezen munkakörök egy része azonban megszűnt: pl. a dohánygyártó. Más része, pl. a takarító OKJ-s foglalkozás lett, annyira fontos, hogy megismerjék a vegyszereket, az alapvető egészségügyi körülményeit a takarításnak. Házgondok sem lehet már akárki, bizonyos épületgépészeti berendezések üzemeltetéséhez szükséges ismeretek kellenek. Őr, portás már inkább félúton van a recepciós és az őrző-védő szolgálatot ellátó között. A gépkezelő betanított munkások előtt is nagy kihívás a bonyolultabb berendezések ellátása, melyhez ismét tanulásra lenne szükség. Nagyon sok kézi munkaerőt pedig gépek váltanak ki.” (Rezsőfi I. 2003,1).

5. ábra

Regisztrált munkanélküliek iskolai végzettsége szerinti megoszlása Hajdú-Bihar megyében
2004-től

Forrás: Saját szerkesztés.

A szakmunkás képzettségük elhelyezkedését is sok esetben akadályozza az elavult szakmai tudás. Pl. az RTV műszerészek esetében. Másoknál az egész szakma válságban van, vagy teljesen átalakult annak belső tartalma, pl. a tímárok, szücsők, szijgyártók esetében. Nem kellenek telefonkezelők, üvegezők sem. Nem lehet ma már megélni csak nagyon kevés helyen ruhatárosként. Van ahol az egész ágazat válsága hat ki az igények csökkenésére, vagy megszűnésére, pl. a ruházati iparban, ahol sem a kézi-, sem a gépesített munkaterületek iránti kereslet nem elég nagy a kínálat felszívására, de éppen ebben az ágazatban van egy nehezen kielégíthető minőségi igény is.

A szakközépiskolai szinten a piackutatók, könyvelők-adminisztrátorok, gépészmérnökök, kereskedelmi szervezők, igazgatási ügyintézők stb. keresnek munkát, de helyüket már elfoglalták a felsőfokon végzettek. Egészen egyszerűen olyan mértékben átalakult egyes munkakörvénységeik tartalma, hogy ismételtelen újra kellene kezdeni adott képzettségeik megszerzését, pl. a gépjármű és motorszerelőknél, környezetvédelmi technikusoknál, kereskedelmi szervezőknél, kazángerendezőknél, anyaggyártóknál, építőgépészeknél, fényképészeknél, gyengeáramú villamos ipari technikusoknál, repülőgép szerelőknél stb.

Rendkívül nagy probléma a gimnáziumot végzetek további sorsa. Egyrészt ők alkotják azt a rugalmas réteget, akik képesek gyorsan betanulni egy adott feladatba, ha van hozzá nyelvtudás: ügyfél tájékoztatóként, utazási tanácsadóként, üzletkötőként is próbálhatnak szerencsét. Sportos múlt mellett szerencse és összeköttetés is kellhet egy-egy sportszervezői munkakör elfoglalásához. Mások inkább a legszínevonalasabbnak tartott szakmák felé orientálódnak: pl. hangszerkészítő, kozmetikus, fogtechnikus stb. Egy nem jelentéktelen részüknek maradnak az egyszerűbb betanított jellegű munkák.

Vizsgáltam a diplomás munkanélküliek különböző szempontok szerinti összetételét több ízben is, legutóbb a 2005. május 20.-i állapot szerint. Az általános és középiskolai tanárok összetétele vegyes képet mutat. Elhelyezkedtek, de a regisztrációban is maradtak magyar, matematika, rajz és informatika-, sőt nyelvtanárok is. Számos egy és kétszakos történelem tanár, filozófia, orosz, német tanár is. Többen pedagógiai asszisztensként, napközis tanárként, tudtak elhelyezkedni.

A képzetek számosságához viszonyítva hosszú évek óta probléma az óvónők-, újabban a közgazdászok, jogászok és a számítástechnikai felsőfokú szakmai képzettséggel rendelkezők elhelyezkedése is. A probléma akut voltát jelzi az is, hogy a regisztrált munkanélküliek életkori átlaga szinte minden mérnöki szakmai területen magasabb a diplomás munkanélküliek 35 éves átlagos életkoránál. Ezzel együtt a regisztrációban töltött időszak is hosszú. Számottevő a korreláció (0,467) az életkor és a regisztrációban töltött időszak hossza között, bár közel sem függvényyszerű. Tény, hogy azok a gépészmérnökök, üzemmérnökök, informatikusok stb. akik nem gyakorolhatják a szakterületüket, tudásuk gyorsan elavul.

Kedvező jelenség, hogy nemcsak a fiatalok vállalják az átképzést, hanem az idősebbek között is egyre többen. Ezzel együtt is legfeljebb minden negyedik iskolázható be újra a diplomás munkanélküliek közül. *Vizsgáltam az elhelyezkedésüket, az elhelyezkedést visszajelzők különféle megoszlásait az elmúlt egy évre visszamenőleg.* Elhelyezkedésük üteme közel állandó. Kisebb visszaesés a nyári holt szezonban mutatkozik, melyet egy kora őszi élénkülés követ. A visszajelző elhelyezkedők szakképzettség szerinti megoszlásában vegyes a kép. Többségében vannak a közgazdászok (főleg áruforgalmi és pénzügyi szakosok), tanárok (egy és kétszakosok vegyesen), tanítók, mezőgazdasági mérnökök, óvónők stb. A más megyében diplomát szerzők között vegyesmérnökök, vendéglátó ipari üzemgazdászok helyezkedtek el Hajdú-Bihar megyében, de nem nagy létszámban. A végző diplomások kb. kétharmada Debrecenben helyezkedik el, a megyén belül.

Kevés cég alkalmaz egynél több diplomás munkanélkülit. Közülük kiemelhető a Hajdúszoboszlói Gyógyfürdő Rt. (üzemgazdász, eü ügyvitelszervező, idegen nyelvű oktató), a MÁV – létszámelépítése ellenére – tanulmányi felügyelőt, számviteli üzemgazdászt, humán erőforrás gazdálkodási ügyintézőt alkalmazott. Az elhelyezkedők által betöltött munkakörök többsége megfelel a szakképzettségüknek, (kb. 70%-ban) de vannak ellenkező példák is: mérnökökből ruházati eladó, raktárkezelő, ifjúsági referens, illatszer eladó lett. Az általános iskolai idegen nyelvű oktatóból pénztáros-, az általános iskolai tanárból, tanítóból recepciós, lakberendezési cikk eladó, gyártósori összeszerelő, pénzügyi ügyintéző, gépjármű értékesítő, térségi projekt-vezető. Szociális munkásból személygépkocsi vezető vált. Az óvónők tekintetében is színes a kép: fürdőüzemi munkás, kereskedelmi ügyintéző, számítógép kezelő vált néhányukból. A vendéglátó ipari üzemgazdászok nem szakképzettségüknek megfelelően helyezkedtek el.

4.4. A munkanélküliség területi jellemzői Hajdú-Bihar megyében

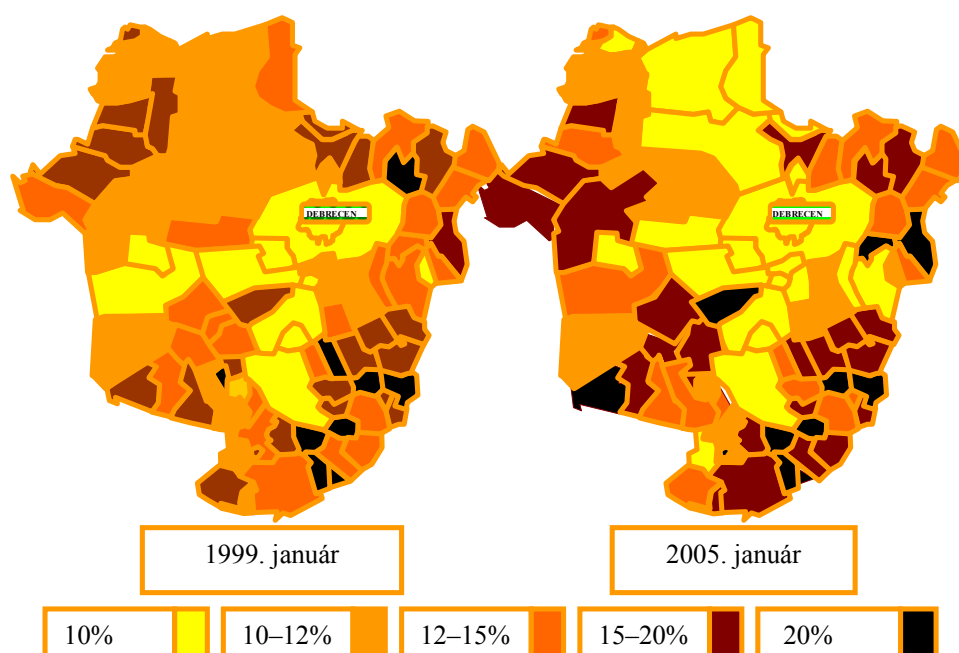
A megyében közismert, hogy a leghátrányosabb helyzetben a perifériális, társadalmi, gazdasági szempontból hátrányos helyzetű kistérségek, települések vannak. Ide tartoznak azok a települések:

- Ahol a helyi munkaalkalmak lehetősége az önkormányzati intézmények mellett gyakorlatilag az alkalmi munkalehetőségekre korlátozódik.
- Amelyek elfogadható napi ingázási körzetében (kb. 20 – 40 km.) megfelelő munkahelyet nem lehet találni.
- Ahol a munkaképes korú népességén belül az átlagost meghaladó arányban vannak alacsony iskolai végzettségűek és/vagy szakmai szempontból képzetlenek.
- A népessége előregedőben van, a természetes fogyást erősíti a fiatalok elvándorlása is.
- Helyben és a napi ingázási körzetben nem-, vagy nehezen oldható meg a szakmai képzés, a továbbtanulás.
- Gyenge termőhelyi adottságai révén a mezőgazdaság jövedelemtermelő képessége alacsony és más természeti adottságokkal sem rendelkeznek.
- A keleti országhatár mentén lévő települések döntő többsége. *(A gazdasági együttműködésben rejlő lehetőségek igényét és kihasználatlanságát elemzik Balcsók István, Baranyi Béla és Dancs László tanulmányai az Európa Unió külső határán főcímmel az MTA RKK gondozásában megjelent tanulmány kötetében, 2005.-ben)*
- Melyeket elkerülnek mind a hazai, mind a külföldi befektetők stb.

Hajdú-Bihar megyére is jellemző, a következő idézet: „Az ország egészét tekintve területi sajátosság, hogy a tartósan magas szinten állandósuló strukturális munkanélküliséggel sújtott térségek Északkelet és Délnyugat-Magyarországon gyakorlatilag egybefüggő területeket alkotnak” (Baranyi B. – Balcsók I. 2005, 152).

6. ábra

Települések területi munkanélküliségi mutatója (munkanélküliek aránya a munkaképes korú népességhez) Hajdú-Bihar megyében

Forrás: Saját szerkesztés.

Az előbbi ábrák összevetéséből adódik, hogy hat év alatt a foglalkoztatás szempontjából legkritikusabb időszakban – januárban – valamivel több a 10% alatti területi munkanélküliségi mutatóval rendelkező települések száma. Fejlődés a hajdúvárosokban tapasztalható. Ugyanakkor romlott a helyzet a megye déli-délkeleti és délnyugati részén is. Úgy látszik, hogy nagyobb lett a szóródás, a különbség egyes települések között, ami a Tisza vidékére is jellemző.

4.5. Egyes főbb kiemelt rétegek munkanélkülisége és ennek speciális okai

A munkaerő-piacon mindazon személyek hátrányos helyzetben vannak, akik akár az iskolai tanulmányok elvégzése-, akár munkaviszonyuk megszűnése után: megfelelő munkahelyet nem találnak. Közös jellemzőik, csoportképző ismérveik alapján jól elkülöníthetők, mind a munkanélküliségük okait-, mind a megoldás módozatait tekintve.

4.5.1. A megváltozott munkaképességűek

E csoportba tartozónak tekinthető az, aki testi, vagy szellemi fogyatékos, vagy akinek az orvosi rehabilitációt követően munkavállalási és munkahely megtartási esélyei testi, vagy szellemi károsodása miatt csökkennek.

„Magyarországon a legutóbbi népszámlálás adatai szerint kb. 600 ezer fogyatékkal élő személy élt. 2002 évben már a 15–64 éves népesség több mint 11%-a válaszolt úgy, hogy van egészségi problémája, fogyatékosága, mely a vizsgálatot megelőző félévben akadályozta normál életvitelében. Ez összességében 748,2 ezer főt jelentett. Ebből megállapítható, hogy legalább 2–2,5 millióra tehető azoknak a személyeknek a száma, akiknek ezzel a súlyos gondal naponta kell találkozniuk” (*Rezsőfi I. 2004*).

Hajdú-Bihar megyében a regisztrált- nyilvántartott megváltozott munkaképességű munkanélküliek száma változó, de részarányuk a nyilvántartott munkanélküliek összességén belül hosszabb távon folyamatosan emelkedik és eléri a nyilvántartottak 8–10%-át is. Életkoruk a munkanélküliek átlagánál 4–5 évvel magasabb. Hosszabb a regisztrációban töltött idejük, munkahelyi ajánlatot kisebb számban kapnak, mind képzési, mind ingázási hajlandóságuk alacsonyabb a nyilvántartott munkanélküliek megyei átlagánál. Az életkori sajátosságot, mint elhelyezkedési korlátot a képzettségbeli differenciák tovább erősítik. Körükben magasabb az átlagosnál a könnyebb fizikai munka iránti kereslet. Döntően a rendszeres szociális járadék jelenti a fő ellátási formájukat. Munkanélküli járadékban alig 20–25% részesül. A problémáik legtöbbször halmozottan jelentkeznek, a magasabb életkorral, a kisebb képzettségi szinttel, mely eleve korlátozza a rugalmasabb alkalmazkodást.

Mindezekkel szemben szinte elenyésző a megfelelő munkahelyek száma, aránya összesen 1–2%. Döntően a szociális szféra ad – korlátozott – lehetőséget a foglalkoztatásuk bővítésére (célvállalatok, önkormányzatok közhasznú munkalehetőségei-szórványosan.) A versenyszféra figyelme csak ritkán fordul irányukba és főleg csak akkor, ha nagyobb és akkut munkaerő-hiánnyal küzdenek (pl. varrónők). A támogatási lehetőségeket erősen bekorlátozza alacsony képzési hajlandóságuk.

Az együttműködési készség és az önaktivitás alacsony szintje erős összefüggésben van az-
zal, hogy a megyében az országosnál is kisebbek a tartalékaik, kevésbé tudnak részt venni elhúzó-
zó több szakaszos programokban, különösen, ha annak pozitív hozadéka számukra nem
garantált. Döntő részük tartósan és reményvesztetten munka nélkül van. 2004-ben vizsgáltam a
megváltozott munkaképességűek munkaerő-piaci jellemzőit. A különböző munkaerő-piaci
szolgáltatásokban, tanácsadásokban résztvevők aránya körükből elmarad az országostól, illetve
a ténylegesen probléma megoldás irányába mutató eljárásba vonásban a legnagyobb az elma-
radás. A problémakör átfogó értékelésében és a helyzet tisztásában számottevő szerepet játszik
a rehabilitációs munkacsoport, mely a Humánszolgálati Osztály keretein belül működik 1998-
tól a munkaügyi központokban.

A megváltozott munkaképességűek foglalkoztatásának elősegítése összetett feladat, mely a Munkaügyi Központ szervezeti egységei közötti tevékenységek összehangolásán kívül a civil szervezetekkel, foglalkozás-egészségügyi szolgálattal, önkormányzatokkal, intézményeivel való szoros együttműködés keretében realizálódhat. Foglalkoztatáspolitikai támogatási eszközök segítenek, de önmagukban anyagiakkal sem lehet az érintettek helyzetét alapvetően megváltoztatni. Az összes érintett munkaerő-piaci szereplő szemléletváltására van szükség az előrelépés érdekében.

Milyen munkahelyekre lenne szükségük? Milyen munkatevékenység hozza meg a siker, az alkotás élményét? Rövidített munkaidőben végezhető, kevésbé szigorú teljesítmény követelmény mellett, otthon, vagy megszokható környezetben, a váratlan problémákat türelmes segítséggel megoldani kész szociális légkörben, megfelelően segítő tárgyi eszközökkel végezhető, főnöke-, kollégái részéről empátikus figyelemmel kísért munkatevékenység.

Javaslatok:

- *A kapcsolatfelvétel és kapcsolattartás lehetőségét folyamatosan biztosítani kell, nem kampányszerűen.*
- *Az együttműködési kereteket, formáit, lehetőségeit gondosan, körütekintően kell feltárni.*
- *Tájékoztatást kell kapniuk rendszeresen a képzési lehetőségekről.*
- *Ismerniük kell a munkaerő-piaci szolgáltatások formáit, azok tartalmát.*
- *Tájékoztatást kell kapniuk a foglalkoztatásukat közvetlenül segítő munkahelyek teremtéséről, munkahely bővítési lehetőségekről.*
- *Fel kell tárni vállalkozási szándékukat és segíteni kell annak realizálását a megfelelő információkkal, vállalkozóvá válásuk támogatási lehetőségeiről. Segíteni kell önálló életstratégiájuk kialakítását.*
- *Közre kell működni abban, hogy életszemléletük pozitívvá váljon.*
- *A rehabilitációs foglalkoztatást tervező munkaadóknál elő kell segíteni azt, hogy rendelkezzenek megfelelő információkkal a rendelkezésre álló munkaerő jellemzőiről, a támogatási lehetőségekről. Törekedni kell arra, hogy a nagyobb települések (legalább a városok) önkormányzatai a rehabilitációs foglalkoztatás elősegítésére rendelkezzenek programokkal, illetve egyéb programjaiknál vegyék figyelembe e programmal célzott réteget is.*
- *Folyamatosan szervezni kell a több oldalú kommunikációt a munkáltatók, munkaadók között, elhelyezésük érdekében.*
- *Segíteni kell az értelmileg akadályozott tanulók készségeit fejlesztő szakiskolákat, speciális iskolákat abban, hogy felkészültek legyenek a munkaadókkal való kommunikációra, a nyílt munkaerő-piacon való beilleszkedést elősegítő munkahelyi gyakorlatok megszervezésére.*
- *Nagyobb hangsúlyt kapjanak a speciális szükségleteikre már adaptált szakmai képzési programok.*

- *Támogatni kell azokat a programokat, melyek keretében civil szervezetek készülnek fel megváltozott munkaképességű, értelmileg akadályozott ügyfeleknek nyújtandó alternatív munkaerő-piaci szolgáltatások megszervezésére és bonyolítására.*
- *Növelni kell a támogatott foglalkoztatás lehetőségével élni tudó értelmi fogyatékos személyek számát, erősíteni a foglalkoztatást segítő koordinátorok működését.*
- *Fel kell készíteni a munkaügyi központokat olyan összehangolt munkaerő-piaci szolgáltatások ellátására, amely a munkaerő-piaci szereplők intenzívebb együttműködésére épít e tárgykörben.*
- *Az alternatív munkaerő-piaci szolgáltatások módszertani fejlesztését folyamatosan segíteni kell.*
- *A munkaerő-piaci programoknak, a támogatott képzéseknek illeszkedniük kell a fogyatékos emberek fizikai és szellemi állapotához, szükségleteihez, készségeihez, motivációihoz, akár személyre szabottan is.*
- *Felül kell vizsgálni azt, hogy az egyes foglalkoztatáspolitikai támogatási eszközök milyen speciális szabályok bevezetésével tehető hatásosabbá a célcsoport foglalkoztatása esélyei növelése érdekében.*
- *Akadálymentes szolgáltatásokra és munkához-, munkahelyhez való jutásra van szükség.*

4.5.2. Nők a munkaerő-piacon

A rendszerváltás után, szinte világnézeti beállítódástól függetlenül, egyfajta tradicionális szemlélet erősödése volt tapasztalható a nők szerepével, a családban elfoglalt helyével, munkába állásával kapcsolatban, mely szerint a nő valódi hivatása a gyermeknevelés és a család összetartása. Hirtelen lecsökkent az állam által fenntartott szociális és gyermekintézmények, óvodák, bölcsődék, napközi otthonok száma, sok nő számára megoldhatatlanná vált a gyermeknevelés összeegyeztetése a munkával. Közben a foglalkoztatottság csökkenése, ha lassabb ütemben is, de tovább folytatódott.

Míg 1990-ben a nők magyarországi 67%-os foglalkoztatottsága jóval meghaladta az EU tagállamainak 49%-os női foglalkoztatottságát (a férfiaké sokkal kisebb mértékben, csupán 5%-kal), addig 2000-ben a 49%-os női foglalkoztatottság a kismértékben növekvő, immáron 54%-os EU-átlag alá csúszott. Tény, hogy elsősorban az alacsony iskolai végzettségű nők veszítették el a jellemzően alacsony presztízsű álláshelyeiket. Sokkal kevesebb intézmény és műhely takarítóra, gyermekintézményi dajkára, konyhai kisegítőre volt szükség. A családok nők egy nem jelentéktelen részének a sors nehéz családfenntartó szerepet szánt, mert nekik kellett az állásukat elvesztett középkorú kohászok, bányászok, agrármérnökök stb. helyére lépni a család megélhetését sokszor évekre biztosítani, ha kellett ingázással-, ha kellett a gyermekvállalásról való lemondás árán is. Hajdú-Bihar megyében is volt ilyen jelenség, különösen a 90-es évek legelején.

A nemek közötti diszkrimináció egyik legfontosabb terepe a munkahely, a foglalkozás. Ismerjük a nők hányatott történelmi sorsát az egyetemekre való bejutás küzdelmeitől, a munka-

vállalásig. Olyan területeken is kialakultak férfias és nőies foglalkozások, ahol ezt a nők és férfiak eltérő fizikai rátermettsége nem indokolná. Régi megfigyelés, hogy ha a nők egy pályán nagy számban megjelennek, akkor annak hamarosan lezuhan a társadalmi elismertsége, és ezzel együtt csökkennek az elérhető fizetések is, és a férfiak lassan elhagyják a területet. A másik magyarázat szerint a nők már eleve csak azokba a foglalkozásokba juthatnak be, amelyeknek a presztízse leáldozóban van, és ahonnan a férfiak kezdenek elszivárogni. Jó példa erre a tanári pálya elmúlt évtizedekben végbement „elnőiesedése”, ahol a negyvenes-ötvenes években még többségében férfiakat alkalmaztak (Csáky M. 2005, 4).

Arkármelyik magyarázat is az igaz – valószínűleg inkább mindkettő – tény, hogy a feudális vonásoktól még a mai napig sem mentes – különösen a vidéki – Magyarország. A szerző Frey Mária találóan fogalmaz: „... minél lejjebb megyünk a foglalkozások rangsorában, annál több nőt találunk ezek betöltői között.” (Frey M. 2005, 1.). „Ma Magyarországon a nők átlagkeresete 20%-kal marad el a férfiak átlagkeresetétől. Ha azonban a magas képzettséget kívánó szellemi munkát végzők átlagkeresetét nézzük, ott a férfiak 35%-kal keresnek többet a nőknél. A legnagyobb a kereseti különbség a legmagasabb átlagkeresetet biztosító szakmákban, például a pénzügyi szolgáltatásokkal és ingatlanügyletekkel foglalkozók körében, itt a férfiak átlagosan 38%-kal keresnek többet a nőknél. Az is megfigyelhető, hogy az alacsony presztízssű, elnőiesedett szakmákban, mint például az egészségügyi és szociális ellátás, a legkisebb a nők és férfiak keresete közötti különbség, mindössze 14%. ” (Csáky M. 2005, 5).

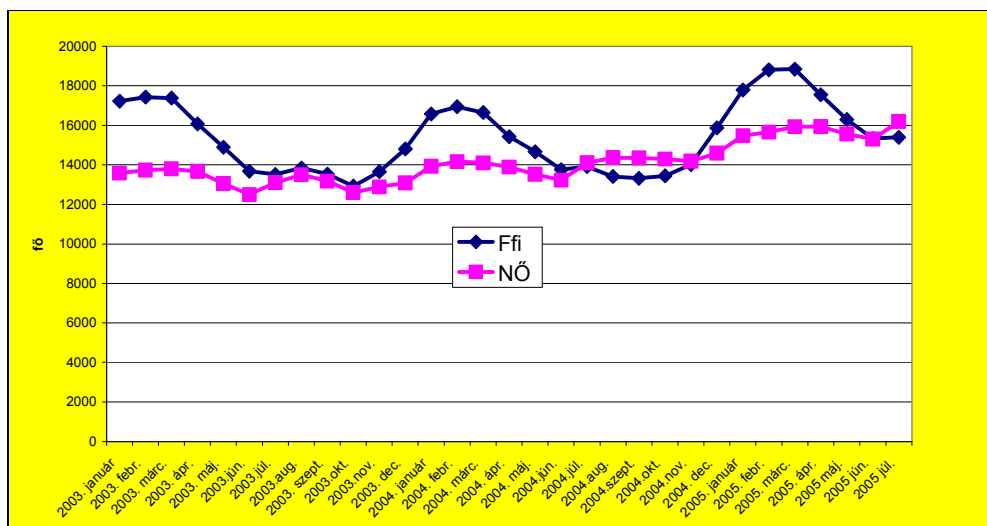
A jobbnavigátor.hu (országos álláskereső portál) közvélemény kutatást végzett, melyből kiderült, hogy a válaszolók 77,8%-a hátrányosabbnak tartja a nők helyzetét, mint a férfiakét. „A női népesség egészen belül még drasztikusabban, 44,9-ről 31,2%-ra csökkent a foglalkoztatottak részesedése, miután a nyugdíj-korhatár felett tovább dolgozó nők több mint kétharmada ugyancsak a munkaerőpiac elhagyására kényszerült. Az 55 éves és idősebb nők közül 1996. elején már csak 5,5% folytatott keresőtevékenységet. Magyarországon tehát magas szintű női munkavállalásról ma már csak múlt időben beszélhetünk.” (Frey M. 2005, 1.). Az új helyzethez való alkalmazkodásukat a rendszerváltást követően nehezítette, hogy körükben kevesebb a vállalkozási hajlandóságú. Általában elmondható az, hogy Magyarországon kevesebb a nők között a tartós munkanélküli, mint a férfiak körében, kivéve a kelet-magyarországi régiókat. Hajdú-Bihar megyében 2005 augusztusában regisztrált munkanélküliek között 1,5 hónappal magasabb a női munkanélküliek regisztrációban töltött ideje. Általában jobb a nők tűrőképessége, türelme. Ezért a munkahely megtartó képességük is jobb a férfiakénál.

A megkérdezett nők inkább a részmunkaidős, otthon végezhető munkát tekintenek ideálisnak, de ilyen lehetőséghez – különösen a városi szinttől kisebb településeken – nehezen, vagy egyáltalán nem jutnak. A nők munkaerő-piaci helyzete nem-, vagy csak nehezen javul! A berlini DIW gazdaságkutató intézet 2004-es évről készített összesítő jelentése arra derít fényt, hogy a női vezetők Európa szerte kevesebben vannak, mint a férfiak. Az intézet kutatása során Európában országonként 50 nagyvállalatot vizsgált meg.

A leginkább diszkriminatív országoknak Norvégia és Izland bizonyult, de az első tízben Magyarország is helyet kapott. Mint arra fény derült, hazánkban a vállalatok felsővezetői és felügyelő-bizottsági szintjén mindössze 22%-a nő. A vizsgálat kimutatta azt is, hogy a felsővezetőként dolgozó nők (a férfakkal ellentétben) egyedülállóak és jóval kevesebbet keresnek, és rövidebb ideig töltik be a magas posztot. Pedig a kelet-közép-európai vezető nők öntudatosak, bátrak, jobban kiállnak női mivoltuk mellett. Jó munkaerők, képesek vezetni egy nagy céget, minden olyan tulajdonságnak birtokában vannak, ami ahhoz kell, hogy sikeresek legyenek. A nőknek egyszerűbben megy a szervezés, pragmatikusabbak, jobb a humánpolitikájuk, a konfliktustűrő képességük mint a férfiaknak. A nők családi kötelezettségeik miatt gyakrabban kényszerülnek évekre elhagyni a munka világát, mint a férfiak. A munkaerőpiacra való visszatérést nehezíti, hogy az inaktivitásban töltött időszak gyakran a munkavégző-képesség, a munkavégzéshez szükséges ismeretek és készségek megkopásához, a motiváció és az önbizalom elvesztéséhez vezet.

7. ábra

Regisztrált munkanélküliek számának alakulása 2003-tól nemek szerint Hajdú-Bihar megyében

Forrás: Saját szerkesztés.

Az előző vonaldiagram (7. ábra) bemutatja, hogy miben más a női munkanélküliség a férfiakénál. A női munkanélküliség – bár megyénkben számszerűen általában alatta marad a férfiakénak – tipikusan a nyári időszakokban meg is haladhatja azt. Ennek nemcsak a férfiak idénymunkája-, hanem az oktatási-, sőt a szoc. ellátási területek egyre nagyobb arányú nyári létszámkibocsátása is előidézője.

A nők idénymunkára, alkalmi munkára való lehetőségei korlátozottabbak mint ahogy arra a férfiak számára az építőipar, a fuvarozás, a gépesített mezőgazdaság üzemszerű működés lehetőségeket ad. A női foglalkoztatással érintett területeken inkább állandó munkára van szükség. A két nem

eltérő lehetőségei részben meg is magyarázzák azt, hogy milyen a tipikus túlélési stratégiában a nemek munkamegosztása vidéken. Ősztől tavaszig sok helyen a nők tartják el a családot. A munkaerő-piac középtávú tendenciái is kiolvashatóak: a nőket nagyobb számban és arányban foglalkoztató munkaadók helyzete – pl. az önkormányzati intézmény fenntartási területeken – a költség-takarékos gazdálkodási kényszerek és az ezzel szemben álló költségnövekedések hatására, a demográfiai okokból szűkülő gyermekintézmények vonalán – folyamatosan romlik. Ennek megfelelően szűkebb az intézményi gazdálkodás lehetősége a foglalkoztatás szempontjából. Így kevesebbet tud foglalkoztatni tanítókat, óvónőket, konyhai kisegítőket, szociális munkásokat.

„A nők hátrányos helyzetének okát az EU foglalkoztatási biztosa a vállalatok csúcsára jutást akadályozó „láthatatlan üvegplafonban”, a sematikus, előítéletes gondolkodásban valamint a család-munka összhang nehéz megtalálásában látja.” (*Pályacsúcs magazin Eurostat. 2005, 1. oldal*).

Elég szűk a nők által választható munkalehetőség, ha nincs meg a nyolc általános iskolai végzettségük: növénytermesztő, gondozó, húsipari betanított munkás, valamilyen feldolgozó-gép kezelője lehet. Lakás és intézménytakarító-, háztartási alkalmazott-, konyhai kisegítő munkát találhat. Jobbak a lehetőségeik, ha legalább középfokú iskolai végzettséget és e mellé valamilyen szakképesítést szereztek: adószakértő, üzletkötő, asszisztens, bér és TB ügyintéző, anyaggazdálkodó, becsüs, utazási tanácsadó, pénzügyi ügyintéző stb. lehet. A felsőfokon végzettek közül csaknem minden szakmai területen vannak a munkanélküliek regisztrációjában. Nem könnyű elhelyezkedni szociális munkásként, gyógytornászként, közgazdászként és jogászként, mezőgazdasági-, sőt már környezetvédelmi mérnökként sem.

A tartós munkanélküliek foglalkoztatását elősegítő *bértámogatás* a nőket – mind mértékét, mind pedig változásának irányát tekintve – nagyjából ugyanolyan arányban juttatja munkához, mint amekkora részesedésük a regisztrált munkanélküliekből. A *közhasznú munkát* végzők között – a kommunális munkák túlsúlya miatt – ugyanakkor alulreprezentált a nők jelenléte. A nők előfordulása sokkal nagyobb a *munkaerő-piaci képzésben* résztvevők körében, mint a regisztrált munkanélküliek összességén belül. A munkanélküliből lett vállalkozók körében végzett kutatások rávilágítottak arra, hogy azok között, akik az *önfoglalkoztatás* révén próbálnak kitörni a munkanélküliségből, a nők aránya csak egyharmad. Ugyanakkor az általuk alapított vállalkozások túlélési esélyei kifejezetten jók és megegyezik a férfiakéval (*Frey M. 1995*).

A nők abban is nehéz döntés előtt állnak, hogy családayák legyenek, vagy munkát vállaljanak. A GYED-ről való visszatérés esetén az előző munkahely esetleges elvesztésének aggodalma reális aggodalom, már terhességük esetén is féltik az állásukat. A 45 év feletti nőket nem szívesen alkalmazzák. „A Római Szerződésben 1957-ben megfogalmazott, az egyenlő munkáért egyenlő bér elve még ma sem működik, az Európai Unióban sem; a tagozat egyenlő esélyekért szeretne küzdeni.” (*Cyber Press Közéleti Magazin, 2005, 1*).

„A nők munkaerőpiaci helyzetét alapvetően az alábbi tényezők befolyásolják: munkaerőpiaci szegmentáció, munkaerőpiaci körülmények változása (munkaidőrendszer, egyéni és szervezeti célok), oktatási lehetőségek bővülése, változó társadalmi értékrend és elvárás, bér- és ösztönzési

rendszer, gyermeknevelés és gyermekvállalás, nemi diszkrimináció ... „, (Matiscsákné Lizák M. 2005, 1). „A pénzkereset és a család ellátása ellentmondás nélkül nem oldható fel. A megoldás pedig családonként és emberenként változik.” (Rózsa J. 2003, 35).

Ami a nők foglalkoztatásának lehetőségeit illeti Hajdú-Bihar megyében, voltak kedvező jelenségek is a nők munkavállalása terén: a 90-es évtizedben emelkedett a nők aránya az államigazgatásban, a társadalombiztosításban, a pénzügyi szférában, a személyi és üzleti biztosítási területeken, a szociális ellátásban stb. A termelő ágakban foglalkoztatott nők lehetőségei elsősorban a megyei specifikumok-, a nagyrégióban, EU szinten versenyképes tevékenységek irányába fejlődhetnek, különös tekintettel, a mezőgazdaságban:

- a megye fűszer-, és gyógynövény termelésére, feldolgozására, kereskedelme zárt láncú fejlesztésére,
- a helyben növekvő minőségi igényeket kiszolgálni tudó dísznövény és a helybeni mezőgazdasági termelési adottságokra épülő kerti bútor előállítására, tanácsadási szolgáltatásra és értékesítésére-, kisebb arányban inkább a régió központban nagykereskedelmére is.

A hagyományos növénytermesztési, állattenyésztési területeken a női foglalkoztatás bővülésével egyelőre nem számolhatunk. Foglalkoztatási lehetőségek vannak a zöldövezetekben a tájvédelmihez, turisztikához vendéglátáshoz kapcsolódó szolgáltatások fejlesztésének is, különösen a Nyírségben melyben kulcsszerepet kaphatnak a női munkavállalók. Továbbra is fontosak lesznek a foglalkoztatási lehetőségek szempontjából az élelmiszeripari lehetőségek, különös tekintettel a növényi eredetű olajok gyártására, a tejtermék feldolgozásra, melynek súlyponti területe Debrecen és a bihari térség marad. Magasabb minőségű termékekkel, diétás biotermékekkel tud versenyképes maradni a lisztes árúk gyártása, az ételízesítők gyártása és forgalmazása is a megyében.

A textíliák gyártásában ismét feljövőben van a munkaruházati-, védőeszköz gyártási és forgalmazási terület. További fejlődés előtt áll a szabadidős tevékenységekhez szükséges speciális ruházatok, védőeszközök iránti kereslet. Kiemelést érdemel a helyi előállítású gyapjú termékek iránti kereslet növekedése a megyében és országosan is. A régió és ezen belül a megye turisztikai marketingjében növekvő szerepe lesz a fa-, csont-, állati bőrök nem ipari célú feldolgozásán belül a fonott árú gyártásában, ajándéktárgyak készítésében továbbra is a megye peremterületein élő népességnek, különösen a megváltozott munkaképességűeknek. Ehhez is kapcsolhatók a papírtérmékek gyártásának hagyományai.

A megye adottságai alapján továbbra is kulcsszerepe lesz az „egészségipar” fejlesztésének, különös tekintettel a gyógyszerkészítményekre, a gyógyszernek nem minősülő gyógyhatású készítmények fejlesztésének, gyártásának, a testápoláshoz, a gyógyfürdő-szolgáltatásokhoz is kapcsoltnak. Továbbra is fontos szerepe lesz a megye ipari foglalkoztatásában a nőknek a műanyagipari feldolgozási tevékenységben, helyet kaphat ebben ismét az ipari és háztartási kerámiák gyártása is. A legkorszerűbb digitális technika alkalmazásával készülő mérőműszerek, orvosi műszerek gyártásában is vannak a megyének további fejlődési lehetőségei.

Egyedi ékszerkészítés és javítás, ötvös munkák, sportszergyártás, játékgártás is igényelheti továbbra is, akár a jelenleginél nagyobb számban a női munkaerő foglalkoztatását. Termelt alapanyagok helybeni feldolgozására épülő seprű-, kefégyártásra is szükség van. A kiskereskedelem, szálláshely szolgáltatásban, vendéglátásban alig van olyan terület, mely ne igényelné a női munkaerő foglalkoztatását. További foglalkoztatási lehetőségek jelennek meg a pénzügyi közvetítésben, a biztosításoknál, az értékpapír kezelésben, az ingatlan ügyletekben, a jelentős fejlődés előtt álló kölcsönzői tevékenységben és gyakorlatilag minden gazdasági szolgáltatás területén, az adószakértői munkától a magán-munkaerő közvetítésig, a közvélemény kutatás-elemzéstől a vagyonkezelésig stb.

Tény, hogy a közigazgatás állami és önkormányzati területein a nők foglalkoztatási lehetőségei is szűkülnek, de a társadalmi közszolgáltatás, a civil szervezetek igénylik a női munkaerőt számos humán, szociális szolgáltatás vonatkozásában – anyagi lehetőségeiktől függően. Különösen fontos lehet a szerepük a családsegítésben, a közegészségügyi ellátáshoz kapcsolódó utókezelésekben, a szociális gondoskodásban-ellátásban. A nőknek kevés idejük van a család és a munkahelyi elvárások miatt, sokszor a közlekedés nehézségei és persze a tanulás költsége is szerepet játszanak a tudástól való elzártságban. *A számítógépes távoktatás, az e-learning lehet a megoldás az esélyegyenlőség biztosítására az oktatás terén.* Már Magyarországon is vannak kurzusok, ahol alapfokú számítógépes ismereteket is lehet szerezni – az internet segítségével.

Az igazi áttörést az jelentené, ha a nők tömegesen találnának munkát a számítógépes iparágban. „Az információs társadalom, az infokommunikáció és az információtechnológia új esélyeket teremt a nőknek is a munka világában. Ugyan még mindig alulreprezentáltak az IT-területen és csupán 20 százalékos arányuk az ilyen szakokon tanulók között, viszont számítógép- és Internet-használatban csak tíz százalékos a lemaradásuk a férfiakkal szemben.” (*Pályacsúcs magazin 2005, 2*). „De nemcsak az IT-ipar nyújthat(na) munkalehetőséget, hanem maga a technológia alkalmazása is. *A számítógépes távmunka, a mobil eszközökkel végezhető pénzkérés, a közös internetes felületen végzett szellemi munka kifejezetten nők számára ideális, családbarát foglalkoztatási mód – lehetne.* Ehhez azonban nincs elég munkalehetőség, és valljuk be, a munkavállalók sem felkészültek: speciális szakmai ismeretekre, pl. programozás, grafika, adatbázis-kezelés, marketing, nyelvtudásra, és persze saját költségen fenntartott gépekre, programokra van szüksége ma egy valódi távmunkásnak. Ma az talál távmunkát, aki amúgy is vonzó a munkaerőpiacon, szociális alapon ez nem lehetséges.” (*Fülöp H. 2005, 2*) „A nők szakértelmének kiaknázása a leghatékonyabb módszer Európa termelékenységének és növekedésének fokozására” (*MTI Tény és való 2005, 1*).

Javaslatok:

- *Nagyobb hangsúlyt kapjanak azok a képzési programok, melyekben a nők elhelyezkedési lehetősége biztosabb.*

- *Támogatni kell azokat a programokat, melyek keretében civil szervezeteknél képzésre kerülhetnek munkaerő-piaci szolgáltatások. Ezen feladatok ellátására való felkészültsüket a nőknek és a foglalkoztatásukat segíteni kell*
- *A női foglalkoztatás elősegítésére speciális mentori hálózatot kell létrehozni és működtetni.*
- *A munkaerő-piaci programoknak, a támogatott képzéseknek illeszkedniük kell a nők foglalkoztatási szükségleteihez, készségeihez, motivációihoz, akár személyre szabottan is.*

4.5.3. Pályakezdők a munkaerő-piacon

Ami számunkra, munkaerő-piaci szakemberek számára évenként ismétlődő kihívás, az a pályakezdők számára életük egyik legmeghatározóbb eseménye. Bizonyos értelemben a születéshez hasonló jelentőségű az életkezdés-pályakezdés. Ennek körülményei, az életpálya lehetőségei sok tekintetben meghatározottaknak látszanak a családi anyagi és szellemi erőforrások által, de minden hátrányt le lehet küzdeni, kemény akarattal, céltudatos munkával. A munkaerő-piacon az kerül lépéselőnybe, aki gyorsabban reagál, rövid távú érdekeit a hosszabb távú érdekek alá tudja rendelni, rendelkezik ehhez megfelelő látóképességgel, önfegyelmel. Az információk minden egyénél jobban felértékelődnek. Az elhelyezkedés esélyeit rendkívüli mértékben növeli, ha a pályakezdő nem ragaszkodik egy-egy elképzeléshez, modellhez, idillikusan kódos jövőképhez, múltbeli, már elavult értékrendhez, személyhez és szituációhoz, településhez, térséghez (!) hanem mindenre nyitott, ami növeli az esélyeit.

„Ma már alapkövetelmény a jó kommunikációs készség, a közösségi szemlélet, a jó nyelvismeret, de egyre több szakmai életrajzban olvashatunk külföldi ösztöndíjakról is, ami az elbírálásnál szintén előnyt jelent.” (*Computer panoráma online: 2005, 1*).

Fontos az érdeklődési kör, de ez is alakul a megszerzett élettapasztalat hatására, sőt tervszerűen alakítható is, megfelelő öntudati fokon. Fontos, hogy az éppen nagy nehézségek árán megszerzett szakmai tudásukat se értékeljék túl, mert ezen is esélyek múlhatnak! Másrészt az első munkahely keresésénél üthet vissza, ha a megszerzett papír mögött nincs tényleges tudás. Fontos a gyorsaság is: „A tovább nem tanulók, tehát a pályakezdők közül legnagyobb arányban a szakmunkások gondoskodtak előre munkahelyről” (Békés Megyei Munkaügyi Központ: 2003, 41).

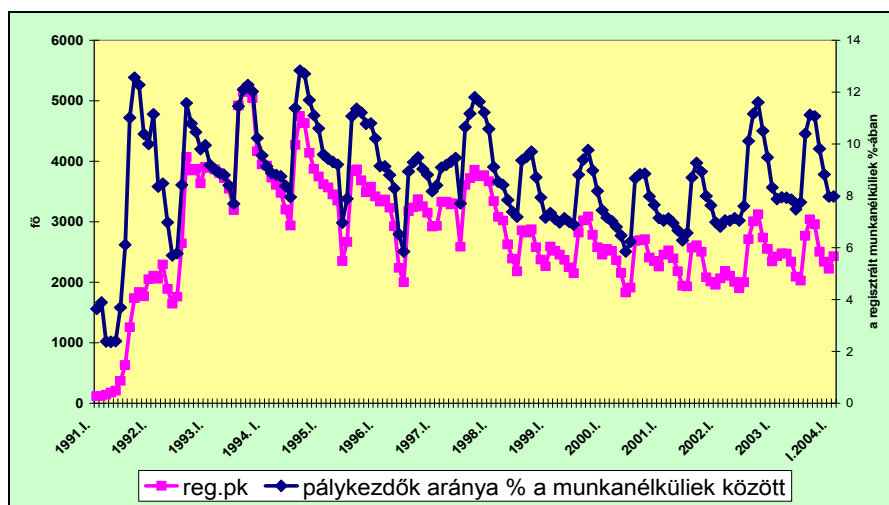
Egyetemeken működő karrier központok, tanácsadók arra hívják fel a figyelmet, hogy az álláslehetőségek felkutathatók, tehát menni kell utána, mintsem passzívan várakozni arra, hogy az majd a helyünkbe jön. „Az iskolák és a cégek együttműködésében mind gyakoribb az úgynevezett projektszemlélet, amikor a diákok egy-egy konkrét feladat megoldásán dolgoznak, mintegy kihelyezett kutató-fejlesztő bázisként. Ezek a diákok természetesen az adott terület szakértői lesznek, így elhelyezkedési esélyük is lényegesen javul.” (*Computer panoráma online: 2005, 1*).

Karaktervonások is döntőek az elhelyezkedési versenyben. *A pályakezdőknek látniuk kell, hogy versenyben vannak – méghozzá legtöbbször hátrányos pozícióból indulva – a már munkahelyeiket őrző tapasztaltabb munkavállalókkal, a munkaerő-piacról korábban bármely okból*

kiszorult, de tapasztaltabb munkavállalókkal, a rokon szakmai és nem szakmai területekről pályaelhagyókkal, a célzott térségbe beáramlókkal, az egészségileg, pszichológiailag alkalmassabbakkal, a tehetősebb anyagi családi háttérrel rendelkezőkkel, a jobb társadalmi-gazdasági környezeti feltételekkel rendelkezőkkel. A következő vonaldiagramból jól látható, hogy a munkanélküliként regisztrált pályakezdők száma és aránya a kilencvenes évek elején volt a legnagyobb akkor, amikor gyakorlatilag alanyi jogon megkapták a pályakezdők munkanélküli segélyét. 1996-tól megnyíló aktív eszköz támogatási lehetőségek hatására számuk úgy csökkent, hogy közben a regisztrált állománybeli arányuk is csökkent egészen a 2000–2001. éves mélypontra. Ezt követően emelkedni kezdett (8. ábra).

8. ábra

Regisztrált pályakezdő munkanélküliek számának és arányának alakulása Hajdú-Bihar megyében

Forrás: Saját szerkesztés.

Területi vonatkozásban látványosak az időbeli alakulások. 1992-ben volt a legnagyobb a *szóródás a regisztrált pályakezdő munkanélküliek arányában a HBM Munkaügyi Központ kirendeltségei illetékességi területeit összehasonlítva, a kilencvenes években*. Egy 1997-es visszatekintés szerint az aktív támogatási rendszer strukturálta át a munkaerő igényeket a pályakezdők irányába. „...a pályakezdőknél a 100 regisztrált munkanélküliire jutó álláshelyek száma jelentősebb, mintegy 33% pontos növekedést mutat 1994. évhez viszonyítva. Különösen a pénzintézeti, kereskedelmi, élelmiszeripari szakterületeken növekedett meg a pályakezdők iránti igény. Néhány ágazatban inkább betanított munkaerőként számolnak a pályakezdőkkel (csomagoló, műanyag feldolgozó stb.) 13%-kal több foglalkozási csoportban keresik a pályakezdőket, mint 1994-ben. A pályakezdők iránti kereslet növekedés döntően a pályakezdők foglalkoztatását segítő aktív támogatási eszközrend-

szemek köszönhető, mely 1997-ben átstrukturálta a munkaerő keresletét a pályakezdekők irányába.” (Hajdú-Bihar Megyei Munkaügyi Központ munkacsoportja 1997, 3).

Ma már inkább úgy látom, hogy az évtized közepére stabilizálódó munkaerő-piacon megjelenő új igények adtak erre lehetőséget. Vannak kielégítetlen munkaerő-igények a pályakezdekők vonatkozásában is, de ezek általában nem divatos pályák: „A szakértők szerint a hazai álláspiacra kevesebb közgazdász és több mérnök kellene. *Mintegy 10 százalékkal több szakemberre lenne szükség: a gépészek, villamos-, tervező-, műanyagipari, vízépítő, építő, környezet-mérnökök, vegyészek, informatikusok keresettebbek, mint ahány van a piacon.* Hiány van villamosmérnökökből is, főleg a mikroelektronika, elektronikai gyártás területén, s az erősáramú mérnökök is kelendők. Speciálisabb gépészmérnöki területeken sincs elég munkaerő, évente egy-kettő szakember végez csupán. Az autóipar folyamatosan vesz fel mérnököket; könnyű a helyzetük azon pályakezdekőknek, akik valamilyen egyedi technológiai vagy informatikai tudással rendelkeznek.” (MFOR.hu Üzleti negyed 2005, 1).

A munkahelyek létrehozása, megszüntetése és a munkaerő-kereslet közötti összefüggéseket elemezve Davis S.J. és társai arra a következtetésre jutottak, hogy tíz újonnan létrehozott munkahelyből átlagosan hét marad meg egy éven túl is és minden tíz munkahelyből átlagosan nyolc nem töltődik fel egy éven belül (Davis S.J. – Hatiwanger J. – Scuch.S. 1996).

Az álláskeresők számára az ilyen és hasonló internetes álláskereső portálok, gazdasági, foglalkoztatási helyzetelemzéssel foglalkozók ma már igyekeznek komplex szolgáltatásokat nyújtani: állásajánlataik mellett üzleti-, karrier és jogi tanácsokkal. Demográfiai előreszámítások szerint „... a gazdaságilag aktívak száma... 2021-ben 4 millió fő lesz... jelentősen mérséklődik a 8 osztállyal, vagy kevesebbrel rendelkezők száma...a szakmunkásoké...csökkenni kezd...a középfokú végzettségűek létszámának bővülése – 20 év alatt – ellensúlyozza a szakmunkások csökkenését. Jelentős mértékben növekedik a felsőfokú végzettségűek száma és aránya.” (FMM 2005, 24).

Egyre természetesebb lesz tehát az, hogy valakinek felsőfokú iskolai végzettsége van, ami semmi további előnyt nem fog jelenteni. A magasabb iskolai végzettségűek előnye csökkenő tendenciát mutat. Európában a felsőfokú szakemberek aránya növekszik a munkanélküliek között és közelít a középfokúakéhoz. Ugyanakkor az egyetemet végzettek nemritkán többben munkanélküliek, mint a főiskolát végzettek. Az a tapasztalat, hogy minél képzetesebb a pályázó, annál nehezebben talál állást magának. Egyelőre inkább taktikai okokból és kivárára berendezkedve fogad el kisebb fajsúlyú képzési lehetőséget, vagy középfokúak számára is megfelelő álláslehetőséget a diplomások nagy hányada.

A Munkaügyi Központ forgalmi adatait elemezve, megállapítottam: annak ellenére, hogy az éves nyitólétszám alacsonyabb volt, a záró létszám már növekedést mutatott 2000 és 2004 összehasonlításában. Az elhelyezkedés lehetőségeit tekintve pedig a támogatott elhelyezkedés aránya csökkent a legnagyobb mértékben. Az önkormányzati szféra közhasznú munkásokat érintő felvevőképessége csökkent, a támogatáshoz szükséges önerő biztosításának nehézségei miatt.

A pályakezdők és nem pályakezdők adatait összevetve, látható, hogy mindig kedvezőbb volt az elhelyezkedési arányuk a pályakezdőknek, mint a teljes regisztrált állománynak. Összetételüket vizsgálva megállapítható, hogy az *alacsony iskolai végzettségű pályakezdők alulmotiváltak*, képzési hajlandóságuk messze elmarad a közép- ill. felsőfokú végzettséggel rendelkező pályakezdőktől. Az alacsony iskolai végzettségű pályakezdők elsősorban a gépészeti, építészeti és kereskedelmi-vendéglátóipari szakterületen kerültek képzésbe. A legalább középiskolai végzettséggel rendelkezők elsősorban az informatikai, közgazdasági szakterületeket választották, jelentős részük a felsőoktatási rendszerben történő továbbtanulási lehetőséget is szem előtt tartotta.

A diplomás pályakezdők túlnyomó részt az idegen nyelvi képzést és informatikai képzést választották. Az elsősorban humán szakterületen szerzett diplomával rendelkező pályakezdők szívesen vesznek részt olyan középfokú végzettséghez kötött szakképzésekben, ahol a megszerzett új képesítés és a korábbi diploma együttesen növelheti az elhelyezkedési esélyeiket. A pályakezdőket foglalkoztató munkaadóknál a támogatott munkakörök választéka nő. Tökéletesedtek azok a technikák, melyek e lehetőség kihasználására vonatkoznak. Tény, hogy e támogatási forma iránt – ha idényszerű hullámzásokkal, de – továbbra is nagy az érdeklődés. Ezzel együtt is differenciálódik a munkaerő-piac a munkatapasztalat szerzése támogatásának igénybevételét illetően: mérséklődött az intézményi szféra súlya, amelyik a legérzékenyebb a támogatási arányok változására. A pályakezdők veszik a legnagyobb számossággal igénybe a humán szolgáltatásokat.

Látható, hogy bár kevesebb együttműködési terv készült, de az érintettek esetszáma nőtt. Fokozódott a képzési tanácsadás iránti érdeklődés. A többi szolgáltatást kevesen veszik igénybe. Azokban a térségekben volt erősebb a pályakezdők részvételi aránya a humán szolgáltatásokban, ahol eleve magasabb volt az arányuk a regisztrált munkanélküliek körében. A centrálisabb helyzetű kirendeltségi kistérségekben egy-egy pályakezdő többször is megjelenhet a döntően Debrecenben szerveződő Humán szolgálatnál. A megye perifériális térségeiben erre kevesebb volt az esély, a távolság miatt (9. ábra).

Területileg vizsgálva, látható, hogy erős a hátrányos helyzetű bihari térségben a mozgósító erő a tanulásra, szakmaszerzésre. Hajdúböszörmény könnyűipari foglalkoztatási gondjai, a helyi-, már kevésbé munkaerő-piac konform képzési szerkezet alapján a regisztrációba kerülő pályakezdők (óvónők mezőgazdasági, textilruházati, faipari, foglalkozásuk stb.) elhelyezkedést jobban segítő szakmák iránti érdeklődése az átlagosnál nagyobb motiváló tényező.

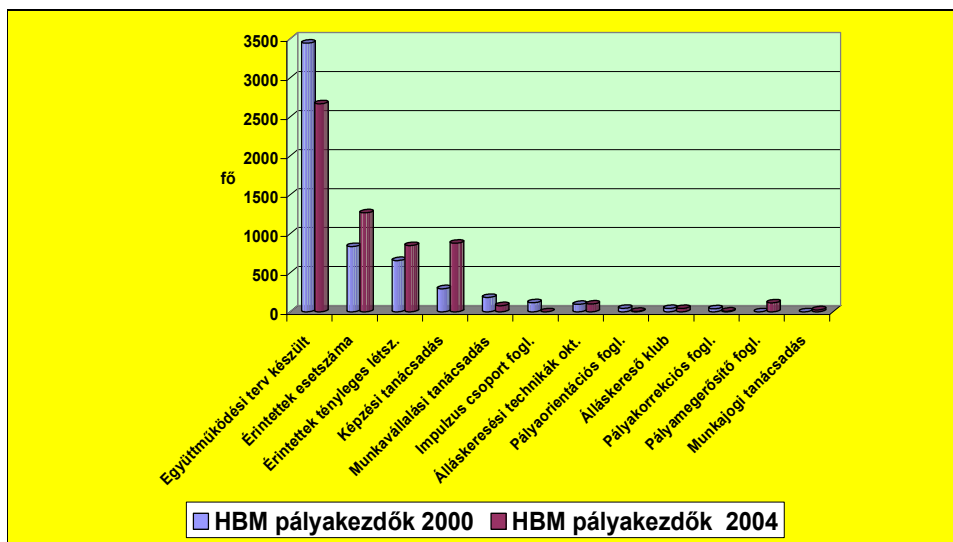
Javaslatok:

- *Újra kell gondolni a pályakezdőket érintő munkaerő-piaci támogatási és humán szolgáltatási eszközrendszert.*
- *A munkatapasztalat szerzés támogatásának alanyi jogát differenciáltabb adókedvezményekben kell a továbbiakban biztosítani.*
- *Érvényesíteni kell a támogatási rendszert illetően a pozitív területi diszkriminációt. Jobban kell élni a területi munkaerő-piaci igényekhez való igazításával a támogatási rendszernek, akár kirendeltségi szinten is nagyobb differenciáltsággal.*

- A humán szolgáltatások fejlesztésénél törekedni kell arra, hogy a megye minden térségében azonos-, vagy legalább hasonló esélyekkel tudják igénybe venni a hatékonyabb formáit is a pályakezdők.

9. ábra

Pályakezdő munkanélküliek humán szolgáltatásban való részvétel szerinti megoszlása Hajdú-Bihar megyében

Forrás: Saját szerkesztés.

4.5.4. Hátrányos helyzetű cigány népesség

A cigányság helyzetének javulása csak a szocializációs folyamatban bekövetkező változás következtében lehetséges. A cigányok többségét szegénységi szubkultúra jelzi. Káros szokások alultápláltság, rossz lakásviszony, rossz egészségügyi állapot és higiénés szokások hiánya, szenvedélybetegségek gyerekkori kialakulása, nem ritka az úgynevezett megélhetési bűnöző életmód és kommunikációs nehézség. A rokoni kapcsolat, a nagycsalád sokszor visszahúzó erő azok számára, akik ki szeretnének törni ebből a környezetből (Fejes R. 2004, 1).

A kilencvenes években lefolytatott vizsgálatok eredményei azt igazolják, hogy míg a nem cigány tanulók közel 80%-a szerez az általános iskolainál magasabb végzettséget, addig ez a cigány tanulók esetében mindössze 5%. Egy cigány tanulónak ötvenszer kisebb az esélye arra, hogy diplomát szerezzen, mint nem cigány társainak. Ennek a hatalmas esélykülönbségnek a legnagyobb része az érettségi adó középfokú oktatásba való belépés pontján keletkezik. A cigány népesség aránya meghaladja a 8%-ot Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves, Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Nógrád és Zala megyékben. A demográfiai változások során a csökkenő összlakosság el-

öregedése mellett a cigányság jóval fiatalabb korösszetételével is számolni kell. A munkanélküliségi ráta a teljes népességen belül 11%, míg a cigány népességen belül ennek négyszerese-ötszöröse. Ezek az adatok azt mutatják, hogy a cigányok döntő többsége kiszorult a legális gazdaság munkaerő-piacáról és társadalmilag marginalizálódott. A pályakezdő, munkanélküli cigány fiatalok helyzete igen rossz. A tartósan munkanélküliek aránya körükben legalább 40%-kal haladja meg az azonos végzettségű és életkorú nem cigány pályakezdőkéét. A tipikus cigány munkanélküli hosszabb ideje van állás nélkül, és nagyobb valószínűséggel kimerítette a segély lehetőségét.

A foglalkoztatási nehézségek fokozottabban jelentkeznek a háztartásokban, amelyek több, mint felében már nincs egyetlen aktív kereső sem. A cigány népesség kb. egyharmada (gyerekekkel és öregekkel együtt) olyan háztartásban él, melyben az eltartóknak legalább a fele munkanélküli. Különösen nehéz helyzetben vannak a nagycsaládos cigányok. Minél nagyobb létszámú egy háztartás, ugyanis annál inkább fölülreprezentáltak bennük a munkanélküliek. Hajdú-Bihar megyében – civil szervezetek és kisebbségi önkormányzatok felmérése alapján – 45–50 ezer főre tehető a cigány etnikumhoz tartozók száma. A népességük az elmúlt 20 évben mintegy 20–25%-kal növekedett. Lakóhely szerinti megoszlásukat vizsgálva, jellemző az egyenlőtlen eloszlás (a megye 82 településéből 43 településen alakult cigány kisebbségi önkormányzat a 2002–2006-os ciklusban.)

Debrecenben számuk 8 ezer főre becsülhető, túlnyomó részük azonban – a megye hátrányos helyzetű térségeiben – az egy-kétezer fő alatti községekben él. A cigány lakosság tipikusan nagycsaládokban él. A legnagyobb gondok ott mutatkoznak, ahol a cigány népesség aránya lényegesen nagyobb a regisztrált munkanélküliek között: Hajdúhadházon, Balmazújvárosban, Komádiban, Létavértesen és a hozzájuk tartozó legközelebbi településeken. Az aprófalvas kistérségekben – körükben – igen gyakran találkozunk 75–80%-os munkanélküliséggel, ugyanakkor Debrecenben és a hajdú városokban valamivel jobb a foglalkoztatási helyzetük. A munkapiacokon megkapaszkodók esetében is jellemző a rendkívül alacsony színvonalú vagy idenyjellegű, alulfizetett munka. Az instabil foglalkoztatás általánossá válása törvényszerűen eredményezte a társadalmi dezintegrálódást, a rendszeres életvitel hiányát, az állandósult megélhetési gondokat, valamint egy igen alacsony szintű szociális ellátásokra történő berendezkedés kialakulását.

Hajdú-Bihar megyében – civil szervezetek (CVSZE) által végzett – felmérések szerint a 16. évesnél idősebb cigány népesség 40%-a nem rendelkezik befejezett 8. általános iskolai végzettséggel. Mindössze 12–13% szerzett valamilyen szakmát, százalékokban szinte alig mérhető a közép- vagy felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya.

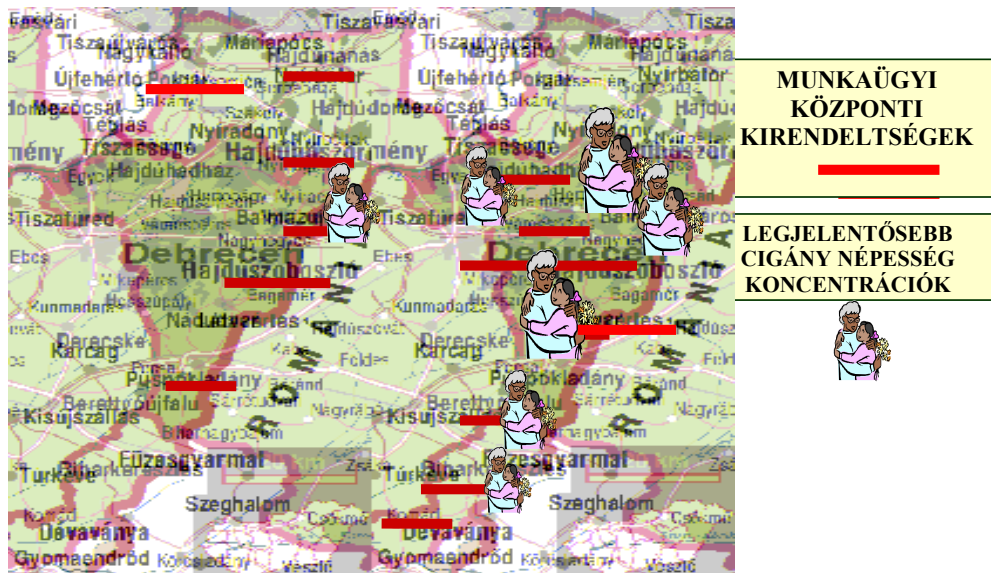
A cigányság alulfoglalkoztatásának fő okait a képzettségbeli hiányosságok mellett az alábbiakra vezethetjük vissza:

- települési hátrányok (az apró falvakban élő romáknak legális munkalehetőséget nem kínál a helyi munkapiac),
- a hagyományosan cigány munkaerőt foglalkoztató gazdasági ágazatokból való kiszorulásuk,
- a szegénységi csapdából eredő életviteli stratégiák (a szociálpolitikai támogatások sok esetben meghaladják a munkajövedelmek nagyságát, így hiányzik a motiváció a munkavállalásra),

- az újonnan létesülő vállalkozások elsősorban a kvalifikált munkaerőt preferálják,
- folyamatosan tetten érhető, de nem bizonyítható foglalkoztatási diszkrimináció,
- a cigányság önszerveződésének és érdekérvényesítő képességeinek hiánya,
- a munkapiacról történő tartós kiszorulás a munkavégző képességek elvesztését vagy annak kialakulatlanságát eredményezte.

10. ábra

Legjelentősebb cigány népesség koncentrációk Hajdú-Bihar megyében

Forrás: Zentai László (2000) ábrája alapján saját szerkesztés.

A munkanélküliek között a cigányok számát csak becsülni tudjuk. Arányuk valószínűsíthetően jóval nagyobb, mint a népességen belüli arányuk, helyenként akár a 40–50%-ot is elérheti. A foglalkoztatáspolitikai támogatási eszközök közül leginkább a *közhasznú foglalkoztatás* támogatása alapján jutnak időszakosan munkához. Inkább az alacsony presztízsű segéd-, vagy betanított munkások illetve szakmunkások is jutnak a cigány munkanélküliek közül közhasznú munkalehetőséghez. Jóval kisebbek a lehetőségek a bértámogatással való elhelyezkedésre a versenyszférában. Mindössze 4–5%-osra tehető a támogatott munkaerő-piaci képzésekbe való bevonásuk. Vannak azonban ebben is eredmények, ha szerények is: kisebbségi menedzser + számítógép-kezelő, roma polgárőr + személy és vagyonőr, kőműves, ezüstkalászos gazda, roma segéd-egészségőr stb. tanfolyamokban vettek részt az elmúlt két évben, a Hajdú-Bihar Megyei Munkaügyi Központ támogatásával.

A kiútkeresés egyik fontos láncszeme lehet a hagyományos cigány foglalkozásokból a kézműves jelleggel végezhető tevékenységek részben a szerényebb lakossági igényeket kielé-

gító szolgáltatási, ipari,- másrészt a magasabb,- inkább idegenforgalmi, művészeti igényeket kielégítő tevékenység irányába való vállalkozás-fejlesztés célzottabb támogatása. Ebben a Megyei Vállalkozásfejlesztési Alapítványnak (célzott hitelek, tanácsadás, anyagi fedezeti kérdések koordinálása pénzügyi intézetekkel, országos érdekképviselői szervekkel), a települési önkormányzatoknak (helyi adózási, működési feltételek) a Munkaügyi Központnak (célorientált, vállalkozói tevékenységet megalapozó munka-erőpiaci képzés támogatása, önfoglalkoztatás támogatása) is közre kell működnie.

A szociális munkaprogramokban való részvételük aránya mind területileg, mind időben igen változó (0–40% közöttre becsülhető, melyen belül) egy adott településen a népességarányos képviselőt jelenti jelenleg a realitások felső határát. Ettől azonban lényegesen többre lenne szükség a felzárkóztatás érdekében. Alapvetően fontos hogy a 8 általános iskolát el nem végzettek, de életkoruk és egyéb személyes sajátosságaik által képzésbe még számításba vehető fiatalabb generáció részére helyi, és/vagy körzeti szinten az általános iskola elvégzését segítő felzárkóztatási képzési programok,- majd erre építkezően legalább szociális munkahely-teremtési (közhasznú-közmunka) programok és ezzel összehangoltan a versenyszférában is szerveződjenek munkaprogramok települési, kistérségi szinten továbbra is, helyi kirendeltségi kezdeményezéssel.

Támogatni érdemes a megyében központi kezdeményezésre induló megvalósítható, foglalkoztatási esélyeket is növelő speciális egészségügyi felzárkóztatási programokat: cigány védőnői, óvodai, speciális higiéniai felkészítő, egészségügyi nevelési, fogászati, alkoholizmus elleni stb. programokat, foglalkoztatás bővítő támogatásokkal (is). *A cigány kisebbséghez tartozók foglalkoztatási gondjainak enyhítése, megoldása nem az egyetlen út teljes felemelkedésükhöz, hanem csak egy aktív része a probléma teljes kezelési folyamatának.*

Összefoglalva:

- *A regisztrációs nyomás, az élénkebb forgalom kifejezetten a pályakezdekre vonatkozik. Egyéb hátrányos helyzetűeket a munkanélküli (álláskeresői) járadékos időn túl keresni és mobilizálni kell.*
- *A pályakezdeők öntevékenysége nagyobb. Ebben szerepet játszik a magasabb iskolai végzettség, a szülői háttér támasz, esetenként a kisebb helyhez kötöttség, nagyobb mobilitási hajlandóság, a nagyobb kockázatvállalási képesség.*
- *A vállalkozóvá válás nem jellemző egyik hátrányos helyzetű csoportra sem a tárgyaltaak közül.*
- *Hasonló a probléma a képzésbe kerültek arányával is, mely szintén nem a leghátrányosabb helyzetű munkaerő-piaci csoportokra jellemző kitörési lehetőség.*
- *A tartós munkanélküliség válás jelentős veszély, mely gyakorlatilag mind a négy tárgyalta hátrányos helyzetű réteget fenyegeti. A pályakezdeők között leginkább az alacsony iskolai végzettségűeket.*

5. A FOGLALKOZTATÁSPOLITIKA INTÉZMÉNYRENDSZERÉNEK, FINANSZÍROZÁSI ÉS ESZKÖZRENDSZERÉNEK KIALAKULÁSA, FEJLŐDÉSE

A foglalkoztatáspolitikai fókuszában a 80-as évek elejéig a nagyvállalati munkaerőigények ki-elégítésének lehetőségei, a (sokszor csak látszólagos) munkaerő-hiány enyhítésének módszerei keresése álltak. Ezért kerülhetett sor:

- a vidéki ipartelepítésre – részleges budapesti kitelepítés elrendelésére és részbeni végrehajtására – a hatvanas évek közepétől: mintegy 10 éven át tartó folyamatra, (a megyében Debrecen mellett Püspökladány, Berettyóújfalu, Hajdúnánás és Hajdúböszörmény volt érintett település.);
- 1976-ban létszámszárlat elrendelésére és egy évig való fenntartására a nem fizikai munkát végzők körében: kézzelfogható eredmény nélkül;
- a munkáltatók ingáztatási lehetőségei vizsgálatára, az ingázás területi összehangolására irányuló kísérletekre;
- a munkaidő rendszerek fejlesztésének kísérletére: a több műszakos munkarendek-, a folytonos és folyamatos munkaidő-rendszerek kiterjesztésére történő kísérletekre;
- a munkásszállások kihasználtságának vizsgálataira;
- az egyéni indítékú fluktuációs veszteség vizsgálataira, majd szankcionálására stb.

Mindezek azonban – a vidéki ipartelepítés kivételével – nem-, vagy alig vezettek eredményre. A nyolcvanas évekre láthatóvá vált, hogy a munkaerőforrás intragenerációs (nemzedéken belüli) mobilizálása nem képzelhető el hatékony felnőttképzés nélkül. *1983-ban* a kormányzat bevezette az első konkrét anyagi támogatást lehetővé tevő foglalkoztatáspolitikai támogatási eszközét: az átképzési támogatást. Jellemző, hogy két évnek (!) kellett eltelnie ahhoz, hogy a munkaadók tömegesen igénybe is vegyék.

Csak 1987-re érték meg a feltételei annak, hogy – a költségvetésből jelentősebb összeget átmenetileg elkülönítve – megkezdődjön a közhasznú munkavégzés támogatása. Ez már nyílt beismerése volt annak, hogy a vidéki perifériális térségekben akkut munkanélküliség alakult ki, különösen a képzetlen emberek találtak nehezen munkahelyet. (Hajdú-Bihar megyében először a Berettyóújfalui önkormányzattal kötött a Hajdú-Bihar Megyei Tanács megállapodást ezen eszköz alkalmazására.) Ettől kezdve a foglalkoztatáspolitikai gyorsabban zárkózott fel a társadalom- és gazdaságpolitikai jelentőségű átalakulások következményei enyhítésére. Még 1982-től kezdtek létrejönni a Munkaügyi Szolgáltató Irodák, először inkább a vállalati munkaerő közvetítéssel való biztosítására, munkaerő feltárására, toborzások menedzselésére, majd később egyre jobban a munkanélküliség kezelésére. (Újabb irodák még a kilencvenes évek elején is alakultak, a Munkaügyi Központ kirendeltségeiként.)

Az 1986–1987-től kezdődően erősödő piaci problémák, egyre sűrűbben felbukkanó nagyvállalati létszám leépítési, racionalizációs szándékok egyes térségekben, főleg a Borsodi iparvidéken, a szénbányászatban, a kohászatban, kormányzati szintű sürgős beavatkozást igényeltek. A válságkezelésre elkülönített pénzeszközök szolgáltak. Kiemelten kezelték a felmondásra kerülő dolgozók helyzetét, mind anyagi, mind információs lehetőségekkel. *Ezt követően, 1988-ban és 89-ben* – előbb a válsághelyzettel sújtott térségekben és ágazatokban, majd rövidesen az egész országban – bevezetésre került a felmondási idő (támogatott) meghosszabbítása (illúzió a helyzet átmenetiségéről) és az elhelyezkedési támogatás – ami már egészen konkrétan a tömegessé váló munkanélküliség beismerését jelentette.

Végül 1990-ben – több kísérleti szakasz után, számos foglalkoztatási szakemberrel együttműködve – megkezdődtek az előkészületek egy olyan átfogó törvény megalkotására, mely mind máig szabályozza a foglalkoztatáspolitikai intézményrendszerét, finanszírozási rendszerét és támogatási rendszerét és ezek összehangolását. Ez a törvény az 1991. évi IV. tv. lett, *a foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról* rövidítésben „FLT”. 2005 novemberéig eddig 55 ízben történt módosítás a törvényben.

5.1. A foglalkoztatáspolitikai intézményrendszere

A munkaerő-piaci szervezet élén kezdetben a Munkaügyi Minisztérium állt. 1998-tól a Szociális és Családügyi Minisztérium, majd a 2000. év közepétől a Gazdasági Minisztérium, 2002-től a Foglalkoztatáspolitikai és Munkaügyi Minisztérium. *1991-ben létrejött a Munkaerő-piaci Bizottság* a foglalkoztatási érdekegyeztetés ellátására. Évente meghatározta és elveiben rögzítette a Foglalkoztatási Alap centralizált és decentralizált részeivel való gazdálkodás fontos követelményeit, részleteit. A munkaadók, a munkavállalók és a Kormány képviselőiből állt. A munkanélküli ellátások fedezetére a Munkanélküliek Szolidaritási Alapja szolgált, mely elkülönülten volt kezelve a Foglalkoztatási Alaptól. Forrása a munkaadói és a munkavállalói befizetésekből adódott össze. A Foglalkoztatási Alap forrásának kezdetben a FLT a költségvetést és a privatizációs bevételeket jelölte.

Létrejött az Országos Munkaügyi Központ (a korábbi Munkaerő-piaci Központ bázisán) mely a munkaerő piaci szervezet információs központja volt. Létrehozta és működtette a munkaerő-piaci folyamatok informatikai rendszerét. *1991-től létrejöttek a megyei (fővárosi) munkaügyi tanácsok*, melyekben a munkaadók és a munkavállalók mellett az önkormányzatok látják el az érdekegyeztetés feladatát – részletesebben e fejezet végén tárgyalom. Már 1991-ben módosították a törvényt, az intézményrendszer *kibővült az Országos Képzési Tanáccsal*, mely lényegében a regionális munkaerő-fejlesztő és képző központok irányítását látta el, melyek szintén 1991 decemberétől lettek a munkaerő-piaci szervezet integráns részei.

Az intézményi struktúrában 1992-ben önálló helyet kaptak a megyei munkaügyi központok kirendeltségei is. A településeken felmerülő foglalkoztatási feladatok ellátására a Munkaügyi Központ – a Munkaügyi Tanács egyetértésével – kirendeltségeket hozott létre, amely a Munkaügyi

Központ nevében jár el. *A megyei munkaügyi központok tevékenysége*, feladatköre többsége jelenleg már a központi egység és a kirendeltségek közötti egyre bonyolultabb munkamegosztásban nehézkesen realizálható, az egyes megyék-, sőt egyes kirendeltségek egymástól egészen eltérő – a munkaerő-piaci helyzet különbözőségeivel nem magyarázható – támogatási gyakorlatot folytatnak, melyet leginkább a pillanatnyi támogatási lehetőségek szabnak meg.

A továbbblépés lehetőségét, az ügyfélkapcsolati rendszer jelentős megújítását, bővítését is jelentheti, ha megvalósulnak az információs végpontok kialakítására vonatkozó elképzelések. *1996-tól az Érdekegyeztető Tanács érdekegyeztető tevékenysége is helyet kapott a FLT-ben.* Megszűnt a Munkaerő-piaci Bizottság, helyébe lépett az *Országos Munkaerő-piaci Tanács*, mely kezdetekben felügyelte a Munkaerő-piaci Alap költségvetését. *A következő 1997-es évtől ezt a szerepet a Munkaerő-piaci Alap Irányító Testülete látja el.* Ettől az évtől kezdve némileg csökkentett hatáskörrel átalakult az Országos Munkaügyi Központ, új neve: *Országos Munkaügyi Módszertani Központ* lett.

Az ezredfordulón, 2000-től az Országos Munkaügyi Módszertani Központ és a Munkaügyi Kutató Intézet bázisán megalakul az Országos Munkaügyi Kutató- és Módszertani Központ. A következő év júliusától a munkaerő-piaci szervezet felvette a mai nevét: Állami Foglalkoztatási Szolgálat lett, melynek része az Országos Munkaügyi Módszertani Központból alakuló Foglalkoztatási Hivatal is, ezzel ismét létrejön egy középírányító szervezet, az OMK módszertani központtá történt átalakulása óta. *Két év múlva, 2002-től napjainkig az Országos Érdekegyeztető Tanács látja el az egyeztetést az országos jelentőségű foglalkoztatáspolitikai kérdésekben. (1991. évi IV. tv.)*

Összefoglalás: intézményi rendszerét tekintve is látható, hogy milyen nagy utat tett meg az állami foglalkoztatás politika az elmúlt két évtizedben. Legnagyobb gondot a megfelelő középírányító szervezet „megtalálása” jelentette. Sokat formálódott, alakult a jelenlegi Foglalkoztatási Hivatal hatásköre, felelősségi köre, – mint ahogy az elnevezése változásaiból is látható – egy lényegében egyszerű számítógépes információs központtól kiindulva az új on-line szolgáltatási rendszert vezérlő és az aktív támogatási programok EU-s finanszírozásában szerepet játszó HEFOP (Humán Erőforrás Fejlesztési Operatív Program) vezérléséig. Mára már olyan sok tevékenységet irányít, hogy valószínűleg előbb-utóbb elkezdődik az intézményi szakosodás is ezen a területen:

- *egy hazai és egy nemzetközi szinthez kapcsolódó operatív programtervező finanszírozó, szervező egységre,*
- *egy EU-s és belföldi munkaerő-piaci-információs rendszer szervező-integráló szervezeti egységre.*

Egységes arculattal, azonos mélységű információs kapcsolatokban, azonos eljárási formák érvényesítésével kell az Állami Foglalkoztatási Szolgálatnak megújítania tevékenységét, minden ügyfél számára bárhol elérhető és realizálható módon, törekedve a legmodernebb kommunikációs techni-

kák, eljárások alkalmazására. Mára már egyértelmű lett az is, hogy önálló minisztériumi szinten kell irányítását megszervezni az ÁFSZ-nek a jövőben is. Ennek ellenére, minden területről voltak kedvező hozadécai is az irányítás változásának. A Szociális és Családügyi Minisztériumtól a szociális érzékenység, a megváltozott munkaképességűek foglalkoztatását segítő törekvések prioritása „jött át”. A Gazdasági Minisztériumtól a munkahelyteremtések, a versenyszféra humán-erőforrás oldaláról való segítése, a humán szolgáltatások ellátási rendszerbe való integrálása, a magasabb szervezeti szint, a döntésképeség, a koordinációs képesség, a modernebb programtervezési technikák öröklődtek.

5.2. A foglalkoztatáspolitikai finanszírozási rendszere (1991. évi IV. tv.)

A Munkaerő-piaci Alap a Munkanélküliek Szolidaritási Alapja, a Foglalkoztatási Alap, a Szakképzési Alap, a Rehabilitációs Alap, valamint a Bér garancia Alap összevonásával létrehozott elkülönített állami pénzalap. Az összevonásra került alapok követelései és tartozásai a Munkaerő-piaci Alapot illetik meg, illetőleg terhelik.

A Munkaerő-piaci Alap célja a foglalkoztatáshoz, a munkanélküliséghez, a szakképzéshez kapcsolódó pénzeszközök összevonásával, egységes kezelésével a munkaerő alkalmazkodásának, a munkanélküliek munkához jutásának, a felszámolás alatt álló gazdálkodó szervezetek munkavállalói szociális biztonságának, a szakképzés továbbfejlesztésének, a megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatásának hatékony elősegítése, a munkaerő-piaci szervezet működése pénzügyi feltételeinek biztosítása. 1996-tól 2004-ig a Munkaerő-piaci Alap bevételei:

- a) a munkaadói járulék;
- b) a munkavállalói járulék;
- c) a rehabilitációs hozzájárulás;
- d) a szakképzési hozzájárulásról és a Szakképzési Alapról szóló 1988. évi XXIII. törvényben meghatározott szakképzési hozzájárulás;
- e) a központi költségvetési támogatás;
- f) a privatizációból származó bevételek;
- g) egyéb bevételek: a Munkaerő-piaci Alap javára teljesített visszafizetések stb.

2004-től a források a vállalkozói járulékkal bővültek.

A Munkaerő-piaci Alap „jogelődjének” elsősorban a Munkanélküliek Szolidaritási Alapja és a Foglalkoztatási Alap tekinthetők. Az igazi nagy változást az 1996. év hozta. Ez évtől jött létre az egységes Munkaerő-piaci Alap. A korábbi önálló/részben önálló alapok alaprészenként olvadtak be. A Munkaerő-piaci Alap a következő alaprészekből tevődött össze:

- *Szolidaritási alaprész* a munkanélküli ellátási rendszer finanszírozására szolgál.
- *Foglalkoztatási alaprész* (centralizált és a Munkaügyi Központokra decentralizált része is működik) az aktív munkaerő-piaci eszközök és programok finanszírozásának adja az

anyagi háttérét. (2006-tól képzési kerete, valamint centralizált és decentralizált felnőtt-képzési keret is működik.)

- *Bérgarancia alaprész:* a nagyszámú csőd-, és felszámolási eljárás miatt hátrányos helyzetet szenvedő munkavállalók elmaradó bérének megelőlegezésére szolgál a bérgarancia alaprész.
- *Jövedelempótló támogatási alaprész:* célja, hogy a munkanélküliség problémáját szociális segélyezés jelleggel megcélzó jövedelempótló támogatáshoz (majd később az ezt felváltó rendszeres szociális segélyhez) is forrásokat biztosítson a költségvetés. Igaz, e forrásokat döntően az 1991-ben bevezetett munkaadói járulék bevételeire építette.
- *Szakképzési alaprész:* előző formájában – 1988-tól szolgálja a munkaadók szakképzési lehetőségeit, törekvéseit a méltányos közteherviselés szellemében.
- *A Rehabilitációs Alapot* (centralizált és a Munkaügyi Központokra decentralizált része is működik) 1987-től hívta életre a Minisztertanács, az akkori egészségügyi-szociális irányítás alá tartozott. Mai formájában 1996-tól működik. Lényegében hasonló elven működik mint a Szakképzési Alaprész: a munkaadók befizetéseiből támogatás nyerhető a megváltozott munkaképességűek foglalkoztatásának elősegítésére.
- *A Működési alaprész* az Állami Foglalkoztatási Szolgálat működési kiadásait fedezi.
- *A Vállalkozói alaprész* a vállalkozással felhagyók részére biztosítja a munkanélküli ellátás lehetőségét – 2006-tól.

A Munkaerő-piaci Alap szintjén jelennek meg azok a hangsúlyok, törekvések, melyeket a foglalkoztatáspolitikát az adott időszakban képvisel. Ezért megvizsgáltam (1998-tól) a Munkaerő-piaci Alap bevételi és kiadási tevéit az ország költségvetésében. Az elkülönített Munkaerő-piaci Alapban a bevételek és kiadások folyamatos emelkedését tervezték. A tény adatok majdnem minden esetben meghaladták a terv adatokat de a bevételi tény adatok visszaesése és stagnálása is előfordult és előfordulhat még a jövőben is. A Munkaerő-piaci Alap – 2005-ben már a háromszáz milliárd forintos költségvetésével – nem tud fedezetet nyújtani a foglalkoztatáspolitikai állami kiadásai minden tételére. Legalább további 60 -70 milliárd forint szükséges a teljes költségek fedezetére, a költségvetésből. Ettől is nagyobb lehet a költségvetési teher, ha a várt bevételek nem teljesülnek, ami várható is a vállalkozói járulék tekintetében, már 2005-ben.

Amíg a Munkaerő-piaci Alap (továbbiakban MPA) döntően a munkanélküli ellátások, a támogatási eszközök-, decentralizáltan működtetett programok-, réteg programok-, szakképzési programok és az ÁFSZ működési költségei fedezetére szolgál, addig a Foglalkoztatáspolitikai és Munkaügyi Minisztérium tervezi meg az intézményi beruházásokat és más költségvetési forrásokból és/vagy a Munkaerő-piaci Alapból történő kiegészítésekkel fedezi:

- az Országos Munkabiztonsági és Munkaügyi Főfelügyelőség-,
- a regionális képző központok-,
- a Nemzeti Felnőttképzési Intézet, a felnőttképzés normatív támogatása költségeit,
- a PHARE, HEFOP programokhoz való hozzájárulás részbeni költségeit,

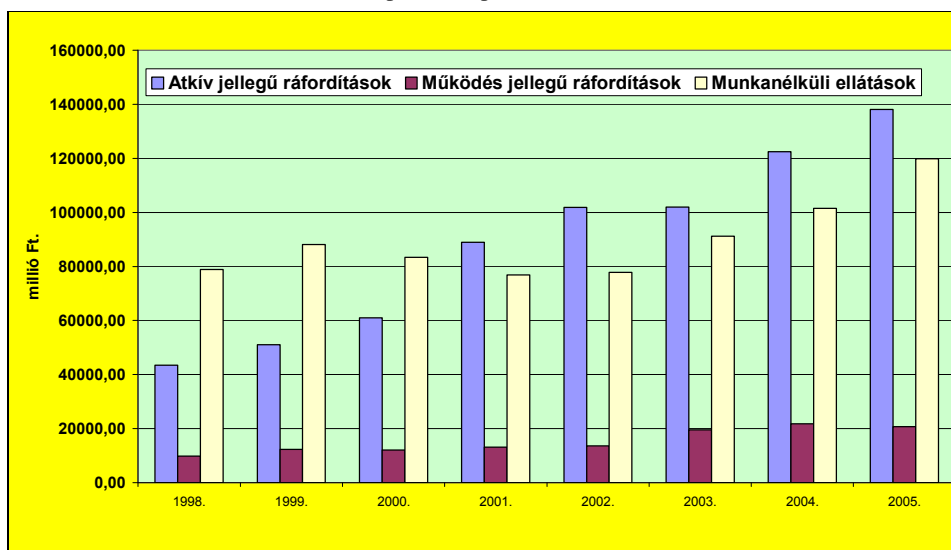

- esetenként a közmunka programokhoz történő részbeni hozzájárulás költségeit stb.

Az MPA célirányos felhasználásának felelősei: a Foglalkoztatáspolitikai és Munkaügyi Minisztérium, az Oktatási Minisztérium, az Állami foglalkoztatási szolgálat szervezetei, ezen belül a Munkaügyi Központok is. Az MPA főbb kiadási tételeit vizsgáltam. A mindenkor tárgyévet érintő kronológiájában első éves induló tervezés szintjén *1998-tól folyamatosan növekvőre tervezettek voltak az aktív jellegű ráfordítások (képzés, munkahelyteremtés, aktív támogatási eszközök és programok). Hullámzóan alakult viszont a munkanélküli ellátások tervezése* a költségvetési törvényekben. Miközben a működés jellegű ráfordítások a terv és tény szintjén is folyamatosan növekednek. Tény, azonban az is, hogy a HEFOP 1.2. program keretében tervezett és megvalósuló – a szolgáltatások minőségi átalakítását segítő intézményi fejlesztések jelentős része EU-s forrásokra támaszkodik (11. ábra).

11. ábra

Munkaerő-piaci Alap tervezése, 1998–2005

Forrás: A Magyar Köztársaság költségvetési törvényei 1998–2005.

Megjegyzés [r1]:

A Munkaerő-piaci Alap Irányító Testülete döntési jogosítványai a foglalkoztatási, és a rehabilitációs alaprészhez kötődnek. Sajátos a helyzet a képzési alaprész tekintetében, mely nem csoportosítható át. Csak az FMM miniszternek van a felhasználásához – az OM meghallgatásával – döntési jogköre. Az MPA kiadási tételeiből nem ismertek a tervezett és tényleges létszámhatások, azok a fajlagos költség kalkulációk amelyek nagyban elősegítenék a költségek közötti eligazodást és segítséget nyújtana a társadalmi-gazdasági hatások integrált elemzéséhez, az egyes rétegprogramok tervezéséhez is. Az aktív jellegű ráfordítások növekedése mellett csökkent a regisztráltak száma 2002-ig. Úgy tűnik, hogy a regisztrált munkanélküliek száma-

nak közvetlen alakulására az aktív támogatási eszközök bevetése nem feltétlenül van azonnali és egyértelműen csökkentő hatással. Bizonyos körülmények miatt – pl. az ellátási kondíciók javulása hatására – (a vizsgált 8 évben) a munkanélküli ellátások és a regisztráltak száma között szorosabbá válhatnak az összefüggések, pozitív korreláció formájában. Az ellátási kondíciók akár relatív csökkenése is direktebb ösztönző a munkavállalás valamilyen formájára.

Összefoglalva: az 1996-ban egységesített Munkaerő-piaci Alap lényegében az ország költségvetésének integráns része. Erre utal:

- *az, hogy a minisztériumi szinten tervezett többlet kiadások forrása a költségvetés,*
- *az alapot terhelően jelentek és jelennek meg forrás csökkentő tételként esetenként a munkahely teremtéshez, a TB alapokhoz, szükség szerint katasztrófa céllelőirányzathoz átadásra kerülő források az MPA-ból,*
- *egyértelmű a törekvés arra, hogy a más területeket is érintő – de a foglalkoztatáspolitikával is összefüggő – támogatási kedvezmények forrása a Munkaerő-piaci Alap legyen.*

Az MPA tervezésében határozott az előrelépés, az ismertté váló reál folyamatokat általában követik a pénzügyi folyamatok, de az egyes alaprészek közötti átjárhatóság miatt kissé elmosódtak az alaprészek forrásai és ráfordításai közötti összefüggések.

Javaslatok:

- *Mivel bevételi oldalán több, különböző nagyságrendű és rendeltetésű alaprészből áll, ezért, a tisztánlátás érdekében az MPA tervezési szintjén a bevétel oldalán elkülönülő alaprészekre utalás a kiadások között is jelenjen meg, mérlegszerűen teljesen határolja el az alaprészeket. Ezzel láthatóvá válna az, hogy melyik alaprész az, amelyik önfenntartó, melyik szorul külső támogatásra (pl. a rehabilitációs alaprész) és melyik az, amelyikben kevesebb a felhasználás, mint a forrás.*
- *Fontos lenne megtisztítani a Munkaerő-piaci Alapot a rendeltetészerűen csak érintőleges szociális jellegű kiadásoktól.*
- *Fontos lenne a források határozottabb védelmében fellépni a bérgarancia alapba való befizetések növelésére.*
- *Azokban a normatív támogatásokban, melyek adókedvezmények formájában jelennek meg, szükséges lenne a tételeknek megfelelő létszámhatások nyilvánosságra hozása. A foglalkoztatáspolitikában ezen a területen is szükséges a tisztázása a ráfordítás és eredmény viszonylatainak.*
- *Az előbbi ponton túlmenően: a pénzügyi szemlélet nem zárhatná ki a jövőben azt, hogy az MPA kiadási tételeihez rendeltelen jelenjenek meg a tervezett és tényleges létszámhatások – nemcsak a szűk tervezői körben, hanem a nyilvánosság előtt is, ami*

nagyban elősegítené a fajlagos költségek közötti eligazodást és segítséget nyújtana a társadalmi-gazdasági hatások integrált elemzéséhez is!

- *Szükséges lenne bemutatni az egyes évekről áthúzódó döntések pénzügyi hatásait egyes alaprészekre.*

5.3. A foglalkoztatáspolitikai aktív beavatkozási eszközei

A következő táblázatból jól látható a foglalkoztatáspolitikai aktív beavatkozási eszközök fejlődése az elmúlt 15 évben. A Foglalkoztatási törvény 1991. évi hatályba lépését követően kb. 1995-ig lényeges változások nem történtek. A korengedményes nyugdíjazás támogatásának rendkívül magas fajlagos költségeit azonban nem tudta tovább finanszírozni az egységesülő Munkaerő-Piaci Alap 1996-tól. Ez az év hozott előrelépést a munkaerő-piacon hátrányos helyzetű rétegek foglalkoztatása támogatásában a megváltozott munkaképességűeket és a pályakezdő fiatalokat érintően. Tény, hogy dinamikus volt az aktív beavatkozási eszközök fejlődése, mind az érintett rétegeket tekintve, mind az eszközök sokféleségét illetően (3. táblázat).

Alig volt év – különösen 1996-tól, amikor ne lett volna érdemi és jelentős változás, fejlődés e tekintetben. A támogatási eszközök köre egyre bővült, a támogatási rendszer egyre több részletre is kiterjedően hozott új szabályokat és a régi eszközök szabályozása is részletesebbé vált, pl. a közhasznú munkavégzés támogatási aránya 70%-ról a munkaügyi tanácsok döntései alapján 90%-ra növekedhettek, változtak a hangsúlyok a munkahelyteremtés támogatásánál a vissza nem térítendő támogatás lehetősége háttérbe szorult. Az akkor még magas infláció miatt a kamattámogatásoknak is volt jelentősége. A változtatások elősegítették:

- a munkanélküliek cserélődését különösen a közhasznú támogatási formánál,
- a támogatásra vonatkozó szabályok egyszerűsítését, pl. a bértámogatásoknál,
- a pályakezdők munkanélküli segélyezési rendszerének aktív eszközökkel való kiváltását 1996-tól,
- a támogatott képzésbe vonhatók körének szinte folyamatos növekedését.

A támogatási eszközök köre 1999-ig egyre bővült, bár több támogatási forma bevezetése a munkaerő-piacon inkább követő, mintsem megelőző jellegű volt (pl. a részmunkaidős (tovább)foglalkoztatás támogatása, a csoportos létszámleépítések hátrányos következményei enyhítését célzó támogatás – akkor, amikor már túl voltunk a csoportos leépítések csúcsán.) Van-e eszközök, melyek alacsony határfokkal segítik a megcélzott munkaerő-piaci probléma kezelését, pl. a mobilitási támogatások, melyek még ma sem integrálódnak a foglalkoztatási törvénybe, a vállalkozóvá válást segítő támogatások és az önfoglalkoztatás támogatása sem igazán kezdő vállalkozásbarát konstrukció. A pályakezdők (végzés után a gyakorlati helyen való) foglalkoztatásának támogatása iránt is egészen elenyészőek az igények.

A hangsúlyok a központi alaprészből nyerhető támogatásokra építkező országosan egységes programok irányába tolódtak az ezredforduló után. Hangsúlyosabbak lettek a közmunka prog-

ramok, évi rendszerességgel megújulnak a munkahelyteremtő támogatásokra irányuló programok, fokozottabb lett az odafigyelés a munkahely megtartási programokra, adókedvezményekkel bővült az eszközök tárháza a pályakezdekők foglalkoztatása segítésére.

3. táblázat

A foglalkoztatást elősegítő támogatások fejlődése 1991-2005

1991	1996	1997	1998	1999	2000	2002	2003	2005 nov.-től
Képzések elősegítése	Képzések elősegítése	Képzések elősegítése	Képzések elősegítése	Képzések elősegítése	Képzések elősegítése	Képzések elősegítése	Képzések elősegítése	Képzések elősegítése
Munkanélküliek vállalkozóvá válásának elősegítése	Munkanélküliek vállalkozóvá válásának elősegítése	Munkanélküliek vállalkozóvá válásának elősegítése	Munkanélküliek vállalkozóvá válásának elősegítése	Munkanélküliek vállalkozóvá válásának elősegítése	Munkanélküliek vállalkozóvá válásának elősegítése	Munkanélküliek vállalkozóvá válásának elősegítése	Munkanélküliek vállalkozóvá válásának elősegítése	Munkanélküliek vállalkozóvá válásának elősegítése
Foglalkoztatás bővítését szolgáló támogatások	Foglalkoztatás bővítését szolgáló támogatások	Foglalkoztatás bővítését szolgáló támogatások	Foglalkoztatás bővítését szolgáló támogatások	Foglalkoztatás bővítését szolgáló támogatások	Foglalkoztatás bővítését szolgáló támogatások	Foglalkoztatás bővítését szolgáló támogatások	Foglalkoztatás bővítését szolgáló támogatások	Foglalkoztatás bővítését szolgáló támogatások
Ezen belül közhasznú fogl. tám. 70%	Közhasznú fogl. tám. 70/90%	Közhasznú fogl. tám. 70/90%	Közhasznú fogl. tám. 70/90%	Közhasznú fogl. tám. 70/90%	Közhasznú fogl. tám. 70/90%	Közhasznú fogl. tám. 70/90%	Közhasznú fogl. tám. 70/90%	Közhasznú fogl. tám. 70/90%
Munkahelyteremtés támogatása	Munkahelyteremtés támogatása	Munkahelyteremtés támogatása	Munkahelyteremtés támogatása	Munkahelyteremtés támogatása				
Részmunkaidős foglalkoztatás támogatása	Részmunkaidős foglalkoztatás támogatása	Részmunkaidős foglalkoztatás támogatása	Részmunkaidős foglalkoztatás támogatása	Részmunkaidős foglalkoztatás támogatása				
Korengedményes nyugdíj átvállalása (1995.-ig)								
	Megv.mképpességű fogl. tám.	Megv.mképpességű fogl. tám.	Megv.mképpességű fogl. tám.	Megv.mképpességű fogl. tám.	Megv.mképpességű fogl. tám.	Megv.mképpességű fogl. tám.	Megv.mképpességű fogl. tám.	Megv.mképpességű fogl. tám.
	Fiatalkorú munkanélküliek fogl. tám.	Fiatalkorú munkanélküliek fogl. tám.	Fiatalkorú munkanélküliek fogl. tám.	Fiatalkorú munkanélküliek fogl. tám.	Fiatalkorú munkanélküliek fogl. tám.	Fiatalkorú munkanélküliek fogl. tám.	Fiatalkorú munkanélküliek fogl. tám.	Fiatalkorú munkanélküliek fogl. tám.
		Foglalkoztatáshoz kapcsolódó járulékok átvállalása	Foglalkoztatáshoz kapcsolódó járulékok átvállalása	Foglalkoztatáshoz kapcsolódó járulékok átvállalása	Foglalkoztatáshoz kapcsolódó járulékok átvállalása	Foglalkoztatáshoz kapcsolódó járulékok átvállalása	Foglalkoztatáshoz kapcsolódó járulékok átvállalása	Foglalkoztatáshoz kapcsolódó járulékok átvállalása
		Munkahely megőrzés tám.	Munkahely megőrzés tám.	Munkahely megőrzés tám.				
		Munkahelyteremtésen belül onfogl. tám.	Munkahelyteremtésen belül onfogl. tám.	Munkahelyteremtésen belül onfogl. tám.	Önfoglalkoztatás támogatása	Önfoglalkoztatás támogatása	Önfoglalkoztatás támogatása	Önfoglalkoztatás támogatása
			A csoportos létszámleépítés hátrányos következményeinek enyhítését célzó támogatás	A csoportos létszámleépítés hátrányos következményeinek enyhítését célzó támogatás	A csoportos létszámleépítés hátrányos következményeinek enyhítését célzó támogatás	A csoportos létszámleépítés hátrányos következményeinek enyhítését célzó támogatás	A csoportos létszámleépítés hátrányos következményeinek enyhítését célzó támogatás	A csoportos létszámleépítés hátrányos következményeinek enyhítését célzó támogatás
			Mobilitási támogatások	Mobilitási támogatások	Mobilitási támogatások	Mobilitási támogatások	Mobilitási támogatások	Mobilitási támogatások
				Intenzív álláskeresés támogatása	Intenzív álláskeresés támogatása	Intenzív álláskeresés támogatása	Intenzív álláskeresés támogatása	Intenzív álláskeresés támogatása
					Munkaerőpiaci szolgáltatások	Munkaerőpiaci szolgáltatások	Munkaerőpiaci szolgáltatások	Munkaerőpiaci szolgáltatások
					Munkaerőpiaci programok tám.	Munkaerőpiaci programok tám.	Munkaerőpiaci programok tám.	Munkaerőpiaci programok tám.
						Munkahelyteremtés és megőrzés tám.	Munkahelyteremtés és megőrzés tám.	Munkahelyteremtés és megőrzés tám.
							Részmunkaidős foglalkoztatás támogatása	Részmunkaidős foglalkoztatás támogatása
							Egyes általánostól eltérő fogl. formák tám.	Egyes általánostól eltérő fogl. formák tám.
								Álláskeresők kölcsönzési keretében történő foglalk. tám.

Forrás: Saját feldolgozás.

A támogatási eszközök programokba való rendeződését segítette 2000-től a jogi szabályozás. (Ebben az időszakban több kísérleti program is volt, pl. a területfejlesztési menedzseri program, vagy az AGRO-2000 program a megyében.) Meghatározták a programokban együttesen adható legfontosabb eszköz kombinációkat, melyek közül:

- a bér és járulékai együttes támogatása
- a program költségek elszámolhatósága,
- a munkaerő-piaci szolgáltatások és a támogatások kombinálási lehetősége voltak a legfontosabb előrelépések.

A 2000. év volt a fordulat éve a munkaerő-piaci humán szolgáltatások és kapcsolódó támogatások jogszabályba rendezése területén is. 2000 után már csak kisebb korrekciókra volt szükség az aktív támogatási eszközöket illetően. Egyrészt tovább finomodott a kedvezményezettek köre, másrészt szigorúbb lett a követelményrendszer a támogatásokat igénylő munkaadók felé, akiknek nem lehetett a MPA-al szemben tartozásuk. Megjelent a „de minimis” (csekély összegű) támogatási szabály, mely szerint a támogatás együttes összege három egymást követő év alatt nem haladhatja meg a 100 ezer eurónak megfelelő forint összeget. A támogatásokhoz, programokhoz rendelt eljárási rendek korszerűsítése nagy energiákat köt le minden államigazgatási szinten.

A belső pénzügyi nyilvántartási rendszerek-, beleértve mind az alapgazdálkodás, mind az intézményfenntartó költségvetési gazdálkodás analitikus nyilvántartásait: saját fejlesztésűek, megyénként eltérő megoldásokkal. Az aktív támogatási eszközök eljárási rendjei – kivéve a központi alaprészből meghirdetett központi programokat – megyénként eltérőek. Fordulat évnek tekinthető 2004 is, Magyarország EU-ba való belépésével. A HEFOP programokhoz saját forrást is kell biztosítani, költségvetési szinten. Az EU-ba lépés néhány területen szemlélet változásokat követelt. *Bizottsági rendelet a foglalkoztatás állami támogatására való alkalmazásáról*: hatodik bekezdésében megfogalmazódott azon követelmény, hogy a foglalkozás ösztönző intézkedések nem zavarhatják meg a verseny semlegességét.

Az álláskereső fogalom bevezetésével a hangsúlyok az egyén aktivitására helyeződnek. Nem az egyes vállalatokat kell támogatni, nem pártfogolhatók egyes termékek előállítására, hanem a munkaerőt terhelő-, a munkaerő fejlesztésére, oktatására, képzésére fordított befektetéseket kell ösztönözni, támogatni, a foglalkoztatást akadályozó tényezők felszámolását segíteni. A munkatapasztalat hiányára visszavezethető kisebb teljesítményt lehet támogatással kompenzálni. Felmerülő költségbbleteket kell támogatással kompenzálni, a versenysemlegesség fenntartása érdekében. A magyarországi szabályozás e tekintetben megfelel az EU elvárásainak.

Az aktív beavatkozási eszközök a foglalkoztatás szempontjából a munkaerő-piacon hátrányos helyzetű rétegek munkába vonási esélyeit nagy valószínűséggel javítják. Az 1991. évi IV. törvényben eredetileg meghatározott munkaerő-piaci szolgáltatások és foglalkoztatást elősegítő

támogatások nyújtásának szabályai, a kedvezményezettek köre, a támogatott költségek időközben többször is változtak, rendszerint a bővülés irányába.

Összefoglalva látható, hogy a foglalkoztatáspolitikai eszközrendszer lényegében megfelelően harmonizál a finanszírozási rendszere fejlődésével. A munkaerő-piaci feszültségek oldásának általában hatékony eszköze. A támogatási rendszer súlypontjai azonban áthelyeződnek az uniformizált, egyenlősítő megoldásokról az egyéni problémák sajátos kezelésének eszközeire, programjaira.

Javaslatok:

- *Egységes rendszerbe integrálható lehetne a közhasznú munkavégzés támogatására a közmunkára és a közcélú munkára rendelkezésre álló keretösszeg a Munkaerő-piaci Alap központi foglalkoztatási alaprésztében és ehhez kellene az intézményrendszerben a megfelelő kezelési pontokat az önkormányzatoknál, kistérségekben megtalálni.*
- *Megteremthető lenne annak pénzügyi háttér lehetősége, hogy egységesüljön ez a három – egymást keresztező, időnként egymással versenyző, eltérő pénzügyi kondíciójú, eltérő támogatási rendszerben működő – főleg önkormányzati közfeladatok ellátását foglalkoztatáspolitikai szempontból támogató alrendszer.*
- *A bértámogatások tipikusan a versenyszférában működő támogatások, melyek mindegyike megoldható egy lényegesen takarékosabb adókedvezményi formában.*
- *A járulék átvállalás lehetőségét egy differenciáltabb járulék megállapítási módszer vehetné át, melyben a hangsúlyok időnként változhatnak, a preferálni kívánt területektől függően.*
- *A vállalkozóvá válást segítő támogatás – az önfoglalkoztatás támogatásával együtt is – inkább adókedvezményi formában, kisvállalkozói hitelezési konstrukció formájában lenne célszerűbb megoldás, mint az MNJ jogosultsághoz kötött megoldással.*
- *A mobilitási támogatások is működhetnének adókedvezményi-, vagy központosított program formájában.*
- *Meg kell oldani az országosan egységes pénzügyi elszámolási rendszer kiépítését.*

5.4. A foglalkoztatási érdekegyeztetés megyei működése

Országos intézményrendszerét az 1991. évi IV. törvény-, valamint legfelsőbb szinten a megálapodást kötő munkaadói és munkavállalói érdekképviseleti szervezetek hozták létre és működtetik. A háromoldalú tárgyalások legátfogóbb fóruma – az Országos Munkaügyi Tanács jogutódjaként – az Országos Érdekegyeztető Tanács (OÉT), amelynek hatáskörébe tartozik a munka világával összefüggő valamennyi kérdéskör, beleértve a gazdaságot, a foglalkoztatást, és a jövedelmek alakulását befolyásoló adó, járulék és költségvetési témakörök, jogszabálytervezetek megvitatását is. Az országos érdekegyeztetés fórumaiként működnek a szociális partnerek részvételének biztosításával, a munkaadói és munkavállalói szervezetek egyenrangú

képviselésével: Munkaerő-piaci Alap Irányító Testülete, Szociális Tanács, Országos Területfejlesztési Tanács, valamint a területfejlesztési regionális testületek, Országos Szakképzési Tanács Országos Felnőttképzési Tanács, valamint Felnőttképzési Akkreditációs Testület.

Kiemelt szerepe van a helyi foglalkoztatáspolitikai alakításában a megyei munkaügyi tanácsoknak, mely három oldalú testületként működik. Működése első tíz évében megtalálta helyét és szerepét a foglalkoztatáspolitikai munkaadói, munkavállalói és önkormányzati oldala érdekeinek összehangolásában. *Magnószalagok őrzik még ma is az első véleményeket, döntéseket 1991-ből. Már a kezdetektől körvonalazódott a mozgástér, a Munkaügyi Központtal való munkamegosztást alapvetően meghatározó lett máig is az a vélemény, mely szerint: a profi munkaügyesek kezéből nem akarjuk ezt a munkát kivenni. Nem akarunk olyan részletekbe belemerülni, amely alapján (az ülések között) bénultság alakulna ki.*

Érdekes az akkori véleményeket összevetni az azóta történetekkel: „Akik elvégzik a 8 osztályt, egyre több gyermek marad otthon – minden kis településen” máig is érvényes megállapítás. „Kis települések egyetlen lehetősége a közhasznú foglalkoztatás” ma sem veszített aktualitásából. „Oda nem adjuk a közhasznú foglalkoztatási lehetőséget ahol foglalkoztatási gondok vannak.” Fogalmazott egy önkormányzati képviselő, értve akkor ez alatt az oktatást és az egészségügyet: „óvodákat, iskolákat zárnak be!” Később ez az elv nem játszott döntő szerepet a közhasznú foglalkoztatás támogatásánál, sőt kifejezetten forráshiányos szervezetek támogatását is fel kellett vállalni: pl. mentőszolgálat.

Volt, aki 44%-ban szeretne volna a közhasznú foglalkoztatás részarányát megállapítani a dec. fogl. alaprészből, és 8%-ban a képzését, de volt aki ezt csaknem fordítva képzelte el. *Ezek e túlzó arányok végül az egyharmad körül maradtak tartósan. Még nem volt mobilitási támogatás, de már megfogalmazódott 1991 májusában: „Célszerű foglalkozni az ingázókkal, mert törölt járatok vannak a közforgalmú járműveken, amit nem tudnak az önkormányzatok megoldani.*

„Praktikus nyelvtudásra van szükség.” E felismerés már akkor is abból táplálkozott, hogy: „több a vegyes vállalat itthon és német, angol nyelvtudás kell, szakács, ács, cukrász, kőműves is elhelyezhető (lenne nyelvtudással) külföldön.”

Nyilvánvaló volt a kezdetekben már az is, hogy az akkori források nem elégségesek még a feszültség enyhítésére sem. Ez az aggodalom érződött ki a következő megjegyzésből: *„Keresse a Tanács, hogyan lehet több pénzhez jutni. Pénzes munkáltató foglalkoztatási alapítványt hozhatna létre a megyei foglalkoztatás javítására.”*

Általános foglalkoztatás javító célra ugyan nem adakoztak sem a munkaadók, sem az önkormányzatok (azóta sem), de a konkrét megyei program kezdeményezések sikeresek voltak. Alapítvány országosan közalapítvány formájában jött létre később. A forrás pedig évről évre gyorsan bővült.

A fajlagos költségek növekedése legdinamikusabb a pályakezdők foglalkoztatását támogató eszközöknél volt (munkatapasztalat szerzése támogatása). Szinte azonos a fajlagos költség növekedése a képzések, a vállalkozóvá válást segítő támogatások, a bértámogatások vonatko-

zásában. A közhasznú foglalkoztatás támogatásának fajlagos költségei azonban kevésbé növekedtek. Ennek fő oka az önkormányzati saját erő hozzájárulás nehézségei. Fordulópont látszik megjelenni 2004-ről 2005-re: több támogatási forma fajlagos költsége is csökkenő lehet előre láthatóan. Ennek okai: a mérséklődő infláció hatása megállíthatja a másfél évtizedes növekvő tendenciát. A támogatások hossza több év átlagában inkább csökkenő, a tartós munkanélküliek nagyobb arányban való beforgatása, cserélődése érdekében.

Miben van legnagyobb jelentősége a Munkaügyi Tanács működésének?

- Abban, hogy az érdekegyeztetés során sikerült egyensúlyban tartani a képzési arányt, a foglalkoztatás bértámogatás támogatási arányait, a közhasznú foglalkoztatási lehetőségekkel.
- A munkaerő-piaci programok tervezésében, szervezésében, az egyes hátrányos helyzetű csoportokra való odafigyelésben, a foglalkoztatást segítő hálózatok építésében segítséget kap a Munkaügyi Központ, a Munkaügyi Tanácstól a programok társadalmi elfogadtatása érdekében.
- Közreműködésével nemzetközi kitekintést szereztünk a foglalkoztatáspolitikában, az EU legfejlettebb országai gyakorlata megismerésével.

Napjainkra azonban a Munkaügyi Tanács szerepe halványulóban van, ennek oka:

- Az egyes oldalai közötti párbeszéd és mozgástér az OÉT működésétől függően változik,
- sajátos megyei arculata az érdekegyeztetésnek nincs.

6. A MUNKAERŐ-PIACI PROGRAMOK SZEREPE A MUNKANÉLKÜLISÉG CSÖKKENTÉSÉBEN

6.1. A programokról általában

Az egyes rétegekre célzott foglalkoztatási esélynövelő *támogatási eszközök sikere döntő mértékben függ* attól, hogy az egyes rétegek sajátosságaihoz nem igazodó, általánosabb használati körre kialakított, egyedi alkalmazásától is már valamilyen pozitív eredmény elvárható, foglalkoztatáspolitikai eszközök hogyan tudnak *konkrét foglalkoztatási programokká* összeállni. A munkaerő-piaci programok kimenetele konkrét, mérhető, és monitoring tevékenységgel dokumentálható.

Legnagyobb akadályai a kombinált alkalmazásoknak azok a többlet szervezési, tervezési adminisztrációs feladatok, amelyek az egyes támogatási eszközök közötti szélesebb látókörű áttekintés igényét jelenítik meg. Az eszközkombinációk a célzott rétegekből az ilyen programokba bekerülő személyek, közreműködő képző szervek, munkahelyteremtéssel, vagy akár csak megtartással érintett munkaadók stb. nagyon szoros együttműködését igénylik, melyben a vezérő, koordináló, tervező, szervező szerepet a munkaügyi központnak (kirendeltségének) kellene betölteni. Az eszközök kombinált alkalmazásához nélkülözhetetlen mindazon *információs hidak kiépítése*, mely az egyik eszköz alkalmazásából *átvezet* a program soron következő láncolatába, illetve megjeleníti az alkalmazott-alkalmazható eszközök együttesét az adott programban. Időben tudnia kell például egy munkaerő-piaci képzés gyakorlati blokkjába bevont munkaadónak azt, hogy a kiképzett munkanélküli alkalmazása esetében milyen támogatásra számíthat, mielőtt még a képzési fázisba bekapcsolódik.

Kiemelten fontosak a programok szervezése szempontjából az egyénre szabott tervek, melyek egyrészt a munkaerő-piaci értéknövelő taktikai, stratégiai elemek személyekre szabott alkalmazásában egyértelműen felszínre hozhatják a kombinált alkalmazások igényét, másrészt ráhangolják az érintett célszemélyeket arra, hogy több-, egymással összefüggő tevékenység szükséges az ő részéről is a tartós munkalehetőség eléréshez. Tanulnia kell, több pszichológiai vizsgálaton is aktívan részt kell vennie, meglévő szakmai képességeit fel kell újítania, majd be kell tudni illeszkednie egy új munkacsoportba. El kell fogadnia, hogy nem sokkal nagyobb el látás mellett előre gondolkozva a jövőbeni lehetőségeit építi.

A munkanélküliség konkrét fázisából ténylegesen a munkába állásig vezető utat *előre tudatosan megtervező* munkára ösztönzi a közvetítőt, a célzott személyeket. *Növeli az egyes eszközök határfokát* (pl. egy bértámogatással alátámasztott képzési projektnek nagyobb a megvalósulási valószínűsége, vagy egy humán szolgálati pszichológiai alkalmassági vizsgálattal összefüggő pálya megerősítés növeli a kiközvetítések eredményességét). Szinte el sem képzelhető mindennapi megélhetési problémával küzdő személyek távlati lehetőséget hordozó hosszú képzési programban való aktív részvétele, meggyőzés nélkül.

Az a személy, aki a humán szolgálati programokba bekapcsolódik, vagy bekapcsolnak, nagyobb eséllyel közvetíthető ki a *vizsgálatot követően* akár pl. rehabilitációs, vagy területi ki-egyenlítő, területfejlesztési támogatás alapján létrejövő munkahelyre, a munkahelyteremtés megfelelő szakaszában (de még a vállalkozóvá válása folyamatát is segítheti egy ilyen orientáló programban való részvétel). Még inkább növeli bekapcsolásának esélyét, ha a munkaadóval egyeztetett időszakban előzetesen szervezett képzési programban illetve felvételét követően azonnal a munkaadó belső képzési programjába kerülhet. (Ezen kombinációra épült az un. quick start – gyors indítású – képzési program.) A munkahelyteremtés támogatási formái még a szakmai köztudatban is, nagyobb eszköz igényességű beruházások támogatásához kötődnek.

A Hajdú-Bihar Megyei Munkaügyi Központ támogatási gyakorlatában azonban élt mindazon lehetőséggel, melyeket a Foglalkoztatási Törvény biztosított, 1999-ig. Tehát olyan foglalkoztatási programokat támogattunk melyek a munkaerőpiacról tartósan kiszoruló foglalkoztatását segítette elő. (1999 után a munkahelyteremtés támogatása központi program keretében realizálódik országosan egységes feltételrendszerben.)

A munkahelyteremtés leghatékonyabb támogatási formájának a bér és járulékai együttes támogatását tartom (esetleg ezt kiegészítheti kisebb eszközök támogatása is). Amikor a kirendeltségek célzott, eszközkombinált foglalkoztatási programot terveznek, egyrészt a már működő foglalkoztatást segítő hálózatok lehetőségeinek kihasználását, másrészt *újabb hálózatok építését is lehet tervezni, (sőt terveztetni is) a térségfejlesztési menedzserekkel, az önkormányzati foglalkoztatás-szervezőkkel*, hátrányos helyzetű rétegek érdekképviselői szervezeteivel, akár egyéb civil szervezetekkel. *Multiplikátor jellegű*, egyéb támogatási konstrukciókkal kombinált – az információk lehetőségek középpontjában álló – az egyes résztvevők tevékenysége összehangolásában kulcsszerepet betöltő, funkcionális munkahelyek köré szerveződhet minden hálózatépítő támogatási program. A munkaügyi kormányzat 1999-től fogadta el a foglalkoztatáspolitikai támogatási eszközök programokba való rendezésének szükségességét.

Több kísérleti programot követően módszertani szempontból a következő szempontok alapján lehetett a megyei munkaügyi központok által kezdeményezett és a decentralizált foglalkoztatási alaprészből finanszírozott programokat körülírni, hangsúlyozva azt, hogy minden speciális terület más és más súlyponti elemeket tartalmaz, és a következő felsorolás első három és utolsó pontja kivételével nem sorrendiségről van szó:

- A program kezdeményezés – előzetes értékelés.
- A kedvezményezett célcsoport meghatározása.
- A program fő célkitűzései és elvárt eredményei.
- A program megvalósítója, részbeni megvalósítói.
- A program megvalósításának belső-külső személyi, tárgyi intézményi hatásköri, illetékességi feltételrendszere.
- Kockázatok, meghíúsulások valószínűsége.

- Tevékenységi terv. A tevékenységek logikai kapcsolatának meghatározása.
- Területi behatárolás.
- Működő munkaerő-piaci eszközök, programelemek.
- Irányítási, ellenőrzési feladatok.
- Munka és időráfordítások és ezek kapcsolata az erőforrás ráfordításokkal.
- Erőforrás tervezés, erőforrás allokáció
- A program pénzügyi terve – források és ráfordítások – időbeli ütemezése.
- A program végrehajtásának értékelése.

A Gazdasági Minisztérium pontosan definiálta a komplex program fogalmát: „*Többféle foglalkoztatási támogatási forma és munkaerő-piaci szolgáltatás kombinált, egymásra épülő, előre megtervezett, időben ütemezett, költségvetéssel alátámasztott rendszere, amelyet különböző szervezetek dolgoznak ki és hajtanak végre előre meghatározott foglalkoztatáspolitikai célok elérése érdekében.*” (Gazdasági Minisztérium: *Komplex foglalkoztatási programok 2000, 1*).

A programokat jogszabály 2000-től támogatta (6/1996 VII.16. MüM rendelet 26. §-a). Erre szükség is volt, mert a támogatási eszközök nem állhattak másként össze programmá, csak akkor ha tiltó szabályt (pl. bér és járulékaik együttes támogatását) feloldotta, lehetővé tette, hogy képzési programot követően is lehessen támogatott foglalkoztatást létesíteni. Hármasszerben kellett a támogatási elemeket elhelyezni: szolgáltatások, támogatások és a működtetés költségei a munkaerő-piaci programban. Több megye is indíthatott közösen programot, de erre kevés példa akadt.

6.2. Hajdú-Bihar megyében szervezett munkaerő-piaci programok

6.2.1. Kistérségi foglalkoztatást szervező (menedzseri) program I-II.

A hálózátépítő program jellegében különbözik az eddigiektől: a rétegprogramok a célzott réteg munkaerő-piaci esélyeinek megismerését, és felszámolását célozzák. Gyakorlatilag azzal, hogy munkába áll egy-egy célszemély és néhány hónapig ott folyamatosan foglalkoztatják, kiesik a rétegprogramok látóköréből. Más a helyzet a hálózátépítő programokkal. Ezeknél – egy kis túlzással – akkor kezdődik igazán az érdemi munka, amikor a program végrehajtása szempontjából elsődleges célszemély elfoglalta munkakörét. A hálózátépítő program arra koncentrál, hogyan, milyen felkészültséggel, milyen módszerekkel, milyen (foglalkoztatásra, képzésre, fejlesztési) programokra vonatkozó információk közvetítésével, milyen térségi együttműködésekkel éri el a hálózátépítő célszemély a közvetett célt: a megcélzott réteg foglalkoztatási esélyeinek javítását. Az 1996. évi XXI. Törvény a területfejlesztésről és területrendezésről e terület átfogó szabályozásával foglalkozott, meghatározva intézményrendszerét, eszközeit és forrásait is.

Ezzel megteremtődött a lehetősége annak, hogy a foglalkoztatáspolitikai területi fejlesztést is érintő lehetőségeit jobban kihasználjuk. A Hajdú-Bihar Megyei Munkaügyi Központ egy komplex elemzést készített a megye területi jellemzőiről, az előrelépés lehetőségeiről, ahogy azt az önkormányzatok akkor látták. *(Hajdú-Bihar Megyei Munkaügyi Tanács...ajánlás Hajdú-Bihar megye területfejlesztési koncepciója foglalkoztatási részfejezetéhez – 1997.)* Eből néhány gondolatot idézek:

„Kistérségi fejlesztési program szervezők beállításának támogatása kistérségenként: a... meghatározott, javasolt feladatokból látható, hogy csak sok speciális ágazati, szakmai területet átfogó, információs fehér foltokat felszámoló, szisztematikusan egymásra építő lehetőségeket következetesen kihasználó módszerekkel lehet a foglalkoztatás javítását hosszabb távlatokban elérni...

Sem az önkormányzatoknak, sem az önkormányzati kistérségi területfejlesztési társulásoknak, sem a Területfejlesztési Tanácsnak erre a célra mozgósítható, szabad szellemi kapacitása nincs... Ezért a Megyei Munkaügyi Tanács egy speciális foglalkoztatási programot támogat. ... E program keretében a Megyei Területfejlesztési Tanáccsal egyeztetetten, közvetlenül a fejlesztési társulások (vagy a körzetközpontok Polgármesteri Hivatalai) valamint a Megyei Területfejlesztési Tanács alkalmazásába kerülhetne kialakításra önkormányzati kistérségi területfejlesztési társulásonként egy-egy, - valamint a Megyei Területfejlesztési Tanács apparátusában egy olyan *térségi gazdaság,- és foglalkoztatás szervező munkakör, melynek ellátása keretében segíti a munkaerőpiacról tartósan kiszoruló rétegek foglalkoztatását. E munkakör kialakítása érdekében a Munkaügyi Tanács a mód 1991 évi IV. Tv. 17. szakasza alapján felhatalmazza a Munkaügyi Központot, hogy három évre szóló, 100%-os bruttó bér, és járulékai támogatással (legfeljebb 80.000.-Ft bruttó bér és járulékai mértékéig) segítse annak kialakítását, finanszírozását (évenként 20%-os emelkedéssel).*”

Az érintett települések Hajdú-Biharban: Debrecen, Hosszúpályi, Nyíradony, Nagyrábé, Tiszacsege, Létavértes, Hajdúböszörmény, Püspökladány, Szentpéterszeg, Biharkeresztes, Hajdúhadház, és Berettyóújfalu. Rövidesen megszületett a Munkaügyi Központ első-, országosan is az első közötti – munkaerő-piaci hálózatépítő programja.

Ebben a programban az előzőektől eltérően a támogatott menedzseri álláshelyeken foglalkoztatottak által végzett tevékenység állt a középpontban:

- Információ gyűjtéssel, koordinációs munkával segítsék elő a kistérségi fejlesztési koncepció-, és programok kidolgozását, a megyei térségfejlesztési koncepció-, és programok kidolgozását.
- Ismerjék meg a térségek foglalkoztatási helyzetét, feszültségeit, tegyenek javaslatokat foglalkoztatás fejlesztési programok kidolgozására.
- Segítsék elő a térségfejlesztési támogatási lehetőségek összehangolását a foglalkoztatáspolitikai támogatási eszközökkel.

- Adjanak módszertani segítséget a területfejlesztési és területi kiegyenlítési céltámogatási rendszer működtetése érdekében a pályázatok kidolgozásához.
- A menedzseri támogatási program kiépítésével erősödjenek meg a térségfejlesztés megyei intézményrendszere és a foglalkoztatáspolitikai intézményrendszere közötti kapcsolatok.
- A megyei területfejlesztést segítő támogatási döntések és a foglalkoztatáspolitikai támogatási lehetőségek között jöjjön létre előbb információs kapcsolat, majd a támogatások összehangolása révén érdemi kapcsolat.

Először 10, majd a második programban 13 kistérségi társulásnál (és a Megyei Fejlesztési Ügynökség létszámában) lett kialakítva egy-egy támogatott menedzseri álláshely, 3–3 évre. Jelentős adatbázis fejlesztést hajtottak végre a programba bevont személyek, a térségfejlesztési társulások programjai háttér információi biztosítása érdekében, melyben népességi adatok, közmű ellátottsági adatok, befektetési lehetőségek, a munkanélküliség, az aktuális területfejlesztési programok, működő vállalkozások stb. szerepeltek, és tudtak minderről koordinatív munkájukhoz tájékoztatásokat adni.

Programok voltak, melyek kidolgozásában közreműködtek pl.: belvízrendszer fejlesztése, műemlékvédelem fejlesztése, a munkanélküliek önfoglalkoztatásának elősegítése, térségi hualadéklerakó programok, ipari parkok, energia fejlesztési programok stb. Részt vettek a köz-munka programok pályázatai készítésében. Kulcsszerepet játszottak az idegenforgalmi információk, egyes önkormányzati és államigazgatási intézmények szolgáltatásaihoz kapcsolódó tudnivalók terjesztésében: a TELEHÁZ-ak, a TOURINFORM-ok, az önkormányzatok, a vállalkozásfejlesztési alapítványok vidéki kirendeltségei információi visszacsatolásában a területfejlesztési programokba. Képzésükről részben a munkaadói kistérségben működő önkormányzatok, tudományos egyesületek, részben a Munkaügyi Központ gondoskodott (gyorsreagálású tréningek szervezése). A két – egy év kihagyással – egymásra épülő program záró értékelésében a következő összgezést tudtam elvégezni a három éves tevékenységükről (4. táblázat).

Kockázatok és elhárításuk lehetősége: különösen az első menedzseri programban volt kérdéses, hogy egy 100%-osan támogatott álláshely működtetésében milyen szerepet fognak játszani a munkahely fenntartásában anyagilag nem érintett önkormányzatok? *A gyakorlatban bebizonyosodott, hogy ez nem okozott problémát.*

Kérdés volt, hogy milyen szintű feladatokat fognak végezni? Mennyire kötődnek le adminisztratív feladatokkal? *Ez különösen a cserék esetében okozott gondot.* Hogyan változott a szerepük a regionális fejlesztési szint belépésével? *Még onnan is kaptak feladatokat és támogatást, sőt van aki oda tudott véglegesen elhelyezkedni.* A kistérségi társulások és a munkaügyi központ kirendeltségei között koordinálatlanná válnak a feladatok. *A kirendeltségek megfelelően kézben tudták tartani.* Az eredmény és a munka ráfordítások között egyes programok vonatkozásában egészen nagyok a különbségek, ami gondot okoz a munkájuk megítélésében. *Az okok egyedi elemzése segített megoldani ezt a problémát.* A támogatott menedzser munkája

során elszigetelődik a munkaerő-piac helyi szereplőitől. *Hiteles és gyakori érdemi információ nyújtással és segítséggel a megfelelő rangját ennek a munkakörnek is ki lehetett érdemelni.*

4. táblázat

Kistérségi foglalkoztatás fejlesztési program eredményei 2002–2004-ben

Hajdú-Bihar megyében

2002-ben	2003-ban	2004-ben
A helyi, kistérségi fejlesztési programok háttér adatbázisai lehetőségeinek, hiányosságainak felmérése, pótlása.	Részt vettek a Pályázat Előkészítő Alap I. pályázati rendszere ismertetésében, pályázatok készítésében.	Az elkészült Nemzeti Fejlesztési Terv operatív programjai várható támogatási lehetőségei széles körű ismertetése.
A korábbi kistérségi fejlesztési koncepciók, tervek felülvizsgálata.	Adatgyűjtések végzése, szervezése helyi, kistérségi programok kidolgozásához	Konkrét helyi, kistérségi fejlesztési programok kidolgozása
A PHARE típusú pályázati programok megvalósításában való részvétel	Határ menti kapcsolatok építése. Kistérségi fejlesztési programok megvalósítása.	A 2006. éven túlmutató új tervezési időszak előkészítésében való részvétel
Munkaadókkal való kapcsolatuk elsősorban az önkormányzati intézményi szférára terjedt ki.	Kapcsolatépítési munkájuk kiterjedt a pályázatrát, lebonyolítást vállaló szervezetek és a társulások, önkormányzatok közötti kapcsolatok erősítésére.	Bővült együttműködésük a köre, egyre több munkáltatónak adtak pályázati tanácsokat, minőségi információkat a versenyszférában is.
Munkájukat döntő részben a megyei fejlesztési tanács munkaszervezete és a kistérségi társulások, önkormányzatok közötti információs rendszer szervezése jelentette.	Intenzívebbé vált az információ csere a megyei és a regionális fejlesztési tanácsok munkaszervezeteivel. Bővülő kapcsolatrendszerük a határon átnyúló programok koordinálására is kiterjedt.	<i>A kistérségekben sikerült elindítaniuk a partnerség elvén való együttgondolkodást.</i>

Forrás: Saját szerkesztés.

Viszont problémát okozott az, hogy

- *nehezen állt össze egyetlen on-line kapcsolatrendszerre a közöttük kialakított információs kapcsolat,*
- *többben osztott munkakörben látták el e tevékenységet (TOUR-INFORM hálózat, Magyar Vállalkozásfejlesztési Alapítvány hálózatában), ami olykor többlet munkát, máskor segítséget is jelentett,*
- *nehezen lehetett nyomon követni a képzési programokban való részvételük hatékonyságát*
- *és végül többek számára gondot jelentett az elhelyezkedés a program befejezése után.*

Lényegében a legnagyobb kockázata a program értékelhetőségének foglalkoztatáspolitikai szempontból az volt, hogy olyan speciális szakmai felkészültséget igényelt, mellyel a Munkaügyi Központ természetesen nem rendelkezhetett. Ehhez más szakértők közreműködésére is szükség volt. Mindezen problémák kezelésére fel kell készülnie annak, aki térségfejlesztési menedzseri programot szervez a jövőben. Tény, hogy az önkormányzati kistérségi szerveződéseknek megfelelő intézményi háttérrel kell rendelkezni, melyben helye kell, hogy legyen a területfejlesztéssel foglalkozó menedzsereknek is.

6.2.2. Bihari TELEHÁZ 2002-től

A Munkaügyi Tanács támogatásával 2002. április 1-től országosan is egyedülálló modellprogramot indítottunk a bihari térségben. A program indítását indokolták a következők:

- A TELEHÁZ mozgalom a megye leghátrányosabb – a mozgalomban rejlő információs lehetőségeket legjobban igénylő – kistérségeiben támogatók hiányában nehezen fejlődött.
- A közhasznú munka támogatási programjai nem tették lehetővé a TELEHÁZ-akban foglalkoztatott létszám stabilizálását.
- A fejlődést akadályozta az itt foglalkoztatottak képzetlensége is.

A program a TELEHÁZ-akat fenntartó civil szervezeteken keresztül a TELEHÁZ-akban foglalkoztatott munkanélküli létszám 1–1 főjének foglalkoztatását támogatta a bér és járulékai 90%-ában, valamint egy 310 órás szakmai képzés költségei 100%-os átvállalásával. A programban résztvevők munkáját a Térségi-TELEHÁZ és Forrásközpont segítette. Kezdetben 15 településen indult a program 15 munkatárssal, + a Berettyóújfalui Térségi-TELEHÁZ 3 munkatársával és egy fő programvezetővel, aki végig menedzselte a programot. A képzés keretében ügyvitel-, és iratkezelést, számítástechnikai ismereteket, TELEHÁZ szervezést, kapcsolatteremtést, kommunikációt, üzleti és stratégiai tervezés alapjait, kiadványszerkesztést, rendezvényszervezést, jogi-, TB és szociális alapismereteket, pályázattírást, TELEHÁZ menedzsmentet tanultak, három szakaszban.

A TELEHÁZ ügyintézők által végzett főbb tevékenységek:

- Tanácsadás, segítségnyújtás TB-, szociális-, adó jogszabályokkal, elhelyezkedési lehetőségekkel-, pályázatokkal kapcsolatos információkról.
- Adminisztratív ügyintézés (kérelmek, önéletrajzok, regisztrációk elősegítése), információk biztosítása pályázatokról.
- Számítógép használat népszerűsítése, fénymásolás, fax, e-mail használat segítése, rendezvények szervezése.
- Tanfolyamok szervezésében való közreműködés (oktatás, szervezés, technikai feltételek biztosítása) képző szervekkel partnerségben: Bihari Regionális Oktatásszervező Bt., Matúra-Natúra Alapítvány, DRMKK, Régió Oktatási Központ Kft., Kereskedelmi és Iparkamara. Döntően számítástechnikai tanfolyamok voltak a munkanélküliek számára.
- Pályázat figyelő rendszer működtetése és közreműködés pályázatok elkészítésében.
- Közösségi rendezvények szervezése.
- Szolgáltatás fejlesztési tervek készítése.

Együttműködtek:

- A Munkaügyi Központ kirendeltségeivel (képzési programok kiajánlása, pályázati információk közvetítése stb.)

- a MENTOR programban résztvevőkkel, a megváltozott munkaképességűek elhelyezése segítésében,
- a Foglalkozási Információs Tanácsadó szolgálattal,
- az önkormányzatok és intézményeik ügyfélszolgálataival, különös tekintettel a szociális ügyekre,
- a kistérségek, önkormányzatok foglalkoztatás szervezőivel stb.

Felmérés készült a lakossági szolgáltatási igényekről, 2003-ban pedig bevezették a „szakmai műhelynap” nevű konzultációt, mely havonta általában egy napon tapasztalatcserét, ötletbörzét, információ cserét jelent a résztvevőknek. A támogatott TELEHÁZ ügyintézői munkakört betöltők közül öten felsőfokú képzés megszerzése érdekében főiskolai tanulmányokat kezdtek, négy helyen a tanulmányaikat folytatták, további tíz fő is a tanulmányai folytatása mellett döntött. Mindez jelentősen befolyásolta az érintettek munkaerő-piaci lehetőségeit, a program befejezése esetén is. A programmal érintett településeken maradván itt szeretnék a megélhetésüket megtalálni.

Figyelemreméltó, hogy a mindössze három kilépő személyből egy fő önkormányzati köztisztviselő, egy fő közalkalmazott és egy fő informatikus-rendszergazda lett. 2003 augusztusában újabb nyolc TELEHÁZ kapcsolódott be a programba. A program időtartama alatt jelentős volt a fejlődés a következők miatt:

- Új településeken is létesültek TELEHÁZ-ak.
- Minden TELEHÁZ-ban külön figyelmet fordítottak a megváltozott munkaképességűek, fogyatékkal élők segítésére, ebben kiemelkedő eredményeket Nagyrábén, Szentpéterszegen és Kismarján értek el.
- Kiemelt feladatuk a munkanélküliek és álláskeresők tájékoztatása a képzési és a foglalkoztatási lehetőségekről. Ezt a folyamatot erősítette a Pályaorientációs Hálózat kiépítésében való részvételük.
- Szerepük állandósult a helyi információk közlésében, közvetítésében (helyi újságok szerkesztése, hírlevelek, Internet elérés, tájékoztató fórumok szervezése stb.) A helyi újságok többségét a TELEHÁZ-akban készítették. Van, ahol már a kábel TV-t is a TELEHÁZ-ban működtetik.
- Gáborjánban az önkormányzattal megállapodást kötöttek a munkanélküliek, a járadék-ból kikerülők, és a rendszeres szociális segélyben részesülők tájékoztatására.
- Szentpéterszegen a TELEHÁZ-ban rehabilitációs ügyintéző dolgozik.
- Zsákán, Csökmőn és Bojton eredményes a kisebbségi önkormányzattal való együttműködésük is.
- Mindegyik támogatott településen az elsők között kapott új ISDN vonalat a TELEHÁZ.
- A minden településre előírt közösségi elérési pont számára a TELEHÁZ-ak kerültek kijelölésre.

- A Térségi-TELEHÁZ és Forrásközpont 2003-ban megkapta a felnőttképzésre vonatkozó akkreditációját.
- Elkészültek a TELEHÁZ-ak web lapjai.
- Felkészülnek az EU-s pályázati rendszerekben való eligazodásra is.

Össességében a megye 39 TELEHÁZ-ából 24 lett a program résztvevője (61,5%). Az ország TELEHÁZ-akkal legsűrűbben ellátott térsége lett a bihari kistérség. Kisebb településeken meghatározó közösség-szervezési feladatokat végeznek, hozzájárultak a TELEHÁZ lehetőségei megismeréséhez. Ahol nem tudták a továbbfoglalkoztatást a kisebb települések önkormányzatai önerőből megoldani, ott szükség volt arra, hogy más támogatott foglalkoztatási programok segítsék a TELEHÁZ-ak működését, további fejlődését.

A támogatási program 2004. december 31-én fejeződött be. Az előbbieken alapján látható, hogy a tevékenységükre folyamatosan, továbbra is szükségük van a településeknek, ezért – bár kisebb körben de – 2005-től a HEFOP program keretében újraindult. *Ez a program módszertanilag megalapozta a foglalkoztatási célú civil szerveződésekkel való kapcsolatépítés további lehetőségeit, irányait:*

- *koordinált együttműködést a munkaerő-piac más szereplőivel,*
- *gyakorlatiasabb háttérmunkával, informálással, több közös fellépéssel és egyáltalán: intenzív kapcsolatépítéssel és tartással segíteni a foglalkoztatási célú civil szervezetek elfogadottsága növekedését, ezáltal a közreműködés eredményessége növekedését,*
- *nagyobb szervezeti szintet, hatékonyabb munkamegosztási rendszert jelentő modellek meghonosítását támogatni kell a civil szerveződéseknek.*

A program rávilágított arra, hogy egy többcélú szervezetnek (pl. a TELEHÁZ-aknak) a gyorsított szakosítás helyett inkább az információs többlet lehetőségek ésszerű és gyakorlatias kihasználása irányába kell fejlődni. Végül soron elmondható, hogy *a TELEHÁZ-ak lassan, talán az évtized végén, eljutnak jelenlegi lehetőségeik csúcsára és az intézményi-lakossági számítógépes hálózatok elterjedésével szerepük véget is érhet. Maguktól is valamilyen speciális lakossági információs vagy egyéb szolgáltatási igényre lesznek kénytelenek szakosodni, talán éppen a foglalkoztatás és szociális ellátás vonalán.*

6.2.3. Rehabilitációs mentor 2002-től

A célcsoportba tartozók helyzetének alapos elemzését elvégezve döntöttünk a program indítása mellett. A program végrehajtásának időközi értékelése megjelent a Munkaügyi Szemlében (Rezsőfi I. 2005).

Célcsoport meghatározása, jellemzése: a megyében élő, megváltozott munkaképességű munkát kereső (munkanélküli nyilvántartásban szereplő és nem szereplő) tartós és átmeneti elhelyezkedési problémával küzdő személyek, akik(nek):

- megváltozott munkaképességük korlátozta munkavállalási esélyeiket,
- munkalehetőségek elfogadására való aktivitásuk fejleszthető volt,
- sem a versenyszférában, sem a második munkaerőpiacon mentori segítség nélkül elhelyezkedni nem tudtak.

E programban való részvételük nélkül elhelyezkedési esélyeik minimálisak voltak.

Hosszú távú cél: a célcsoportba tartozó munkanélküli, munkát kereső megváltozott munkaképességűek elhelyezése, a rehabilitációs foglalkoztatást elősegítő, e programmal is támogatott, mentori hálózat közreműködésével.

Rövid távú cél: elhelyezkedési esélyei javítása, támogatása aktív munkaerő-piaci szolgáltatásokkal, támogatási eszközökkel.

A program 2002 májusában indult és 2005. év márciusában fejeződött be. A 14 fővel működő hálózathoz egy fő a vezető mentor volt. A program indítását már egy éves kísérleti szakasz előzte meg, tehát nem volt minden előzmény nélküli. Két hónapon belül 60 órás képzéssel kezdődött, mely a jogi ismeretek megújítására, a változó jogszabályok áttekintésére irányult, továbbá tartalmazott kommunikációs és személyiségfejlesztő tréning elemeket. A program forgalmi adatai alapján megállapítható, hogy mind a munkavállalók, mind a munkáltatók ke-resték a kapcsolatot a rehabilitációs mentorokkal.

Tény, hogy folyamatában egyre nehezebb volt az ügyfeleket elhelyezni:

- a könnyen elhelyezhető ügyfelek aránya egyre kevesebb lett,
- a munkaerő-piacon a teljes értékű munkaerő iránti igények dominálnak,
- a megyében működő célvállalatok, melyek maguk is finanszírozási, foglalkoztatási gondokkal küzdenek, nem tudták felszívni a munkára jelentkező megváltozott munkaképességűek nagyobb tömegét,
- e réteget érintő elhelyezkedési lehetőségek nagyrészt Debrecenre koncentráltak, vidéken kevés volt a számukra megfelelő munkalehetőség,
- kevés a részmunkaidős-, a bedolgozói foglalkoztatás iránti munkaadói igény, illetve a létező igények sokszor nem feleltek meg e réteg igényeinek, lehetőségeinek.

A foglalkoztatás-szervezői hálózatépítő program elsősorban az esélyeik javítását célozta. Azt, hogy a társadalmi élet egyik legfontosabb színterén, a munka világában úgy biztosítsa a diszkrimináció mentes beilleszkedést, hogy az egyben találkozzon a munkaerő-piac lehetőségeivel. Nagy figyelmet kellett fordítaniuk a képzésben való részvételre, a megfelelő, az egyénre szabott lehetőségek gondos keresésére, akkor, amikor:

- a speciális kezelést, odafigyelést igénylő megváltozott munkaképességű személyek képzési-, elhelyezkedési motivációja sokszor alacsony, illetve változó volt,
- sok a passzív, ingatag munkavállalási szándékkal alig-, vagy nem reális igényekkel rendelkező, saját lehetőségeit helytelenül értékelő ügyfél,
- a munkavállalást gátló szubjektív tényezők (szociális, pszichés, egészségügyi stb.) leküzdése egy hosszadalmas-, speciális szakértelmet-, és több szakember együttes munkáját igénylő folyamat, mely minden igyekezet ellenére sem vezet mindig eredményre,
- a képzési lehetőségekkel kevesen éltek: koruk, anyagi helyzetük, betegségeik, korábbi iskolai kudarcélményeik miatt,
- többségük iskolázatlan, korábban nehéz fizikai munkán dolgozó volt, akinek a nehéz és/vagy rosszul fizetett munkalehetőség jutott.

Mindezek ellenére – az egyéni képzésekre való irányítás mellett – két tanfolyam létszám-feltöltésében is sikeresen tevékenykedtek a mentorok: Debrecenben segédkönyvkötői-, Hortobágyon varrónői képzésre történt beiskolázás. E mellett EU pályázatkészítő, számítógép kezelői képzési programok szervezésében is közreműködtek.

A mentorok munkájának másik legkritikusabb pontja a megfelelő munkahely megtalálása volt. Sok esetben találkoztak a munkaadók mérlegelés nélküli elutasításával. Ha hiányzott a megfelelő fogadókészség, a korábbi kedvező együttműködési tapasztalat, akkor nehéz volt meggyőzni a munkaadót a megváltozott munkaképességű dolgozó foglalkoztatásáról. Sok munkaadót kizárólag a támogatási lehetőségek érdekelték. Irreális foglalkoztatási igényeket támasztottak a munkaadók, sokszor egészséges embereknek is túlzottan megterhelő munkakörülményeket biztosítanak. A nagy számban alakuló kis vállalkozások munkaerőt felszívó hatása nem volt jelentős. A szakmunkások közül elsősorban szakácsok, bádigosok, hegesztők, lakatosok, villanszerelők stb. tudtak elhelyezkedni. Probléma azonban a nehéz munka, a rossz munkakörülmények közötti munkavégzés, de a munkavállalók motivációival is voltak gondok. Mindezek mellett betanított könnyebb fizikai munkalehetőséget is tudtak a munkaadók ajánlani: sorsjegyárus, üléshezát készítés, szórólap terjesztés, műanyagipari, famegmunkáló, elektromos készülék szerelő stb. munkákat. Sokan kerestek közülük bedolgozói munkalehetőséget.

A mentorok tapasztalták azt is, hogy sok esetben 3–4 hónapi foglalkoztatás után a kiszámíthatatlan piacon megrendelés hiány lépett fel, a szezonális jelleg miatt a foglalkoztató munkaadók egy része elbocsátásra kényszerült. Gyakran változtak a foglalkoztatói szándékok, voltak meg nem valósult fejlesztési ígéretek is. A mentorok területen (megyén) kívüli elhelyezkedési lehetőségekről is szereztek információkat, különösen Tiszaújváros és Szeghalom körzetében tudtak a megyén kívül elhelyezni munkát kereső megváltozott munkaképességű munkanélkülit. A mentorok elméletileg felkészültek e problémakör kezelésére, céljaik között szerepelt a foglalkozási rehabilitáció szereplőinek mozgósítása, a helyi erők összefogá-

sára irányuló szándék, a kapcsolattartás folyamatossá tétele a segítséget kérő személyekkel, a potenciális foglalkoztatókkal, állami-, önkormányzati és civil szervezetekkel. Ebből kiemelhető:

- a civil szervezetek szolgáltatási tevékenysége bővülő lehetőségei,
- a munkanélküliekre célzott állami foglalkoztatáspolitikai támogatási eszközrendszer fejlődése és réteg specifikus orientáltságának az erősödése,
- a Nemzeti Fejlesztési Terv pályázati rendszerében a partnerségi viszony erősítésére irányuló törekvések.

Módszertani segítséget jelentettek azok a havi mentori megbeszélések, melyeken a problémák megoldására, az együttgondolkodásra helyezték a fő hangsúlyt. Az ügyfelek visszajelzései alapján látható volt, hogy sokszor a mentorok jelentették az egyedüli információ forrást, az egyetlen kapcsolatot a foglalkoztatással. Ez a kapcsolatrendszer egyre több szálon jelent meg: 2003 őszén-, 2004-ben már két – álláskereső-klub vezető képzéssel rendelkező – mentor Debrecenben és Berettyóújfaluban, három napos csoportos foglalkozás keretében, álláskereső technikákat oktatott, melynek célja a munkavállalási aktivitás fokozása, az önbizalom erősítése, a döntési bizonytalanság leküzdése. A statisztikában külön pontban szereplő önállóan elhelyezkedett ügyfelek is sokszor a mentor tanácsai, ötletei alapján találtak munkát, de ez nehezen követhető nyomon.

A Munkaügyi Központ kirendeltségei általában intenzív kapcsolatot tartottak a mentorokkal. Általános vélemények: fontos, kiegészítő szerepe volt, melyet nem tudtak volna betölteni a kirendeltség szűk kapacitásai miatt. Segítette a munkaadói kapcsolattartásukat az álláshelyek feltárásával. Személyre szabottan sokat tettek az ügyfelekért. Hiánypótló tevékenységet végeztek. A támogatási eszközök közül elsősorban a rehab. munkahelyteremtő beruházások támogatására irányuló pályázatok terén végzett felvilágosító munkájukat értékelték nagyra a kirendeltségek.

Összefoglalva megállapítható, hogy több mint másfél ezer (!) személy elhelyezkedését segítették a mentorok a program időtartama alatt. A program döntően a megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatását segítette, több mint 50%-ban a célszervezeteknél történő elhelyezést biztosítva. Kirendeltségi vélemény szerint „Összekötő hídként működtek a kirendeltség, az önkormányzatok, a kis- és közép vállalkozások, valamint az... ügyfeleink között.”

A programban voltak bizonyos kockázatok, mely az eredményességet befolyásolhatták, de ezek látható, ésszerű kockázatok voltak, melyeket fel kellett vállalni. Azok a kockázatok, melyeket a program-tervezés során figyelembe vettünk, általában nem következtek be. A program nem szűkölt be munkaadói érdekek kiszolgálásába. Az tény, hogy a programban egyre jelentősebb szerepet kapott a nem munkaerő-piaci információk közvetítése is, a célcsoport érdeklődésének megfelelően.

Végig kritikus pontja volt a programnak az érdemi működésükhöz szükséges információk megszerzése. Ennek megfelelően kaptak nagyobb hangsúlyt azok az akciók, amelyek:

- a munkaerő-igények általuk történő feltárására és
- ezen feltárt lehetőségek alapján a munkába helyezésre irányultak.

Kisebbségi hangsúllyal esett latba: a támogatási formák és lehetőségek propagálása a munkaadók felé, a folyamatos tájékoztatás a Munkaügyi Központ lehetőségeiről, a forgalmi adatok egyeztetése. A Munkaügyi Központ a Nemzeti Fejlesztési Terv operatív programjai célkitűzéseinek megfelelően a program befejezését követően is együttműködik minden civil szervezettel, önkormányzattal és munkaadóval, különös tekintettel a megváltozott munkaképességűek foglalkoztatását segítő célszervezetekkel a megváltozott munkaképességűek foglalkoztatási rehabilitációja elősegítésére. *Új program tervezése, szervezése indokolt, melynél fontos figyelembe venni, megoldani:*

1. *A programot megvalósító szervezetek gondos kiválasztását.*
2. *A mentorok pszichológiai alkalmasságát vizsgálni célszerű.*
3. *Felkészítésüket évente szükséges megújítani.*
4. *A programot megvalósító szervezetekkel, az eltérő sajátosságok miatt a kirendeltségeknek külön célszerű keret megállapodásokat kell kötni, melyhez a Munkaügyi Központ ajánlásokat adhat.*

6.2.4. Remény 2003-tól

A cigány népesség foglalkoztatási esélyeinek javítását célozta meg ez a másfél éves hálózat-építő programunk. Rövid távú közvetlen cél: a megyében, azokon a településeken, ahol cigány kisebbségi önkormányzatot hoztak létre a 2002. október 20-i önkormányzati választásokon, településenként (43 településen alakulhat) egy-egy cigány foglalkoztatás szervezői munkakör létesítését támogassuk, elsősorban olyan személyek részvételével, akik:

Rendelkeztek bizonyos gyakorlattal a munkakör ellátásában. Lehetőleg, a helyi körülmények figyelembe vételével az általános és/vagy valamilyen szakmai képzettségi szintjük az átlagosnak megfelelő, vagy ettől magasabb volt. A cigányság életkörülményei, a helyi munkaerő-piac sajátosságainak ismeretében megfelelő tárgyaló partnerei lehettek mind a munkaadóknak, mind a munkaerő-piac más szereplőinek. Életvitelük példaképe a helyi cigány népességnek. Lehetőleg nem kisebbségi önkormányzati vezetők (a nem kívánatos alá-fölérendeltségi viszonyok miatt). Személyük nem megosztó, hanem integráló a cigány népesség körében és a cigány népesség és a többségi népesség közötti kapcsolatok építése tekintetében. Eddigi tevékenységük alapján mind a helyi települési, mind a cigány kisebbségi önkormányzat/hivatala által közmegegyezésen alapuló elfogadottságuk volt.

Hosszú távú közvetlen cél: a körükből arra alkalmas személyekből megfelelő menedzselés alapján kiválhatnak azok a személyek, (nem nagy számban), akik a Munkaügyi Központ helyi kirendeltségein közvetlenül dolgozva segítik tovább a cigányság életkörülményeinek a javítását, az így megszerzett tapasztalatokra is alapozva.

Rövid távú közvetett cél: a cigány népesség foglalkoztatását a jelenlegi lehetőségekhez mérten segítsék elő. *Hosszú távú közvetett cél:* a cigány népesség foglalkoztatásában tapasztalható hátrányos helyzet megszüntetésében kulcsszereplőként működjenek közre.

A közvetlen célcsoportnál: foglalkoztatást segítő intézkedésekben korábban gyakorlatot szerzett, a program indítása időpontjában munkanélküliként nyilvántartott cigány személyek más-, nem támogatott munkakörben elhelyezkedni nem tudnak. Korábbi tevékenységük alapján szerzett tapasztalataik csak önkormányzati és cigány foglalkoztatáspolitikai összefüggésben hasznosítható. Az önkormányzatok sem a támogatás nélküli foglalkoztatást felvállalni nem tudják, sem olyan jelentős anyagi erejük sincs, mely helyben a cigány népesség megfelelő munkához jutását biztosítani tudná. Ehhez támogatott részprogramokra, az egyes fejlesztési terveknek a foglalkoztatási érdekekkel való nagyobb összehangolására volt szükség.

A közvetett célcsoportnál: nem volt megfelelő információ a munkalehetőségekről. A tartósan munkanélküliek aránya 80–90%. Közülük legtöbben már reményüket is elvesztették a tartós foglalkoztatásra.

Nagy a tudatlanság más, érintőleges területeken is, pl. egészségügy, jogi környezet, munkaerőpiaci ismeretek stb. Sok körükben a nem nyilvántartott munkanélküli. Életstratégiájukká vált az alkalmi munka, sok esetben ennek az idényszerű nem legalizált formája. Ugyanakkor a munkaadók nem ismerték kellően a támogatási lehetőségeket, melyek a foglalkoztatás bővítését segítenék elő, ha van egyáltalán szándék és akarat a cigányok foglalkoztatására. A foglalkoztatás szervezői munkakör ellátásának támogatása: bruttó bér és járulékai átvállalása 95%-os arányban történt.

Igyekeztünk a *célokat és a megvalósítás eszközeit, módjait* is részletekre bontani. A felkészítő képzés keretében a következőkről szerezték ismereteket, illetve újítták fel azokat:

- foglalkoztatási törvény és a kapcsolódó jogszabályok,
- a munkaerő-piaci intézményrendszer működése,
- munka törvénykönyve, munkajogi alapismeretek,
- az elhelyezkedést segítő humánszolgáltatások,
- rehabilitációs tanácsadások,
- problémafeltáró interjú, stressz és stressz kezelés,
- munkáltatói kapcsolattartás a gyakorlatban,
- kommunikációs tréning.

A beszámolók többségében az önkormányzatok sikeresnek ítélték a „Remény 2003-tól” programot. A vélemények szerint a program elősegíti azt a tudatformálást, amely szerint a cigány származású szakképzetlen munkaerő érzékelheti a vele való törődést, melyet az esetek nagy részében együttműködési szándékával is kifejez. A program keretében 35 fő támogatott foglalkoztatása valósult meg.

6.2.5. Új esély 2004-ben

Munkaerő-piaci rétegaprogramunk a munkaerőpiacról kiszorult halmozottan hátrányos helyzetű, aluliskolázott rétegek társadalmi integrációjának elősegítésére, munkaszocializációjának javítására irányult. *Konkrét célja* a befejezett általános iskolai végzettséggel nem rendelkező, de legalább 6. osztályt végzett aktív korú – elsősorban roma népességhez tartozó – regisztrált munkanélküliek felzárkóztató képzése volt, melyet közhasznú munkavégzéssel kapcsoltunk egybe.

A programot a Bagamér, Debrecen, Komádi, Nyírábrány és Tetétlen települések önkormányzataival, kisebbségi önkormányzataival, (általános iskoláival) és a Debreceni Regionális Képző Központtal együttműködve valósítottuk meg. A programtervben – az öt településen – összesen 100 fő bevonását terveztük. A programban való résztvevők személyére – a munkaügyi központ kirendeltségeivel együttműködve – a helyi kisebbségi önkormányzatok tehettek javaslatot. A programba kerülés feltételeinek összesen 111 fő felelt meg. Az esetleges későbbi lemorzsolódásokra is figyelemmel – a projektterv első blokkját képező – pályaaorientáló, motiváló, reintegráló képzésen minden jelentkezőnek lehetőséget biztosítottunk a részvételre. A motiváló tréningnek kiemelt fontosságot tulajdonítottunk, mivel a célcsoport tagjai – társadalmi helyzetükből adódóan – nem rendelkeztek kellő akaraterővel és önbizalommal. Ezen időszak alatt kellett felkészülni egy – a korábbiaktól lényegesen eltérő életvitelre, ennek megfelelően kellett alakítani a család belső életét is.

A tréninget követően a döntő többségük vállalta a közhasznú munkával kombinált felzárkóztató képzésen való részvételt. A program sikeres megvalósítása érdekében folyamatos kapcsolatot tartottunk az önkormányzatokkal és a kisebbségi önkormányzatokkal. A program megvalósításának első hónapjaiban fennállt a nagyobb arányú lemorzsolódás veszélye. Gyakoriak voltak az igazolatlan hiányzások, ill. az egyéb fegyelemsértések. A negatív jelenségek csökkentése érdekében konfliktuskezelő blokkokat építettünk a programba. Egyéni és kiscsoportos elbeszélgetésekkel, életvezetési tanácsadással segítettük a lemorzsolódással veszélyeztetettek programban való maradását.

A programot – sikeres záróvizsgával – összesen 86 fő fejezte be. A lemorzsolódások elsősorban a motiváltság hiányával, a célcsoport sajátos társadalmi, szociális problémáival magyarázhatók. A kilépések (kizárások) közvetlen okai között leggyakrabban az igazolatlan hiányzás szerepelt. A program megvalósítására a Hajdú-Bihar Megyei Munkaügyi Központ pályázati úton kiegészítő forrást kapott. A korábban ismertetett problémák (hiányzás, táppénz, lemorzsolódás stb.) miatt a rendelkezésünkre álló források 86%-át használtunk fel.

A program időtartama alatt szigorú létszámnyilvántartást vezettünk. Munkabért csak a ténylegesen letöltött időre számfejtettek. A képző intézmény is érdekelt volt a program sikeres megvalósításában, mivel a lemorzsolódott résztvevők után további képzési költség kifizetésére nem volt lehetőség.

A program megvalósításának tapasztalatai: A programindítás filozófiája abból az alapvetésből indult ki, hogy a hátrányos helyzetű rétegek munkába helyezését döntő mértékben

megnehezíti a képzettség és munkaszocializáció hiánya. A 8. általános iskolai végzettséggel nem rendelkezők gyakorlatilag véglegesen kiszorultak a munkapiacról. A felzárkóztatásukra, képzésükre irányuló programok sikere azonban azon is múlik, hogy ezen időszakban tudunk-e megfelelő támogatást nyújtani a programba kerülők és családjaik megélhetésének biztosítására. A program szervezése, megvalósítása azokon a településeken volt a legsikeresebb, ahol az önkormányzat vezető tisztségviselői (polgármester, jegyző) azonosulni tudtak a programok célkitűzéseivel és ezt el tudták fogadtatni a képviselő testülettel is. (A programindításról, illetve annak önkormányzatot érintő finanszírozásáról minden esetben képviselő testületi határozat született.) A körütekintő szervezés, illetve a motiváló tréningek ellenére több helyen előfordult, hogy már egy-két hét után kimaradtak résztvevők.

Ennek okai elsősorban családi, szociális problémákra vezethetők vissza. Egyesek nem tudták elviselni a fokozott terhelést, mivel korábban nem szokták meg a rendszeres munkavégzést, másokat viszont a közösség taszított ki renitens magatartásukért. A lemorzsolódások tipikusan a program első két hónapjában figyelhetők meg. Ebben az időszakban szinte minden programnál többször kellett beépíteni konfliktuskezelő, önbizalom erősítő foglalkozásokat.

A program előrehaladtával – számunkra is meglepő mértékben – fejlődött a közösségi szellem, az önbecsülés, a tenni akarás, az egymás segítségére irányuló hajlandóság és a tanulási készség. A felzárkóztató programot a felmerült akadályozó tényezők ellenére is eredményesnek tekintjük. A befejezett 8. általános iskolai végzettség önmagában is nagymértékben növeli – a korábbiakhoz képest – az elhelyezkedési esélyeket. Nőtt a résztvevők önbecsülése, munkaszocializációja. Pozitív példájuk hatást gyakorol a környezetükre. Közülük többen – bár messze nem nagy számban – később alanyai lettek valamilyen szakmai képzési programunknak is.

A lemorzsolódás elkerülésére végzett pedagógus munka képezte az alapját a segítő pedagógus program gondolatának és megvalósításának. Több szempontból segített módszertanában az is, hogy az egyik munkatársam felsőfokú romológus képzésben vett részt – sikeresen. Láthattuk azt, hogy településenként is egészen eltérő volt e program fogadtatása. Volt ahol lakásépítési programtól vonta meg ennek érdekében átmenetileg a támogatást az önkormányzat. Általában a közhasznú munka programrész – melyet kiemelten 90%-ban támogattunk – volt a kevésbé sikeres. Több helyen is inkább névleges munkát végeztek, bár ennek megvoltak a határai is, mert a lakosság figyelte a program megvalósítását és sok helyen szemmel tartották a programban résztvevőket. Ahol komolyabban vették, ott több helyen egész napos képzés után egész napos munka következett, de az osztott napos megoldások is lehettek sikeresek.

6.2.6. Segítő pedagógus programok

A Munkaügyi Központ két egymás követő évben és egy év kihagyással szervezte meg a segítő pedagógus programot, mert *egyfelől*: Debrecen a humán felsőoktatás egyik fontos centruma. A

munkaerő-igények azonban elsősorban a reálszféra felé orientálják a képzési szerkezetet. A kereslet-kínálat egyensúlyának hiánya miatt az általános iskolai tanítók és a humánszakos középiskolai tanárok nagy számban regisztráltatják magukat munkanélküliként Hajdú-Bihar megyében. A munkaerő-piacra való be, illetve visszajutás esélyei erősen differenciáltak körükben. Valószínűsíthető, hogy egyetlen megváltó módszer nincs. Alternatíva lehet a speciális át- és továbbképzés, illetve a különböző komplex programokba való fokozott bevonásuk (*Rezsőfi I. 2005, 3*).

Másfelől viszont: a cigányság felzárkóztatásának, társadalmi integrálódásának egyik kulcskérdése, hogy a közoktatás milyen módon tudja kezelni a szociális és kulturális hátrányok, az etnikai másság, az előítéletes társadalmi környezet és a folyamatosan növekvő tudásbeli elvárások okozta konfliktushelyzeteket. A hátrányos helyzetű megjelölést azon tanulókra értjük, akiknél a szülők:

- az átlagnál lényegesen alacsonyabb jövedelemmel rendelkeznek, ennek következtében nem biztosítottak azok a szociális körülmények, melyek a zavartalan tanulás feltételeihez szükségesek,
- nem rendelkeznek megfelelő nevelési ismeretekkel, a család életvitele nélkülözi a tervszerűséget,
- nem tudják biztosítani azokat a kulturális körülményeket, melyek hiánya a gyermek iskolai tanulmányait megnehezíti,
- nem motiválják gyermeküket a jó iskolai teljesítményre, ehhez megfelelő módszerekkel nem rendelkeznek.
- gyakran képzetlenek, így nem tudják segíteni a gyerek tanulási előmenetelét,
- nem készítik fel gyerekeiket a pályaválasztásra és a továbbtanulásra,
- a legtöbbször szűkös anyagi körülmények miatt a mielőbbi keresőtevékenységet fontosabbnak tartják a hosszabbtávú céloknál.

Szomorú, hogy számuk igen magas. Az összes tanulói létszám 8%-a valamilyen családi ok miatt veszélyeztetett. A hátrányos helyzetű gyerekek később is kisebb eséllyel veszik az akadályokat. A roma gyerekek alig több mint 10%-a tanul tovább, szerez szakmát vagy érettségi bizonyítványt. Mélyebb vizsgálatot igényel annak megállapítása, hogy hol veszítjük el a cigány tanulók túlnyomó részét. A helyzetet tovább súlyosbítja, hogy a cigánygyerekek egy jelentős része eleve kisegítő osztályokban kezdi tanulmányait. (Vizsgálatunk erre a körre nem terjedt ki.)

A statisztikai adatok szerint a legnagyobb csökkenés az 1–2., továbbá a 7–8. osztálynál figyelhető meg. A második osztályba beiratkozott cigány tanulók száma csak 86%-a az első évfolyamon tanulók számának. Még nagyobb a különbség a hetedik-nyolcadik osztálynál. A nyolcadikos cigánytanulók száma közel 40%-kal kevesebb a hetedikes tanulók számánál. Integrációjukat nehezíti az oktatási rendszerben tapasztalható esélyegyenlőtlenség és az erőteljes szelektivitás. További erőfeszítés szükséges az integráló és differenciáló pedagógiai ismeretek oktatása területén is. Gyenge a szociális és családi problémák miatti lemorzsolódások megelőzését szolgáló háló. Hiányoznak azok a háttérintézmények (pl. civil szervezetek), akik segítenének a beilleszkedési,

magatartási vagy szocializációs problémákkal küszködő tizenéveseknek.

A bukott tanulóknak 72%-a cigány származású. A sikertelenség több okra vezethető vissza:

- a cigány gyerekek jelentős hányada – szocializációját tekintve – „éretlenül” kerül be az általános iskolába,
- alapvető kommunikációs problémákkal küzdenek, szókincsük igen szegényes,
- többségük nem járt óvodába, ezért beilleszkedési zavarok tapasztalhatók körükben stb.

A drasztikus bukásszám elsősorban a megnövekedett követelményekkel magyarázható. Emellett azonban más körülmények is lényegesnek tekinthetők, mint például:

- gyakori az osztályszerkezet átalakulása,
- az egy, két „tanító néni” helyett minden tantárgyat más tanít és más követelményeket támaszt, emiatt bizalmi válság alakul ki,
- ebben a korban válik a cigánygyerek „kis felnőtté”, így érdeklődési köre már más irányba bontakozik ki,
- a tanárok már nem kívánják tovább vinni a hiányos tudású – az iskolai életet csak elszenvedő – passzív tanulókat,
- betölti a tanköteles korhatárt stb., ami általában a kimaradáshoz vezet.

Az önálló életkezdés előtt olyan hátrányok halmozódnak fel, amit később már nem tudnak kompenzálni. A segítő pedagógus program alapfilozófiája, hogy a foglalkoztathatóság javításának egyik leghatékonyabb módját, a preventív programokat, melyekkel megelőzzük általános iskolai, szakiskolai és középiskolai lemorzsolódásokat, összekapcsoljuk a munka nélkül lévő pedagógusok módszertani továbbképzésével egybekötött támogatott munkába vonása lehetőségével. A program közvetlen foglalkoztatáspolitikai célja a munkanélküli pedagógusok szakirányú foglalkoztatásának elősegítése, társadalmilag hasznos tevékenységük biztosítása. *Programjaink a két problémakör egyidejű kezelésére irányultak.*

A „*Segítő pedagógus*” program jelentősen hozzájárulhat a társadalmi feszültségek oldásához, a hátrányos helyzetű tanulók felzárkóztatásához és a pályakezdő pedagógusok foglalkoztatási lehetőségeinek bővítéséhez. Előzetes felhívásunkra 51 általános iskola és 2 szakiskola jelezte vissza csatlakozási szándékát. A fenntartó önkormányzatok vállalták a foglalkoztatás – munkaadót terhelő – költségeinek biztosítását.

A program céljai: a hátrányos helyzetű, lemorzsolódással veszélyeztetett – elsősorban roma tanulók – esélyegyenlőségének növelése, felzárkóztatásuk elősegítése, az iskolából való lemorzsolódásuk arányának csökkentése; a munkanélküli pályakezdő pedagógusok szakirányú foglalkoztatásának elősegítése.

A program célcsoportja: Általános iskolai tanító, általános iskolai tanár vagy középiskolai tanár diplomával rendelkező – elsősorban pályakezdő – regisztrált munkanélküliek.

A megvalósítás helyszínei: Olyan Hajdú-Bihar megyei települések általános isko-

lái/szakiskolái, ahol a megyei átlagot lényegesen meghaladja a hátrányos helyzetű roma tanulók számossága és részaránya. A program megvalósítás helyszíneit a csatlakozási szándéknyilatkozatot benyújtó intézmények köréből – a Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat és a Hajdú-Bihar Megyei Pedagógiai Intézet véleményének kikérésével – határoztuk meg.

A Hajdú-Bihar megyei intézményfenntartókkal együttműködve azokon a településeken, illetve iskolákban (általános iskola, szakiskola), ahol kimutathatóan magas a hátrányos helyzetű lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók száma, – a program keretében – óratervi órán kívüli feladatok (felzárkóztatás, korrepetálás, beilleszkedés segítése stb.) ellátására „*Segítő pedagógus*” munkakörök (státuszok) létrehozását kívántuk támogatni.

A programok mindegyikében intézményenként egy fő, *összesen 40 fő* – a célcsoportban meghatározott – pedagógus vesz részt, közhasznú munkavégzés támogatás keretében. A munkanélküli pedagógusok közül az intézményvezetők választhatják ki a pedagógiai, oktatási céljaiknak leginkább megfelelő munkatársakat. A kiválasztott – foglalkoztatási szándéknyilatkozattal rendelkező – pedagógusok, a foglalkoztatást megelőzően – egy hónapos (100 órás), speciális felkészítő képzésen vettek részt. A felkészítő képzés keretében a résztvevők elsajátították azokat a speciális szakmai módszertani ismereteket, amelyek elengedhetetlenül szükségesek a differenciált pedagógiai munka gyakorlatban történő alkalmazásához.

Megítélésünk szerint a munkakör ellátását elsősorban a differenciált nevelési ismeretek, az alternatív módszerek alkalmazása, a magatartási problémák és szocializációs zavarok című tantárgyi blokkok segítik. A képzés a munkanélküliek „ajánlott képzése” keretében valósult meg. A munkavégzés kizárólag óratervi órán kívüli többletfeladatok ellátására irányulhat. A foglalkoztatás időtartama alatt a segítő pedagógusok havi egy alkalommal konzultációs továbbképzésen vesznek részt.

A *45 órás* (9x5 óra) továbbképzést közhasznú munkavégzésben résztvevők képzése keretében kívántuk támogatni. A képzés közvetlen költségeit a Munkaügyi Központ, járulékos költségeit a támogatott intézmény viseli. A program megvalósításának időtartamai az adott iskolai évhez voltak köthetők. *Elvárt eredmény volt, hogy* a segítő pedagógusok munkája járuljon hozzá ahhoz, hogy csökkenjen az iskolai bukások, évismétlések és lemorzsolódások száma. A preventív program hatására több roma fiatal folytassa tanulmányait szakiskolában vagy középiskolában. A munkaerőpiacra felkészültebb, képzettebb munkaerő kerüljön. A program keretében 40 fő pályakezdő pedagógus foglalkoztatása valósuljon meg. A foglalkoztatás során speciális munkatapasztalatokat szerezzenek, amely jól kamatoztatható későbbi életpályájukon. Csökkenjen a pályaelhagyó pedagógusok száma, a megszerzett ismeretek társadalmi célok megvalósításán keresztül hasznosuljanak.

A segítő pedagógus program beindításának szükségességét az elemzés eredményei egyértelműen alátámasztják. A kirekesztődési folyamatot minél korábbi életszakaszban kell megakadályozni. A gyermekben 5–10 éves koráig kialakuló személyiségjegyek felnőttkorban már nehezen változtathatók. *A foglalkoztatáspolitikának a rendelkezésére álló eszközökkel részt kell*

vállalnia a prevencióban. A segítő pedagógus programot a munkaügyi központok nagy érdeklődéssel fogadták, több helyen is megvalósul.

Javaslatként elsősorban az fogalmazható meg, hogy e nagyon hasznos programnak egyértelműen zöld utat kell adni. A pedagógusok speciális képzésére és foglalkoztatásának támogatására szükséges a bér és járulékai nagyon magas arányának az átvállalása, osztott finanszírozással a két érintett tárca egyeztetésével.

6.2.7. Hajdú-Bihar megye a diplomásokért

A program az előző programhoz hasonlóan két igen fontos problémakör összekapcsolásával született. Szabolcs megyei kezdeményezésem után Hajdú-Bihar megyében is megvalósítottuk. Egyrészt a pályakezdő diplomások között minden tizedik munkanélküliként jelenik meg a munkaerő-piacon, másrészt számos eddig az Európai Unióhoz csatlakozott ország példája mutatja, hogy hatékony segítségre van szükség az EU csatlakozással megnyíló támogatási alapok adta lehetőségek kihasználása érdekében mind az

- önkormányzatoknak, intézményeknek,
- a versenyszféra munkaadóinak,
- az egyes munkavállalói érdeket képviselő civil szervezeteknek stb. (Rezsőfi I. 2004)

A program *hosszú távú célja*: pályázati pénzek felkutatásával, támogatások lehívásával, projektek, menedzselésével: a megye gazdaságának élénkítése, versenyképességének fokozása. Diplomás pályakezdő munkanélküliek e feladatvégzésbe történő bevonásával a vállalkozások, a területfejlesztés intézményrendszerének megerősítése, s ezáltal a foglalkoztatási helyzet javítása.

Rövid távú közvetlen célja: a megyében élő, felsőfokú iskolai végzettségű pályakezdő munkanélküliként regisztrált szakemberek:

- célorientált továbbképzése,
- elhelyezkedésük elősegítése érdekében munkáltatói háttér biztosítása és
- támogatás nélküli továbbfoglalkoztatásuk esélyének megteremtése.

A program célcsoportja: a megyében élő felsőfokú végzettségű, pályakezdőként nyilvántartott munkanélküliek. Ebben a programban kiemelten fontos megemlíteni, hogy a program keretében a diplomás fiatalok egyhónapos képzését és 15 hónapos támogatott foglalkoztatását a Munkaerő-piaci Alap Irányító testülete, a Megyei Területfejlesztési Tanács és a Megyei Önkormányzat is támogatta. A munkáltatói pályázattal párhuzamosan a *pályakezdőket nyilatkoztattuk* a programban való részvételi szándékukról. Leginkább elhelyezkedési gondok a pedagógusoknál és a mérnököknél voltak.

Az intézkedési tervnek megfelelően a nyertes munkáltatókról, valamint a részvételi szándékukat jelző pályakezdőkről listát készítettünk, amit a honlapunkon közzé tettünk. Ezek a listák

segítették a felek egymásra találását. A programba bevont pályakezdők 120 órás képzése 78 óra elméletet és 42 óra gyakorlatot foglalt magába. Képzésük munkába lépésüket követően is folyamatosan folytatódott, minden hónapban egy napos felkészítéssel. A 100 pályakezdőt 72 munkaadó alkalmazta 2004. április 1-től.

A *versenyszféra munkaadói*: szélesen értelmezték azokat a *munkaköröket*, amelyek összefüggésbe hozhatók a pályázatokkal. Bár a többségük kifejezetten pályázati menedzsereket keresett, de előfordult: műszaki, gépészeti és építőmérnöki, marketing ügyintézői munkakör, gazdasági elemző, informatikus, környezetvédelmi előadói munkakör támogatott betöltésére irányuló pályázat is.

A *szükséges szakképzettséget* is ennek megfelelően határozták meg: legtöbbször felsőfokú közgazdasági képzettséget igényelték, de előfordult agrár közgazdász, műszaki főiskolai-, felsőfokú pénzügyi-, vagy csak egyszerűen felsőfokú szakképzettség megjelölése is.

A *civil szférában* a közhasznú társaságok inkább a pályázatok humán oldalai irányába orientálódtak: körükben számottevő volt a kereslet a szociális munkások bölcsészek iránt. *Az önkormányzatok, intézményeik, és társulásaik* nagyobb számban igényelték településfejlesztési üzemmérnököket, számviteli felsőfokú végzettségűeket. A munkaadók döntően a gazdasági, környezetgazdálkodási, műszaki menedzseri, jogi, és műszaki-gazdasági kiegészítő képzettséggel rendelkező tanár szakosokat részesítették végül előnyben. Azok számára, akik nem kerülhettek be, egy kiegészítő jellegű képzési programot szerveztünk, mely növeli elhelyezkedési esélyeiket. 2005 júniusában a támogatott foglalkoztatás időszaka lejárt. Ekkor átfogó értékelést kértünk a programban résztvevőktől.

Melyek voltak a program legfőbb kockázati elemei? A civil szférában, a közhasznú társaságoknál a munkaadók beállítódottsága oly mértékben határozza meg a programba bevontak összetételét, hogy az végül nem a célnak megfelelő foglalkoztatásban realizálódik. Ez a veszély különösen a civil szférában a közhasznú társaságok tekintetében volt erősebb, akik inkább humán szakembereket kerestek és alkalmaztak, nem közgazdasági, műszaki szakembereket. Kiderült, hogy tudják mit csinálnak, mivel ez a kör van a legjobban megedződve a pályázatírás vonalán.

Másik oldalon kérdéses volt, hogy a programba bevont humán szakemberek meg tudnak-e felelni a praktikusabb szemléletet igénylő pályázati rendszerek feltételeinek? Tekintettel arra, hogy sokan közülük humán-erőforrás fejlesztési programokban voltak érdekeltek, ami a humán szakemberekhez közel állt, pénzügyi szakmai rásegítéssel ezek a gondok megoldhatók voltak. Kérdés volt az is, hogy milyen mértékben kellene a munkaadóknak pályázatíró menedzsereken kívüli felsőfokú végzettségű szakemberek?

A tények azt igazolják, hogy a munkaadók többsége belső munkamegosztásban, munkacsoportokba vonta be a nem kifejezetten profi pályázatíró pályakezdőket és nem bízott rájuk azonnal kulcsfeladatokat. Problémának látszott annak a megállapítása, hogy milyen mértékben tulajdonítható egy-egy pályázati eredmény a támogatás alapján foglalkoztatott pályakezdőnek?

Nem mások eredményeit értékelik-e sikerként a programba bevont munkaadók? Nem voltak ebben érdekeltek, saját magukat vezetik félre, ha nem adnak reális értékelést.

Milyen mértékben lehet számítani a támogatás nélküli időszak alatti foglalkoztatásra? Nem fog-e nagyobb létszámot elbocsátani a munkaadói kör? Bizonyára lesznek ilyen problémák, de a program feltételeinek a nem teljesítése a támogatás visszavonásával jár, ezért optimisták vagyunk e tekintetben is.

6.2.8. Diplomás pályakezdők a non profit szektorban

A civil szektorra 2004-től jelentős új feladat hárul az Európai Szociális Alap forrásainak fogadásában, a Humánerőforrás-fejlesztési Operatív Program végrehajtása terén. Különösen fontos szerep jut a non-profit szervezeteknek, amelyek aktív közreműködése nélkül nem készülhet megfelelő számú és minőségű fejlesztési projekt, és a rendelkezésre álló uniós támogatások nem lesznek lehívhatóak. Az előzetes felmérések alapján különösen nagy szükség van olyan szakemberekre, akik jártasak – az EU-s normáknak is megfelelő – pályázatok elkészítésében, projektek menedzselésében. Ezen felül a non-profit szervezeteknél hiány van pénzügyi, jogi, adózási, TB, PR, marketing ismeretekkel rendelkező munkaerőből.

Hosszú távú közvetett cél: a non-profit szervezetek megerősítése, a pályázati pénzek felkutatásában, támogatások lehívásában, projektek, programok menedzselésében, a megye gazdaságának élénkítésében, versenyképességének fokozásában játszott szerepük növelése. Diplomás pályakezdő munkanélküliek e feladatvégzésbe történő bevonásával a foglalkoztatási helyzet javítása és a támogatás nélküli továbbfoglalkoztatásuk esélyének megteremtése.

Rövid távú közvetlen cél: a megyében élő, felsőfokú iskolai végzettségű pályakezdő munkanélküliként regisztrált szakemberek elhelyezkedésének elősegítése érdekében a munkáltatói háttér biztosítása. A program célcsoportja: Az elhelyezkedési gondokkal küzdő, a megyében élő felsőfokú végzettségű, pályakezdőként nyilvántartott munkanélküliek.

A program tartalma: megfelelő képzettséggel rendelkező és jól hasznosítható ismeretekkel felvértezett diplomás pályakezdő munkavállalók támogatott foglalkoztatásával a program lehetőséget ad a non-profit szektor megerősítésére. A pályakezdő diplomások a megszerzett tudásukkal elősegíthetik azt, hogy az őket foglalkoztató szervezetek fejlődjenek, tevékenységüket EU-konform módon végezzék, és sikeresen integrálódjanak az új gazdasági környezetbe.

A programban részt vevő célcsoport által ellátandó főbb feladatok: Uniós és hazai forrásból származó pályázati lehetőségek felkutatása, elkészítése, vagy abban való közreműködés, a támogatott projektek megvalósításának menedzselése, abban való részvétel. A programban azok a Magyarországon nyilvántartásba vett közhasznú szervezetek vehetnek részt, amelyek a továbbfejlődésük érdekében a jelen programban meghatározott feltételek mellett vállalják regisztrált diplomás pályakezdő munkanélküliek foglalkoztatását. A támogatás feltétele, hogy a

foglalkoztatással új munkahely jöjjön létre. Feltétel, hogy a programban azok a közhasznú szervezetek vehetnek részt, amelyeknek a létesítési okiratában az alábbiak szerepelnek:

- Hátrányos helyzetű csoportok társadalmi esélyegyenlőségének elősegítése,
- Munkaerő piacon hátrányos helyzetű rétegek képzésének, foglalkoztatásának elősegítése – a munkaerő kölcsönzés kivételével – és a kapcsolódó szolgáltatások.

A program megvalósításának támogatási elemei (programelemek): képzések elősegítése 100%-os támogatással. Foglalkoztatás bővítést szolgáló támogatás 90%-os támogatással. Foglalkoztatáshoz kapcsolódó járulékok átvállalása 90%-os támogatással. A támogatott időszak 2005. augusztus 1-től – 2007. június 30-ig tart. A támogatott időszak megoszlása:

- 1 hónapos felkészítő képzés (120 óra),
- 22 hónap támogatott foglalkoztatás.

A munkaadónak a támogatott foglalkoztatás befejezését követően 6 hónapos támogatás nélküli továbbfoglalkoztatási kötelezettsége van. Az egyes programelemek elvárt eredménye: Bővül a képzésbe bevont munkavállalók feladat ellátásához szükséges ismereti szintje, ezáltal biztosított munkába helyezésük, a munkahelyük megtartása. Megyei szinten 50 fő diplomás pályakezdő munkanélküli támogatott elhelyezkedése. A támogatott foglalkoztatás befejezését követően, legalább 6 hónapos támogatás nélküli továbbfoglalkoztatás valósul meg. A program kockázati elemei megegyeznek a „Hajdú-Bihar megye a diplomásokért” program kockázataival.

6.2.9. A HEFOP programok szervezésének tapasztalatai, eredményei

Hajdú-Bihar megyében

A Munkaügyi Központ érdemi tevékenységét elsősorban a HEFOP 1.1. intézkedés érinti: „A munkanélküliség megelőzése és kezelése Hajdú-Bihar megyében” c. program keretében nyílt először lehetőség EU-s támogatáshoz, kiegészítő forráshoz jutnia a Hajdú-Bihar Megyei Munkaügyi Központnak.

Hajdú-Bihar megyében az előzetes tervek szerint 2004–2007 közötti időszakban az ESZA Humán erőforrás Fejlesztési Operatív Program segítségével 1 850 fő regisztrált munkanélküli és gazdaságilag inaktív személy munkaerő-piaci (re)integrációját valósítjuk meg, ebből 1 480 fő sikeresen fejezi be a programot, 740 fő pozitív kimenetellel zár és 493 fő foglalkoztatása munkaviszony keretében valósul meg. A munkaerő-piaci szervezet jelenlegi eszközrendszere és a célcsoportok jellemző attitűdjei csak korlátozottan segítik elő a viszonylag kedvező munkaerő-piaci helyzetben lévő megyeszékhelytől távolabb élő munkavállalók mobilitását. Az esélyegyenlőség biztosítása szükségessé teszi a szemléletváltást, új eszközrendszer alkalmazását és az egyénre szabott komplex programok alkal-

mazását. Az ESZA támogatásával olyan rétegek támogatását valósítjuk meg, akik számára a jelenlegi támogatásaink, szolgáltatásaink nem elérhetőek, vagy az egyes eszközök alkalmazása nem hatékony. *A program hosszú távú célja: a munkanélküliség megelőzése és kezelése.*

A munkanélküliség megelőzése és kezelése érdekében a megyében élők gazdasági aktivitásának növelésével, társadalmi, gazdasági hátrányok csökkentésével, a hátrányos helyzetű lakosság munkaerő-piaci esélyeinek javításával, a hosszantartó munkanélküliség prevenciójával, illetve aktív intézkedésekkel segítjük elő a foglalkoztatottság és a jövedelemszint növekedését. Stratégiánk szerint a 0. szakaszban előkészítjük a program végrehajtását. Az 1. szakaszban a prioritások figyelembe vételével bevonjuk a célcsoportok tagjait. A 2. szakaszban felkészítjük őket a munkaerő-piacra történő kilépésre. A 3. szakaszban biztosítjuk a támogatást azon célcsoport tagoknak, akiknek a munkaerő-piaci értéke támogatott foglalkoztatással, további tanácsadással és mentorálással érheti el a foglalkoztathatóság szintjét. A 4. szakaszban szolgáltatásokkal segítjük a célcsoportok elhelyezkedésben akadályozott tagjait.

Valamennyi célcsoport (hátrányos helyzetű cigány munkanélküliek, pályakezdők, tartós munkanélküliek) képzési támogatását az alábbiak szerint valósítjuk meg:

- szakképzés, betanító képzés, adott feladatkör ellátására felkészítő képzés (elsősorban a gépészeti, elektronikai-elektrotechnikai, építészeti, könnyűipari, környezetvédelem-víz-gazdálkodás, kereskedelem-marketing, üzleti adminisztráció szakmacsoportokban),
- informatikai képzés,
- vállalkozói ismereteket és készségeket fejlesztő képzés,
- szakmai tevékenység magasabb szintű gyakorlásához szükséges ismeretek elsajátítását célzó képzések,
- a munkahely megszerzését vagy megtartását elősegítő nyelvi képzés szakképesítéssel rendelkezők számára,
- kommunikációs, önismereti tréning, álláskeresési technikák oktatása,
- Európai Unió ismeretek különös tekintettel a környezet védelmére és az esélyegyenlőségre.

A személyes fejlődést, a munkanélküliek programban tartását mentorálás biztosításával segítjük. Az egyének szociális, mentális problémáinak kezeléséhez – egyéni szükségletekhez igazodó – szolgáltatásokat biztosítunk. Egyéni elbírálás alapján ösztöndíj formájában anyagi támogatást biztosítunk azok számára, akiknek az elsődleges munkaerő-piacra jutását megalapozó ismeretek megszerzését az anyagi juttatás hiánya akadályozza.

A megyében meglévő különösen nagy utazási távolságok miatt a képzéseket a programba bevontak lakóhelyén, vagy annak közelében valósítjuk meg. A helyi és helyközi utazási költségeket – egyéni elbírálás alapján – támogatjuk. A kistérségi szolgáltatási infrastruktúra igényének függvényében támogatjuk a vállalkozóvá válási szándékot. A munkabér 100%-áig adunk támogatást azok számára, akik csak ezen eszköz alkalmazásával tudnak munkatapasztalatot szerezni, vagy munkaerő-piaci értékük csak ezzel kiegészítve válik elfogadhatóvá a munkaadó számára.

A programba bevont valamennyi célcsoportnál – figyelembe véve a célcsoportba tartozók egyéni sajátosságait – a következő szolgáltatási formákat alkalmazzuk:

- Munkaköri alkalmasság és pályaalkalmasság vizsgálat.
- Egyéni tanácsadás (pálya, munka, álláskeresési, rehabilitációs, pszichológiai).
- Álláskereső Klub.
- Stressz-kezelési tréning.
- Konfliktuskezelési tréning.
- Együttműködési készségfejlesztő tréning.

A programba 2004. 09. 01. napjától 2005. 06. 30. napjáig 614 fő került bevonásra. A program végrehajtása során folyamatosan gondot jelentett a likviditás biztosítása. A folyamatos finanszírozottság céljából a program eddigi időtartama alatt több esetben a program tevékenységek felfüggesztéséről, és a folytatott tevékenységek lassításáról kellett dönteni. Érdemes áttekinteni, hogy mely munkaadók milyen munkakörökben való támogatott foglalkoztatás lehetőségét ajánlották fel:

A *versenyszférából*: gépgyártásban, mezőgazdaságban, textiliparban, üveggyártásban, kereskedelemben stb. Az *intézményi területekről*: középiskolában, családsegítő szolgálatnál, tűzoltóságnál, zeneművészeti szakiskolában, színházban, idősok otthonában, egyház közösségeknél stb. A *versenyszférában* gyártósori összeszerelő, vattacsomagoló, takarító, könyvelő, adatrögzítő, gépkezelő, műszerész, karbantartó betanított munkás, piac és közvélemény kutató, eladó stb. Az *intézményi területeken*: udvaros, családgondozó, tűzoltó, gazdasági ügyintéző, portás, szociális gondozó, ápoló stb. munkakörök betöltésére. A program másik ágán a vállalkozóvá válási támogatásban részesülők az alábbi tevékenységet végzik, jellemzően szakterületenként 1–2 fő: gépjárművezető-oktatás, ügynöki kiskereskedelem, mezőgazdasági szolgáltatás, épületburkolás, biztonsági tevékenység, pénzügyi közvetítés.

Munkaerő-piaci képzések tapasztalatai a programban: A képzési programok indításának helyszíne úgy került kialakításra, hogy a lehető legközelebb legyen a programban résztvevők lakhelyéhez. A képzések indításának időpontját teljes mértékben a közbeszerzési eljárások lefolytatásának időigényessége és bonyolultsága határozta meg. Általában a Munkaügyi Központ által indított képzési programokban nem különíthetők el a szórványok miatt egyes finanszírozási csatornák, hanem a tanfolyammal szerezhető képesítések szerint csoportosíthatók a résztvevők.

A HEFOP 1.1. program alapján eddig támogatott képzések (az eddig indított tanfolyamokon résztvevők száma csökkenő sorrendjében): eljárás szerinti hegesztő, szakács, szociális gondozó-ápoló, számítógép kezelő, szerkezetlakatos+hegesztő, nyelvvizsgára felkészítő, nehéz és könnyűgépkezelő stb. volt. A 106 főből 6 fő roma származású volt, közel 50%-ban sikerült nőket beiskoláznia.

A program végrehajtása sikeresen halad, az elindított szakmai tevékenység pénzügyi finanszírozása nehézségekkel ugyan, de folyamatosan biztosított volt. A HEFOP 1.1 program által nyújtott képzéshez kapcsolódó támogatásokról, ellátásokról, a képzési programhoz kapcsolódó

jogokról és kötelezettségekről mind a képzési programokra jelentkező célszemélyek, mind a képző intézmények tájékoztatása folyamatos.

Gondok a program végrehajtásában – mint kockázati tényezők

- A közbeszerzési eljárások elhúzódása.
- A kifizetések utalásának bizonytalan időpontja.
- A kibocsátott központi számítógépes program csak bizonyos moduljai működnek. Nem alkalmazhatók a nyilvántartások, statisztikák, analitikák teljes körű szolgáltatására, ügyfelek ügyeinek kezelésére.
- Az intézményi munkaadók alkalmazási lehetőségének változása stb.

A munkaerő-piaci programok kockázatai besorolhatók és összefoglalhatók e két nagy csoportba.

5. táblázat

Védhető, elhárítható kockázatok, védhetetlen kockázatok

<i>Védhető, elhárítható kockázatok</i>	<i>Védhetetlen kockázatok</i>
Az új vállalkozások munkaerő-felszívó hatását nem célszerű túlértékelni.	A humánszolgáltatások iránti érdeklődés mindig alacsonyabb, mint a munkába helyezést közvetlenül segítő támogatási programrészek.
Az új – támogatott – vállalkozások indításához szükséges tőkét célszerűbb koordináltan, több forrásból biztosítani.	Nem zárható ki bizonyos elkallódása a célcsoportba tartozóknak, az önaktivitás felkeltése bizonyos arányban sikertelen. Ez az arány elérheti a 70–90%-ot is!
A prognózisok hibaszázaléka miatt a célcsoport felkészítése időszakában változások lehetnek a munkaerő-igényekben. Ezt a kockázatot előzetes foglalkoztatási megállapodásokkal lehet csökkenteni.	A hálózatépítő programokban egymástól eltérő feltételek és mozgástér adta lehetőségeket nem egyformán használják ki a programba bevont menedzserek, ami megnehezíti a program értékelését.
A munkaerő-piaci képzéssel egyes esetekben nehezen kombinálhatók a foglalkoztatás-bővítő támogatások, jellemzően a mezőgazdasági, és egyéb idényszerű foglalkozásoknál. Legcélszerűbb és leginkább motiváló a tartós foglalkoztatás lehetősége a programba bevont munkanélküliek részére.	Az eredmény általában nincs függvényyszerű összefüggésben az ügyintézői munkaráfordításokkal, részben a nehezen mérhető minőségi elemek különbözősége miatt, részben a társadalmi kapcsolatrendszerek bonyolult egymásra hatása miatt.
Speciális szakmai felkészültséget igénylő programok értékelésébe a megfelelő szakemberek bevonását is tervezni kell.	Jövőbeni eseményektől függő programelemek bizonytalansága mindig hatványozott.
Az önkormányzatok és a kirendeltségek között koordinálatlanná válik az együttműködés, ha a hálózatépítő programokban nincs koordinátori munkakör kijelölve.	Nem zárható ki a kisebb ráfordítással várhatóan nagyobb eredmény elérésére való törekvés a siker orientált menedzserek részéről sem, ami a halmozottan hátrányos helyzetű személyek programba vonását nehezíti.
Az azonnali megoldások általában nem tartós megoldások, a tartós megoldásokhoz pedig idő-és anyagi ráfordítások is szükségesek, amihez nehéz az egyetértést a türelmet és nem utolsósorban a megfelelő erőforrásokat biztosítani.	Az esetlegesen a program támogatására kibocsátott, vagy felépített számítógépes programnak csak bizonyos moduljai működnek, a további fejlesztések rendszerint elmaradnak, ami megnehezíti a nagyobb létszámú programok kezelését és integrálását.
A program beszűkülhet bizonyos szervezési-rutin feladatok ellátására, ha nem megfelelő a munkaerő-piaci szereplőkkel való kapcsolatok kiépítése.	Aki intézményi munkaadókra telepít foglalkoztatás bővítését segítő programot, az számíthat az alkalmazási lehetőségek, a finanszírozási feltételek változására.

Forrás: Saját szerkesztés.

7. FOGLALKOZTATOTTSÁG

7.1. Népeség, munkaerőforrás

Összehasonlító adatok 1930-tól állnak rendelkezésre a megye népességét illetően, amikor még 467 ezer főt számoltak meg (*KSH: Népszámlálás 2001*). A hetvenes-nyolcvanas évektől a népszámlálási adatok 550 ezer fő körüli értékeket jeleznek. 2001-re azonban az elmúlt hetven év legkedvezőtlenebb korszakozata alakult ki, a munkaerőforrás belső korösszetételét tekintve. A negyven éven felüli munkaképes korúak száma és aránya is megnőtt a 90-es évtizedben, ami alapvetően csökkenti a munkaerő alkalmazkodó képességét, rugalmasságát a változó foglalkoztatási lehetőségekhez. (Emelkedett a hatvan éven felülieké is, de ez már kevésbé érinti a munkaerő-piaci egyensúlyt.)

A nemzetgazdaság munkaerőmérlegei elemzéséből jól látható országos tendenciák a rendszerváltást követő másfél évtizedben:

- a munkaerőforrásként számításba vehető népesség csökkenése,
- a foglalkoztatottak számának csökkenése 1997-ig, majd lassú növekedése,
- a regisztrált munkanélküliek számának előbb gyors növekedése, majd lassú csökkenése, és hullámzó alakulása,
- a külföldön dolgozók számának növekedése,
- a munkavállalási korú, nem aktív népesség számának növekedése 1997-ig, majd hullámzó alakulása,
- a munkavállalási korú nyugdíjasok számának növekedése,
- a gyereken, gyed-en lévők számának a hullámzó alakulása,
- a gyermekgondozási támogatást igénybevevők számának a növekedése.

Az összetevők alakulása között több a kedvezőtlen, mint a kedvező hatású. Az aktivitási arány (gazdaságilag aktívak aránya a gazdaságilag aktív és nem aktív népességhez) a megyében 2003-ban elérte az 56,4%-ot, a 15–64 éves népességben a foglalkoztatási ráta (foglalkoztatottak aránya a gazdaságilag aktív és nem aktív népességhez) is növekedőben: 53% körüli. (Győr-Moson-Sopron megyében pl. 61,2%, Budapesten 63,3%)

A természetes szaporodást fogyás váltotta fel, a vándorlási különbözet csak a kilencvenes években fordult kisebb mértékben pozitívvá. A kilencvenes évek elején a belföldi vándormozgalom még a főváros, kisebb része a Pest megyei települések felé irányult, míg legnagyobb kibocsátók az észak-magyarországi és az észak-alföldi megyék voltak. Az ezredfordulóra ez a kép megváltozott. Budapestre vándoroltak el a legtöbben és a KSH adatai szerint Pest megye vált a legkeresettebb lakóhellyé.

Hajdú-Bihar megye 90-es évekbeli pozitív vándorlási egyenlege több tényezőre vezethető vissza:

- A felsőoktatás szerkezetének korszerűsítése új szakok beindítását eredményezte, melyhez az oktatók, a tanulók egy része az ország más térségeiből érkezett. A munkaerő-piaci mobilitás szorosan összekapcsolódik az oktatási és képzési célú mobilitással.
- A megyében letelepedő külföldi tulajdonú vállalkozások menedzseri gárdája külföldi munkaerő foglalkoztatását jelentette főleg a kereskedelem-, ezen belül is döntően a márkakereskedelemben, az ipar egyes újonnan meghonosodó élenjáró technikát alkalmazó területein, a szolgáltatásokban.
- A megyében működő államigazgatási szervek, pénzügyi és egyéb magán szolgáltatók regionális átszervezése inkább a régióközpont Debrecen javára billentette a régió belüli foglalkoztatás területi munkamegosztását.
- Főleg a szomszédos Romániából-, de kisebb mértékben Ukrajnából is hazánkba munkavállalás és letelepedés céljából érkező személyek által megcélzott térségek már nem kizárólag a főváros volt, hanem sokan maradtak (és azóta szereztek ingatlan tulajdont) Debrecenben és különösen a Debrecenen kívüli vidéki településeken a megyében.

A megyében inkább a halálozások számának a növekedése vezetett a 80-as évektől a természetes szaporodás csökkenéséhez. Az élve születések száma inkább a hetvenes és nyolcvanas évek között csökkent erőteljesen. A népesség számának változása a megye nagy részében az országos folyamatokhoz hasonlóan inkább a mérsékelt csökkenés irányába mutat.

7.2. Iskolázottság, képzettség a megyében

A foglalkoztatás lehetősége erősen összefügg a népesség iskolázottságával. A népszámlálási adatok alapján megállapítható, hogy 1930-tól 2001-ig történelmi jelentőségű fejlődés következett be ezen a területen, Hajdú-Bihar megyében is. Amíg a 7 éves és idősebb népesség legmagasabb iskolai végzettsége 1930-ban 92%-ban (!) a nyolc évfolyamnál alacsonyabb volt, addig 2001-re ez az arány 23,3%-ra csökkent, mind a nőknél, mind a férfiaknál. A folyamat a rendszerváltást követő évtizedben sem állt le. Kb. 10%-pontos fejlődés ekkor következett be. Ez utóbbi azonban a 20 évesnél idősebb korosztályokban inkább a demográfiai cserélődés eredménye volt, mint az intragenerációs mobilitásé.

Társadalmi mobilitásnak nevezzük az egyén, illetve a család társadalmi helyzetének megváltozását. Ezt a változást kétféle módon mérhetjük. Amikor az előző nemzedékhez viszonyítva mérjük, akkor nemzedékek közötti intergenerációs mobilitásról beszélhetünk, amikor az egyén előrejutását vizsgáljuk, akkor pedig nemzedéken belüli intragenerációs mobilitásról beszélünk. Amíg 1970-ben még függvényszerűen határozta meg a korcsoportba tartozás az iskolai végzettséget, addig jelenleg már nincs ilyen szoros kapcsolat kivéve természetesen a legidősebbeket.

A képzettségi alapok a továbblépéshez, a szakmaszerzéshez, a munkaerő-piacon való helytálláshoz általában megvannak a megyében élő népességben. Az érettségivel rendelkezők száma legdinamikusabban a rendszerváltást követően, a 90-es évtizedben emelkedett legjobban. Ez megerősíti azt, hogy a magasabban kvalifikált munkához is megvannak a szükséges képzettségi alapok. Ezt erősíti a korcsoportba tartozók számának és iskolai végzettségének az összevetése is. Tény az is, hogy a legutóbbi népszámlálási adatok alapján a magasabb korcsoportokban még mindig kisebb arányú a középfokú iskolai végzettség. A 20–24 éveseknél még 50% körüli, de gyorsan csökken az ötven éven felülieknél.

A magasabb képzettség hiánya a munkaerő-piaci szempontból a munkaerőforrásként még figyelembe vehető magasabb korcsoportokba tartozók kvalifikáltabb munkában tartását-, munkahelyhez juttatását erősen korlátozó tényező a megyében. Egyes korcsoportoknál 14–18% pontos különbség is adódik a nők javára, de 60. évtől a férfiak felé billen a legalább középfokú iskolai végzettségűek aránya a korcsoportokban. Ebből is következik, hogy az idősebb korcsoportokba tartozó nők munkába vonásának esélyei erősen csökkentek. Fiatalabb korban viszont a fiúk közül többen nem tanulnak tovább. A lányoknál több fiú jár szakképző iskolába, kevesebben gimnáziumba. A lemorzsolódók általában idényszerű-, vagy állandó nehéz fizikai munkát végeznek.

Több kategóriába oszthatók a megyében a foglalkozási főcsoportok: az elsőbe tartoznak azok a szolgáltatási-ipari-építőipari szakmai jellegű foglalkozások, amelyekben a képzés aránya az egyszerű demográfiai cserélődéshez biztosítja a szükséges munkaerő-forrást. Második csoportba tartoznak döntően azok a középfokú szakmai képesítést igénylő irodai, ügyfélforgalmi jellegű foglalkozások, melyek iránti kereslet az elmúlt évtized folyamán inkább – ha hullámszerűen is, de – erősen lecsökkent. A szakmai képzés, a látható technikai modernizációjával lépést tartott, de a munkaerő-piac csökkenő igényein is túl bocsátja ki a képzett szakembereit.

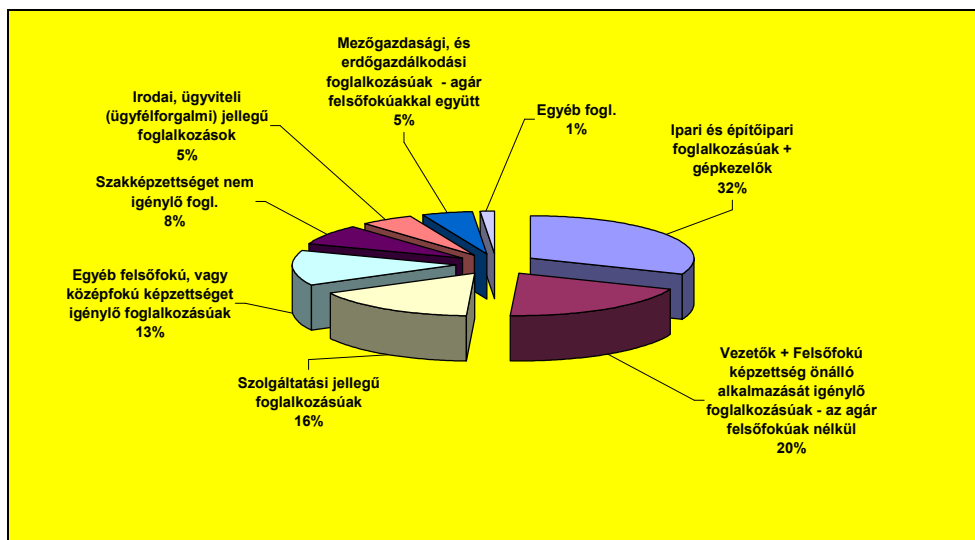
Az agrár felsőoktatás tartalmában egészen megújult, lényegében komplex tudást ad az agrárium bármely területén elhelyezkedőknek. Mintegy elébe megy az e területen gazdálkodó szervezetek minőségi munkaerő-igényének. A humán területeken sajnos a korábban elképzelt dinamikus intézményi fejlődés még nem következett be, sem a kultúra, sem az oktatás sem a szociális intézményi szolgáltatás vonatkozásában, ez a látszólagos túlképzés alapja ezen a területen. Azok a gondok pedig, amelyek az újabb szakok közül a gazdasági, jogi képzettségűek elhelyezkedésére vonatkoznak-, az EU csatlakozás utáni évtizedben éppen a csatlakozással növekvő piaci lehetőségek bázisán oldódhatnak meg.

7.3. Foglalkoztatottság

Területi jelleggel vizsgálva a megyében foglalkoztatottak megoszlását, láthatóan a megye Debrecenhez közeli centrális részében, a hajdúvárosokban, a kedvezőbb mezőgazdasági adottságú térségekben a legnagyobb arányú, ahol a fiatalabb és az iskolázottabb népesség él, és ahonnan az eljárók aránya alacsonyabb a megyei átlagtól (12. ábra).

A foglalkoztatottak foglalkozási főcsoportok szerinti megoszlását vizsgálva a megyében:
12. ábra

A foglalkoztatottak megoszlása foglalkozási főcsoportok szerint

Forrás: Saját szerkesztés.

Láthatóan kisebb arányban vannak a nem termelő területeken dolgozók és nagyon magas a szolgáltatásokban, a felsőfokú szakképesítést igénylő foglalkozásokban dolgozók aránya. Ha a 90-es évekbeli fejlődést áttekintjük, akkor rendkívül nagy változásokat tapasztalhatunk. Az ipari, építőipari, mezőgazdasági foglalkoztatás nagy csökkenése mellett a szolgáltatásokban foglalkoztatottaknak a számosságukhoz viszonyítva jelentős fejlődése volt megfigyelhető. Ebben az évtizedben épültek ki a márkakereskedelem, a kereskedelem-, vendéglátás, az egészségügy és turizmus kapcsolódó szolgáltatásai, a tömegkommunikáció új területei, nyert teret a számítástechnika, a pénzügyi és bank szféra fejlődése dinamikus volt.

Tény azonban, hogy a felső és középfokú szakképzettséget igénylő foglalkozások összességükben nem növelték létszámukat. Erősen csökkent (14%-kal) a közigazgatásban, az érdekképviselésekben, a gazdasági életben vezető szerepet ellátók tekintetében a létszám. Kb. ugyanennyivel nőtt a felsőfokú képzettség önálló alkalmazását igénylő munkakörök száma. Több piackutatóra, üzletkötőre, PR munkatársra, tömegkommunikációs munkát végzőre lett szükség, ugyanakkor kevesebb létszámot foglalkoztat a művelődés, a kultúra, az előadó és képzőművészet stb.

A középfokú szakképzettséget igénylő foglalkozások vonatkozásában csökkent a termelési területeket irányító technikusok-, üzemfenntartási foglalkozásúak-, a minőségi ellenőrök, a középfokú kereskedelmi ügyintézők, az ügyviteli asszisztensek stb. iránti igény, de nőtt a gazdasági informatikusoké, a szakápolóké, szak-asszisztenseké, az utazási tanácsadóké stb.

Mobilizálási nehézségeiben legnagyobb gondot a képzetlenek tömege jelenti a munkaerő-piacon. *Mindössze 46%-ára csökkent (csaknem kizárólag a kilencvenes évek első harmadában) a két népszámlálás között a szakképzettséget nem igénylő foglalkozásokban dolgozók száma, ami nagyon megrázta a munkaerő-piacot, különösen a halmozottan hátrányos helyzetűek foglalkoztatása vált rendkívül nehézé. Összességében a megye a kilencvenes években minden belső problémájával és ellentmondásaival együtt is egy fejlődő, modernizálódó térség képét vette fel, e tekintetben feltétlenül közelebb került a fejlett Európához.*

A foglalkoztatottak száma 2001-től határozott növekedésnek indult. 2004-re már a megyében közel 204 ezer főt tett ki. A népszámlálást követő években döntően a szolgáltatási, kereskedelmi, építőipari területeken emelkedett a létszám, de az iparban foglalkoztatottak száma is lassú emelkedést mutat. A megye fejlődésének egyik árnyoldala volt és maradt is a 90-es évtized végére a foglalkoztatási lehetőségek polarizáltsága, a területi egyenlőtlenség, Debrecen túlsúlyos szerepköre megmaradásával.

Debrecen súlya a foglalkoztatás tekintetében mára már eléri az 50%-ot. A népszámlálás óta eltelt években a foglalkoztatottak számának növekedése elsősorban a megyeszékhelyen következett be. Természetesen a megye népessége a foglalkoztatási lehetőségek területi kiegyenlítődében érdekelt, de *a területi kiegyenlítődség irányába való elmozdulás nagyon lassú. A területi mobilitás szerepe a megye foglalkoztatása vonatkozásában jelentőségében nem csökkent a 90-es évtizedben (és ezt követően) sem.*

7.4. Helyben dolgozók, eljárók, bejárók: a területi mobilitás szerepe a megye foglalkoztatásában.

A 6. táblázatban foglaltam össze a helyben dolgozók és naponta ingázók megyei adatait. Magam is meglepődtem azon, hogy a köztudattal ellentétben a naponta ingázók aránya az összes foglalkoztatottból nemhogy csökkent volna az ingázási költségek növekedése, a munkaadók ingázókat érintő gyengülő fogadási készsége hatására, de a kilencvenes évek folyamán 16,3%-ról 20,5%-ra növekedett – a két népszámlálási adat összevetése alapján. Férfiaknál kissé nagyobb arányú növekedés, de a nőknél is 2,8% pontos.

Tény, hogy a helyben dolgozók száma jobban csökkent, mint a naponként eljáróké a férfiaknál, míg a nőknél a naponta eljárók száma kissé növekedett, a helyben dolgozók számának csökkenése mellett 1990 és 2001 között.

Következtetés: a 90-es években – különösen az évtized elején – a megye népességéből sokan veszítették el munkájukat az ingázók köréből is. Az évtized végére azonban a szomszédos megyékben megélénkülő munkaerő-kereslet hatására ismét többen kezdtek ingázni, főleg Nyíregyháza dinamikusabban fejlődő térségébe, Tiszaújvárosra, Szeghalomba, és egyes nyírségi településekre is. A megyén belül pedig döntően Debrecen térségébe, kisebb mértékben a hajdúvárosi térségébe.

6. táblázat

Naponta ingázók és foglalkoztatottak Hajdú-Bihar megyében

Megnevezés	férfi	nő	Együtt
Helyben lakó és dolgozó			
1980. év	113 098	94 563	207 661
1990. év	104 167	86 526	190 693
2001. év	70 861	68 091	138 952
Naponta ingázó			
1980. év	30 087	11 419	41 506
1990. év	25 923	11 244	37 167
2001. év	24 452	11 390	35 842
Naponta ingázó a foglalkoztatottak %-ában			
1980. év	21,0	10,8	16,7
1990. év	19,9	11,5	16,3
2001. év	25,7	14,3	20,5

Forrás: KSH: népszámlálási adatokból saját szerkesztés 2001.

Az új munkalehetőségek hatására mobilabbak lettek a munkavállalók. A naponta ingázók életkorának vizsgálata során láthatóan megdőlni látszik az a klasszikus tétel, hogy a fiatalabbak a mobilabbak. Ez általában igaz, de a negyvenes éveikben járó ingázók abszolút száma nagyobb volt 2001-ben, mint 1990-ben. Ez csökkenő helyben foglalkoztatási lehetőségeik részbeni kompenzálására következett be. Mivel 1990-et a gazdaság szempontjából is átmeneti évnak tekinthetjük, ezért visszamenőlegesen megvizsgáltam az 1980. évi adatokat is. Ebből az derült ki, hogy a 90-es évre csökkenni kezdett a 40-es éveikben járó naponkénti ingázók aránya a foglalkoztatottak százalékában. A csökkenés láthatóan az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezőket érintette, mert a leépítések első hullámában a segédmunkaerőtől szabadultak meg a nagyobb munkaadók.

A naponta ingázók gazdasági ágak szerinti arányait nézve az összes foglalkoztatotthoz láthatóan nagyobb és növekvő mobilitás jellemzi a legtöbb gazdasági ágban foglalkoztatottat. Különösen kiemelkedő az építőipar, mely létszámának kétharmadát elvesztette ugyan, de a foglalkoztatottak csaknem fele (!) ingázó. Ez az erős területi mobilitási igény a piaci verseny hatására következett be. Nőtt az ingázók aránya a feldolgozóiparban, a kereskedelemben, a szállításban, a pénzügyi tevékenységeknél, ingatlanügyek területén stb. Csökkenő aránnyal nem találkoztam egyik gazdasági ágban sem.

A foglalkozási főcsoportokat tekintve kisebb ugyan a szóródás, de az megállapítható, hogy továbbra is a gépjárművezetők, az ipari és építőipari foglalkozásúak ingáznak naponta leginkább. A mezőgazdaság mellett még inkább helyhez kötötten keresi a munkaerőt az a munkaadó, amelyik segédmunkásokat akar foglalkoztatni, mint egy évtizeddel korábban. A naponta ingázók mellett mindig számolni kellett a távolsági ingázókkal is, főleg Budapest irányába. Ezek száma azonban az elmúlt másfél évtizedben csökkent. Egy részük Budapesthez közel telepedett le, Pest megyében. Más részük inkább külföldön talált munkalehetőséget és sokan

költöznek az osztrák határ mellé még ma is akár Hajdú-Bihar megyéből is, döntően ausztriai legális-, vagy feketemunka lehetőséget keresve.

7.5. Külföldiek foglalkoztatásának-, és a magyarok külföldi foglalkoztatásának szerepe, jelentősége a megye foglalkoztatási helyzetében

„Nem bővelkedünk ismeretekben az országban élő és dolgozó külföldiek gazdaságban, foglalkoztatásban betöltött szerepéről. Azokról van statisztika, akik munkavállalási engedéllyel rendelkeznek.” (Viszt E. 2004, 2). Márpedig egy sor esetben nem szükséges munkavállalási engedély:

„Nincs szükség engedélyre

a) a külön jogszabály szerint menekültként vagy menedékesként elismert, továbbá a bevándorlási engedéllyel vagy letelepedési engedéllyel rendelkező külföldi, továbbá

b) az EGT állampolgárának és tartózkodásra jogosult hozzátartozójának magyarországi munkavégzéséhez.” (a *Foglalkoztatási törvény szerint*)

A HBM Munkaügyi Központ hatósági jogkörében eljárva adja ki a munkavállalási engedélyeket a külföldi állampolgárok részére. Az adott évben kiadott engedélyek száma egészen kis mértékű növekedést mutat. Ebből kiemelkedő a Romániából érkező magyar anyanyelvűek száma. Második helyre az Ukrajnából, ezt követően olaszok, németek, az USA-ból érkezők kértek legtöbbet engedélyt. Döntően mezőgazdasági idénymunkákat végeznek, de számosan az egészségügyben, a kereskedelemben, építőiparban, az oktatásban helyezkednek el.

„Igen laza összefüggés van a magyar bevándorlás politika és a munkaerő-piac igényei között, ami azért rossz, mert a kontroll nélküli migráció fokozhatja a munkaerő-piaci feszültségeket, miközben nem igazán segít a munkaerőhiány enyhítésében.” (Viszt E. 2004, 2).

Ezzel a kérdéssel rendszeresen foglalkoznak a hazai sajtóban és egyéb tanulmányok is. „Az Európai Unióhoz való csatlakozást követően egyre több szlovákiai magyar gondolja úgy, hogy Magyarországon keres munkát. A munkavállalók és egyben családfenntartók eddig többnyire nők voltak, de egyre több férfi is nekivág a nehéz, ám sokkal gyümölcsözőbb munkának. Hiszen 3–4 ezer korona havonta elegendő motiváció ahhoz, hogy elhagyják otthonukat, főleg a fiatalok.” (Belényi B.: *Kossuth Rádió – Napközben c. adásában hangzott el 2005-ben*).

El kell ismerni, hogy egyes szakmákban, régiókban valóban hiányt pótolnak a külföldiek. Hajdú-Bihar megyében pl. a szakorvosi ellátásban, az idegenforgalomban, gépjármű márka kereskedelem kapcsolódó szolgáltatási területein, az oktatásban, a kulturális és sport életben jelentősebb a foglalkoztatott külföldiek száma. Az jellemző mind napjainkig, hogy döntően egyedi, speciális foglalkoztatási igényeket elégítenek ki. Tömegesebb méretben főleg a mezőgazdasági idénymunkások fordulnak elő, de van más példa is: „Külföldiek betanított munkásként való foglalkoztatása a székesfehérvári autóipari multiknál.” (Bódis L. 2003, 5).

Főleg a multi cégekhez: „Napjainkban (1999-ben készült elemzés ma is aktuális megj.: RI) nálunk igen sok céghez érkeznek vezető beosztású külföldiek, szakértők. Ugyanakkor megindult egy másik irányú mozgás is. A helyieket tovább képezik a külföldi cégeiknél, és már olyan is előfordul, hogy magyar munkatárs dolgozhat delegáltként valahol külföldön.” (Sabján K. 1999, 1).

Tény, hogy mind az élenjáró elektronikai, ipari berendezések gyártásával, összeszerelésével foglalkozó debreceni cégek, mind a betelepült nagy áruházak foglalkoztatnak külföldi menedzsereket, vezetőket. „Egy új külföldi üzem beindítása, egy összeszerelő sor beüzemelése, az anyavállalat ismeretlen termékmárkáinak bevezetése kezdetben jóval nagyobb külföldi jelenlétet igényel. Később, amikor a helyi vállalat szervezete megszilárdul, vezetése kiforrott lesz, csökken az igény az igen költséges külföldiek foglalkoztatása iránt. Áttevődik a hangsúly a helyiekre, sőt egyes sikeres helyi menedzsereket delegálhatnak más országokban beindult beruházásokhoz. Természetesen ez a szerepcseré nem egyformán zajlik le. Tapasztalatunk szerint gyorsabb egy angolszász eredetű cégnél, hosszabb vagy egyáltalán nem figyelhető meg egy japán vagy ázsiai eredetű vállalatnál.” (idézet ismét Sabján K. 1999, 2)

Véleményem szerint az előbbiek tekintetében sok függ attól is, hogy milyen széles beszállítói kapcsolatokat épít ki és tart fenn az új külföldi üzem, mennyire függ technológiájában az anyacégtől, mennyire élenjáró az alkalmazott technika, azaz milyen arányban vannak világszínvonalú termékek az új üzemben, milyen a piaci verseny jellege stb. Ma már sokkal gyorsabban és begyakorlottabban történik a szerepcseré is, mint akár 5–6 évvel ezelőtt.

„Évről évre egyre több külföldi dolgozik az országban: tavaly (2004-ben) már az 53 ezret is meghaladta az érvényes munkavállalói engedéllyel rendelkezők száma. A legtöbben, mintegy 35 ezren, Romániából érkeztek, de csaknem 9 ezren vannak az ukrán állampolgárok is. Szintén egyre növekszik a Szlovákiából érkezettek száma: jelenleg 2,5 ezernél is többen találtak itt munkát, elsősorban nyugat-dunántúli gyárakban. Ennél talán még érdekesebb, hogy a határon túli munkavállalók egy része a munkanélküliségtől leginkább sújtott Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében helyezkedik el.” (bankweb.hu 2005, 1).

Az említett megyékben – (és ez alól Hajdú-Bihar megye sem kivétel) a különböző fejlesztési, befektetést ösztönző programok hatására lassan növekedő munkaerő-kereslet a szakképzett munkaerő hiányába ütközik már ma is. Ezért sok magasabban képzett szakember jött át és talált munkalehetőséget már viszonylag közel a határhoz is. Vannak e mellett lehetőségeik az ország nyugati részében is.

„Amíg az Flextronicsnál egyelőre nem gondolnak arra, hogy tömegével alkalmazzanak külföldieket, a Suzuki esztergomi üzemében csaknem ezer szlovákiai és száznál több ukrainai és romániai részvételével készülnek az autók. Tavaly csaknem a duplájára növeltük a kapacitásunkat, 700 fővel bővíteni kellett a dolgozók létszámát – tájékoztat Izsák György személyzeti igazgató. A környéken már régóta nincs elegendő munkaerő. Ezért rákényszerültünk, hogy a szomszédos Párkányból, illetve annak 50–60 kilométeres körzetéből, valamint a még távolabbi Romániából, Ukrajnából is toborozzunk” – sorolja az okokat.” (bank web.hu 2005, 2).

A Gazdaságkutató Intézet 2004 novemberében gyűjtött mintegy 800 vállalatra kiterjedően információkat arról, hogy a magyarországi vállalatok mekkora hányadát és hogyan érinti munkavállalóinak esetleges külföldre való kiáramlása és milyen helyet foglalnak el foglalkoztatásukban a külföldiek. A vizsgálat kiterjedt az egészségügyi dolgozók, az informatikusok és a villamosmérnökök körére. A tanulmány szerint a kiáramlás leginkább a gépiparban, szálloda és vendéglátóiparban növekedett a legjobban. A helyzet a legsúlyosabb az egészségügyben, bár tény, hogy nemcsak külföldre távoznak, de a Debreceni orvosképzés vonzereje alapján itt tanuló külföldiek és bevándorló külföldiek is segítenek az orvos, szakorvos hiány régiós szintű enyhítésében. A külföldi munkalehetőségek inkább egyéni kapcsolatok építésével nyílnak meg, mintsem pályázatokon való sikeres részvétel útján – nyilatkozzák a megkérdezettek az egészségügyben. Nemcsak az orvosok, de a diplomás ápolók nagy részének is megnyíltak a lehetőségei a külföldi munkavállalásra. Nem jellemző viszont a külföldre áramlás az informatika területén.

Kevés az információ az országból kiáramló munkaerőről. A magyar állampolgárok külföldi munkavállalásra való felkészítésével az Állami Foglalkoztatási Szolgálat keretében működő EURES tanácsadói rendszer foglalkozik. A külföldön legálisan dolgozók száma a kilencvenes évtizedben megtízszereződött! Az elmúlt évben (2004) már meghaladta az ötvenezer főt is. *Nincsenek megbízható becslések sem a külföldön tartózkodó és feketemunkát vállalókról*, ami lehet több is a legálisan dolgozóktól. Tény, hogy inkább szakmunkásokat, betanított munkásokat keresnek, (míg hozzánk a szomszédos országokból nagyobb arányban jönnek felsőfokú végzettségűek is.) Sokan inkább kalandvágyból mennek, döntően a húszas éveik elején járók.

Ahogy az egyik ügyintéző találóan fogalmazta meg: „mindegy hogy hova, csak külföldre, ennek érdekében szinte le akarnak menni a térképről is” Ez még néha kedvező is, mert intenzív nyelvtanulásra is ösztönzi a külföldi munka után vágyakozó fiatal. Nagyobb arányban vannak az érdeklődők között a férfiak. Néha ketten hárman mint barátok próbálkoznak együtt e lehetőséggel. Nagyobb létszámú csoportok inkább külföldön dolgozó munkaadókon keresztül próbálkoznak külföldi munkához jutni. Esetleg családgyesítési szándék és/vagy a külföldön élő rokonokkal való kapcsolattartás szándéka is meghúzódik az érdeklődés mögött.

Kétes a magánközvetítők szerepe a külföldi munkavállalásban, mert gyakran nem kellően ellenőrzött – illegális – munkára is végeznek toborzásokat. Tény az is, hogy minden szabályozás és tiltás ellenére még az ismert feketemunka lehetőségekre (háztartási alkalmazott, gyermek felügyelő stb.) is rámozdulnak az ügyeskedő külföldi közvetítő cégek – ahogy az utólag egy-egy feljelentésből kiderül. Az is előfordul, hogy a legálisan bejelentett munkalehetőség is 12–15 órás napi munkaidőt takar „rugalmas munkaidő” fedőnév alatt.

Az álláskeresők nagy része fiatal, akik elsősorban nyelvtanulás és tapasztalatszerzés céljából szeretnének külföldön munkát vállalni. Találnak is, de rendszerint rövidebb időtávokat céloznak meg, majd a kinti tapasztalattal és különösen nyelvtudással inkább itthon próbálkoznak. Valószínűleg nem idegen tőlük a feketemunka elvállalása sem, bár országonként ugyan eltérően, de általában szigorú az ellenőrzés az EU régi tagállamaiban. Az álláskeresők másik

jelentős csoportja a szakmával és tapasztalattal rendelkező szakemberek, asztalosok, hegesztők, sofőrök, szakácsok, pékek, hentesek. Ezen csoport többsége itthon munkahellyel, családdal rendelkezik, és kifejezetten a jobb fizetés, és anyagi megtakarítás miatt próbálna külföldön elhelyezkedni. Itt problémát általában a megfelelő nyelvtudás hiánya jelenti, de a tendencia pozitív, mert sokan hajlandóak nyelvet tanulni, akár családtagoktól, ismerősöktől is, hogy akár 1 év múlva is megpróbálják a külföldi elhelyezkedést. (Árokné Toma K. 2004, 1).

Az álláskereső által megcélzott országok és szakmák: Nagy-Britannia, Németország, Ausztria, Írország, Hollandia, Spanyolország, Ciprus.

Példák:

- Anglia, Írország: vendéglátás, biztonsági őr, hentes, pék, kisegítő munka, mezőgazdasági munka, kamionsofőr, ápoló, ügyfélszolgálatos munkák,
- Németország, Ausztria: kőfaragó, burkoló, felszolgálat, kisegítő munka, asztalos, húsiipari munkás, masszőr, tanár, építőipari munkák,
- Hollandia: gépkocsivezető, hentes, informatikus,
- Spanyolország: vendéglátó ipari munkás, konyhai kisegítő,
- Ciprus: vendéglátás, gondozás stb.

Láthatóan döntő többségében nem kiemelt presztízsű-, de szakmai tudást igénylő munkák. A legújabb információk azonban arra is utalnak, hogy gyorsan változik a jövőkép, ismét előtérbe kerülhetnek a diplomásoknak kínált álláslehetőségek Nyugat-Európában.

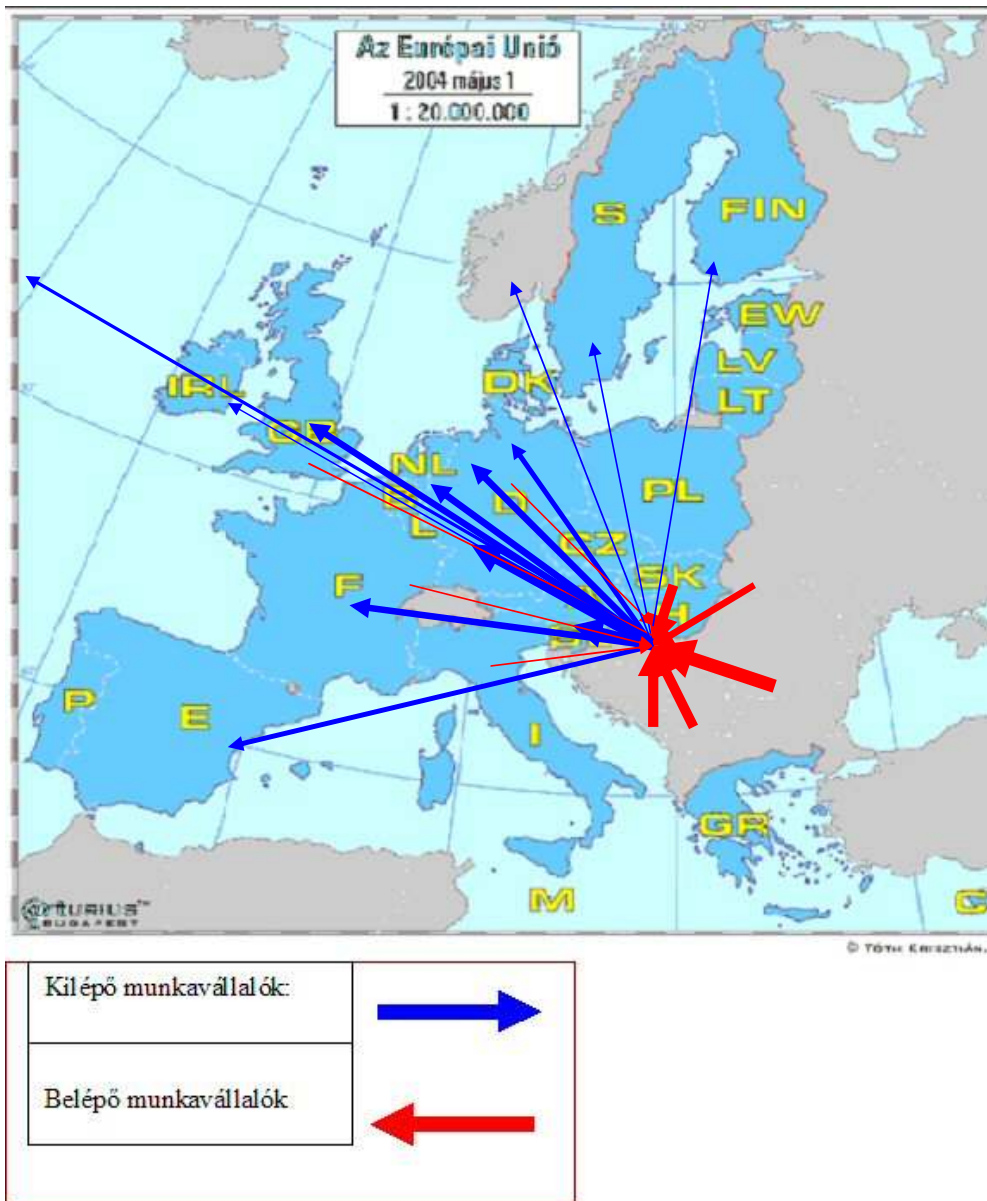
„Európa több országának munkaerőpiacát komoly feszültségek jellemzik. Miközben a kormányok az állástalanság ellen harcolnak, egyes szektorokban jelentős munkaerőhiány mutatkozik... Németországban több mint 16 ezer betöltetlen mérnöki állás van, miközben 60 ezernél is több a munkanélküliként regisztrált mérnök. A számokat összevetve nehezen érthető a hiány, pedig a probléma valóban létezik. Szakértők szerint azért fordulhat elő, hogy a vállalatok nem találnak megfelelő munkaerőt, mert az állástalan mérnökök közel fele 50 év feletti. Az új szoftveres alkalmazásokat használó cégek pedig nem szívesen vesznek fel olyan munkaerőt, akinek hosszú időbe telik ezt megtanulnia.” (Kovács R. 2005, 1). Illetve sohasem fogja behozni a nemzedéki versenyhátrányát. Még H-B megyei szinten is tapasztalható a negyven éven felüli műszaki végzettségű munkanélküliek nagy száma, mely probléma nálunk a rendszerváltást követő kényszerűségnek megélt és egyszerűnek, kivételesnek gondolt gazdasági struktúra váltás kísérő jelensége. Az EU-ban viszont rendszeres gyakorlat, mely időről-időre munkahely, foglalkozás váltásra készíti a munkát keresőket.

Színes a kép a külföldi foglalkoztatási szabályok tekintetében: Magyarország öt EU/EGT tagállammal kötött államközi egyezményt: időbeli sorrendben: Németországgal, Svájjal, Luxemburggal, Ausztriával, Franciaországgal. *Ezek az egyezmények az EU csatlakozás után is tovább élnek.* Közös jellemzőjük, hogy 30–40 éves életkorig engedik a külföldi munkavállalást, melyet *gyakornoki munkának* neveznek Ausztriában, Franciaországban, Luxemburgban és Svájcban.

Vendég munkavállalásnak Németországban. A céljának a szakmai és nyelvi ismeretek bővítését jelöli mindegyik egyezményünk.

13. ábra

A munkaerő mozgása Európában, az Európai Unióban, Magyarország viszonylatában

Forrás: Tóth Krisztián térképére (2004) saját szerkesztés.

Szakképesítési előfeltételt kötnek ki: Ausztriában, Franciaországban, Németországban, leg-
alább középfokú szakképesítést Luxemburgban, Svájcban. E két utóbbi állam csak harminc

éves korig ad gyakornoki foglalkoztatásra engedélyt. Viszont Luxemburgban és Svájcban a gyakornoki munkaviszony tartalma semmiben sem különbözik egy luxemburgi, svájci állampolgár munkaviszonyától (!) Azonos mértékű bért kapnak a Francia Köztársaságban, ahol azonos bánásmódot élveznek a fogadó ország állampolgáraival.

Nyelvi előképzettség tekintetében Ausztria *nyelvvizsga bizonyítványt* kér. Luxemburgban csak akkor adnak engedélyt, ha *jól beszél a hivatalos nyelvek (német, francia, angol) egyikét.* (Állami Foglalkoztatási Szolgálat, 1996).

„A munkakör ellátáshoz szükséges szintű német nyelvtudás”-ra van szükség Németországban, hasonlóan szabályozták a nyelvtudás szükségességét Franciaországban (Állami Foglalkoztatási Szolgálat, 2002).

„...a svájci hivatalos nyelvek egyikének (német, francia, olasz) ismerete” (Állami Foglalkoztatási Szolgálat, 1996) szükséges Svájcban.

Az államközi egyezmények alapján történő munkavállalás lehetősége korlátozott időtartamra vonatkozik. Ez általában 12–18 hónap közötti: Ausztriában 6–12 hónap, Franciaországban egy év + hat hónap hosszabbítás, Luxemburgban azonos időtartamig, Németországban 12 hónapig, Svájcban 18 hónapig vállalhatnak gyakornoki munkát a megfelelő korú, megfelelő szakmai előképzettséggel rendelkező, és ennek megfelelően elhelyezkedő, megfelelő nyelvtudású magyar állampolgárok.

Az előbbieket és még más fontos szűrőket

- kisegítő, vagy szezonális munka kizárása,
- a gyakornoki idő lejártával való hazatérés kikötése,
- családgyejesítési kedvezményekről való eleve lemondás,
- a munkavállalási költségektől való tartózkodás a fogadó ország részéről,
- a munkahely egyéni megkeresése, mint előfeltétel stb.

biztosítja azt, hogy tényleg rövid időtartamú legyen a gyakornoki foglalkoztatás és megfelelően szelektált-, a magyar munkaerő-piacon is komoly foglalkoztatási esélyekkel bíró szakemberek jussanak külföldön átmeneti foglalkoztatási lehetőséghez.

„A csatlakozási tárgyalásokon született megállapodások alapján a Csatlakozási Szerződésben rögzített módon a tizenötök az új tagállamokkal szemben a csatlakozást követő átmeneti időszakban nem a közösségi jogot, hanem nemzeti szabályozásukat alkalmazzák. Ez az átmeneti időszak legfeljebb hét évig tarthat, 2+3+2 éves szakaszolás szerint. Ez alatt az idő alatt a régi tagállamok 2004. május elsejét követően a magyar állampolgárok munkavállalását saját döntésük szerint továbbra is feltételekhez köthetik.” (Külgyminisztérium Integrációs és Külgazdasági államtitkárság tájékoztatója a külföldi munkavállalásról c. kiadványa alapján 2004, 1).

Mit tehet az Állami Foglalkoztatási szolgálat a munkát keresők külföldi munkavállalási esélyei javítására? Az EURES szolgáltatásai közül egyenlő arányban jelentkeznek az *álláskeresés, toborzás*, valamint az *általános tanácsadás*. A 2004. évben – a magyarországi működésük első teljes évében – több országos toborzási projektet is elindítottak az EURES tanácsadók

Magyarországon, amelynek keretében kamionsofőrök elhelyezkedése lehetséges az Egyesült Királyságban; az angliai gondozói állásokra jelentkeztek, illetve a skóciai „call center” részére is továbbították a jelentkezők önéletrajzát. A jövőben az Egyesült Királysággal készülnek projektek, a vendéglátás, szállodai munkák területén (pl.: McDonalds).

Az EURES honlapon jelenleg (2005 év vége) több, mint 70 000 állásajánlat várja a jelentkezőket, az ajánlatok azonban magyar nyelven nem-, csak angolul, németül, vagy franciául érhetők el (országtól függően). Hetente 3–4 esetben *jogi tanácsadás* is szükséges, pl. külföldön munkaszerződés felmondása, bér ki nem fizetése esetén teendők, munkahelyi baleset, megbetegedés, pihenőidő, munkaidő jogi kérdései tisztázására.

Munkaerő-mozgás – összefoglalás, következtetések: A munkaerő külföldre való áramlása és a külföldiek munkavállalása a megyében bonyolult kölcsönhatásokban van egymással és befolyással van a munkaerő-piaci egyensúlyra régiós szinten is, bár Hajdú-Bihar megyében ennek negatív hatásai még nem igazán érzékelhetők. Az ezredfordulót követő első évekig még inkább nyeresége volt a megyének a külföldi befektetésekkel érkező menedzsment értékteremtő, magasabb munkaszervezési minőséget meghonosító munkája kapcsán. Másrészt sokan érkeztek munkavállalási szándékkal a környező országokból felsőfokú végzettséggel rendelkezők a megyébe is.

Tény, hogy a munkaerő-piacon hátrányos helyzetű, tartós munkanélküliek döntő többségében nem rendelkeznek olyan kvalitásokkal, mely lehetőséget adna a kitörésre ebbe az irányba. A létező és folyamatosan működő, sőt erősödő agyelszívás viszont hosszabb távon nagyon rontja az ország felzárkózásának esélyeit. Megoldás azonban nem a munkaerő nemzetközi szintű mobilitásának adminisztratív korlátozása, visszafogása, hanem a nemzetközi szinten elfogadható, versenyképes bér és jövedelem arányok minél szélesebb körű biztosítása a hazai munkaerő-piacon magas presztízsű szakmákban, a munkaerő országok közötti mobilitását figyelő rendszer kiépítésével. Ezzel párhuzamosan a szakmai képzettség mellé célszerű az intenzívebb nyelvi képzés lehetőségét is odahelyezni még az iskolarendszerű képzés vonatkozásában is.

7.6. A Hajdú-Bihar Megyei Munkaügyi Tanács és a Munkaügyi Központ nemzetközi tapasztalatai

Az elmúlt öt évben az EU hat országába (Finnország, Írország, Portugália, Franciaország, Spanyolország, NagyBritannia-Skócia) szervezett a Hajdú-Bihar Megyei Munkaügyi Tanács szakmai tanulmányutat. Azokat az országokat-, fejlett országokon belül egyes régiókat kerestük fel, részben személyes részvételemmel, amelyek az elmúlt évtizedekben (döntően az EU csatlakozás hatására) komoly társadalmi összefogással jelentősen fejlődtek. E fejlődéshez megvoltak a kedvező társadalmi-gazdasági adottságaik.

- Korábban az igen jelentős elvándorlási tendenciákat mérsékelni tudták:

Skócia – *(Rezsőfi I. 2005)*

Írország – *(HBM Munkaügyi Tanács. 2001)*

Portugália – *(HBM Munkaügyi Tanács. 2002)*

- Komoly bevándorlási centrumaivá váltak Európának és a Földközi tenger medencéjének:
Andalúzia – Spanyolország (*Rezsőfi I. 2004*)
Közép-Franciaország (*Rezsőfi I. 2003*)
- A fővároson kívüli, vidéki népesség helyben megtartásában és foglalkoztatottságában léptek előre: Finnország (*HBM Munkaiügyi Tanács. 2000*)

Mind a hat országban erősek a népi-, építészeti-, művészeti-, ünnepi hagyományok-, a nemzeti vagyon megőrzése, tisztelete. Erős a nemzeti öntudat, a történelmi múltban sokszor nagyon nehezen és keservesen-, nagy áldozatokkal szerzett szabadságjogokhoz való ragaszkodás, a fegyelmezett életvitel. Az erős hagyományápolás és a legmodernebb fejlődési irányzatok sajátos-, mindenütt egyedi keveredésével – de általában békés egymás mellett élésével – találkozunk. Általában kevés a gazdag-, de kevés a szegény ember is, lényegesen több az átlagosan élő középosztálybeli.

Az urbanizáció legmodernebb formái (kertvárosok, zöld övezetek) általános előretörése a jellemző (Finnországon kívül is, ahol ennek nagy hagyományai vannak.) Zsúfolt-, sok emeletes beépítettségű területek részben eltűnnek a peremvárosokból, részben a kiemelt idegenforgalmi centrumokban koncentrálódnak (Spanyolország, Portugália). A szegénység látható jegei – ha egyáltalán vannak – egyre kisebb területre szorúlnak vissza. Tény, hogy mind a hat országban erősebb a népességnek a munkahely megszerzése-, megtartása érdekében történő mobilitásra irányuló hajlandósága, mint nálunk.

Erre szükségük is van, mert:

- mind a termelő ágazatok éghajlati -, gazdaságföldrajzi-természetföldrajzi adottságai, lehetőségei-,
- mind a húzó szolgáltatási ágazatok fejlődésének, átalakulásának dinamizmusa-,
- mind az EU integráción belüli szabad verseny

megköveteli a munkahelyek rugalmas létesítését és szükség szerinti átalakítását, megszüntetését.

Ezt a folyamatot erősíti az is, hogy a munkavállalók – a munkaviszonyban állók – többsége maga is keresi a számára legmegfelelőbb munkahelyet, – már egész Európában. Tapasztaltuk, hogy magasabb életszínvonalon (még Portugáliában is) az autó fontos, nélkülözhetetlen ingázási eszköz. Ott, ahol a foglalkoztatási gondok erősebbek, nem preferálják a részmunkaidős foglalkoztatást. A munkaerő-piacon állandó versenyhelyzet van. A munkaközvetítési szemléletükben előtérbe helyezett a legmegfelelőbb munkaerő kiválasztása és közvetítése, a vállalkozás alapítások támogatásánál a stabil piacképességi kritérium. Fontos, hogy legyen jövője és ne csak jelene egy új vállalkozásnak. (Egyablakos önkormányzati ügyintézési módszereik meggyorsítják a vállalkozások alapítását is.) Minden munkaerő-piaci szereplő a versenyszférában kemény gazdasági érdekek mentén gondolkodik és tevékenykedik.

A munkaerő-igény bejelentés az állami közvetítési szolgálat részére nem mindenütt kötelező. Az állami munkaközvetítő irodák általában nem versenyképesek a magán közvetítőkkel az alkalmas munkaerő kiválasztásában, de a munkalehetőségeket-, a képzési és támogatási lehetőségeket átfogóan ismerik. Nagyobb szerepet töltenek be a munkát keresők tájékoztatásában, orientálásában, mint egy-egy vállalkozás munkaerő-igénye kielégítésében.

A munkaközvetítés öninformációs alrendszerei kiépítettségére mindenütt nagy hangsúlyt helyeznek. Információs rendszereiket arra építik, hogy a munkát keresők motiváltak az elhelyezkedésben. Motivációs problémáról kevés helyen tettek említést. Az is tény azonban, hogy ismerik és alkalmazzák mindazon pszichológiai fogásokat, melyek egy-egy munkaerőpiacon homogenitást mutató réteg mozgósítására szükségesek. A munkaerő-piaci programjaik mind a képzést, mind a tartós elhelyezkedést egyaránt segítik.

A kiközvetített munkaerő további sorsa iránt kiemelt figyelemmel vannak. Ez igaz a képzési programjaik után-követésére is. Mindenütt jelentős azoknak a száma, akik nem munkanélküliként, hanem munkaviszonyban-, vagy közszolgálati viszonyban állva is keresik a munkalehetőséget. A támogatott munkaerő-piaci programokban a munkarotációs módszerek általánosabbak és segítik a munkanélküliek legalább időszakos/ciklikus munkába vonását. A programok igyekeznek a munkaerő-piaci érték szerint kompenzálni a munkába helyezést. Általában a tartósabb munkanélküliek munkába vonása érdekében magasabbak a támogatások, a valós munkaerő-piaci értékhez közelítően. Az elhelyezkedés támogatása segíti a bérkörnyezetbe való beilleszkedést is.

A közhasznú jellegű – ideiglenes – munkahelyteremtés és támogatás ugyan integráns része mindenütt a munkaerő-piaci eszköz-, és támogatási rendszernek, de ezt kifejezetten csak a tartós és radikális megoldást jelentő munkahely teremtetési programok hiányában-, vagy azok hátterében tartják elfogadhatónak. Leplezett munkanélküliségnek tekintik (Portugália). A társadalmi (civil) szervezetek – helyenként az egyházak, szakszervezetek is – segítik a munkaerő-piaci beilleszkedést, dolgoznak a foglalkoztatási problémák megoldásán, vizsgálják a munkavállalást akadályozó tényezőket. Mindenütt gond a nők nagyobb arányú – igényeik szerinti – foglalkoztatásának biztosítása.

A továbblépés akadályává, általános problémává válnak a bérszínvonal-, a bevándorlások-, a szociális juttatások-, a helyi foglalkoztatás-, és a tőke kivétel közötti kapcsolatrendszer feszültségei, a gazdasági fejlődés állandósult ciklikussága. A képesség hiányos munkanélkülieket is megilleti a fejlődési lehetőség, melyet speciális munkahelyek létrehozása ösztönzésével segítenek elő.

Felismerték, hogy a feketemunka melegágya – a magas adók mellett – a nehezen ellenőrizhető (illegális) bevándorlás. Ezért nagy erőfeszítéseket tesznek az illegális bevándorlás visszaszorítására (Spanyolország, Finnország), a legális bevándorlók beilleszkedése segítésére (Spanyolország, Franciaország). A beolvadásuk azonban nem teljes. Probléma az iskolázottságuk hiánya, az eltérő életvitel.

Kerestem a sikeres országok receptjét, a siker okait. Ezeket a következőkben véltem megtalálni:

- *A sikeres gazdaságpolitikával összehangolt párbeszéd. Kiemelten fontos tényező a társadalmi közmegegyezés, mely lemegy a munkaügyi kapcsolatok gyökeréig.*
- *A nyitottság és rugalmasság az új megközelítésekre, megoldásokra elősegíti az új lehetőségek felismerését. Képesnek kell lenni a változások felismerésére és kezelésére.*
- *A versenyképesebb termelési-szolgáltatási szerkezetre való állandó törekvés.*
- *A helyi adottságok maximális kihasználására való törekvés.*
- *Az egyénre szabott megoldások folyamatos keresése a humán szolgáltatási programokban, így a munkába helyezésben is.*
- *A legkorszerűbb szakmai tanulási módszerek és technikai feltételek biztosítása. A szakmai képzés társadalmi kontrollja. Gazdasági-műszaki nyitottsága, tiszta viszonyai megőrzése.*
- *Az aktív munkaerő intenzív képzése/továbbképzése irányába fejlődő, mind magasabb képesítést adó képzési struktúra.*
- *Az EU-s támogatási alapokkal való gazdálkodásban a versenyképességet növelő helyzet megteremtése, a tartós megoldások irányába való folyamatos orientáció.*

8. AZ ÉSZAK-ALFÖLDI RÉGIÓ, EZEN BELÜL A MEGYE TÁVLATI FEJLESZTÉSI LEHETŐSÉGEI, SZÜKSÉGLETEI, IRÁNYAI FEJLŐDÉSI LEHETŐSÉGEK A MEGYE GAZDASÁGÁBAN A MUNKAERŐ-IGÉNYEK VÁLTOZÁSA TÜKRÉBEN

8.1. Az Észak-alföldi régió és ezen belül Hajdú-Bihar megye főbb települési jellemzői

Az Észak-alföldi régió vízrajzi tengelye a kis esésű és szélsőséges vízjárású Tisza. Legjelentősebb mellékfolyója a Szamos, amely a régió keleti részén torkollik a Tiszába. A további lényeges mellékvízfolyások: Túr, Zagyva, Berettyó és Körösök. A régió vízháztartása éves átlagban nyereséges annak ellenére, hogy nagy területek küzdenek vízhiánnyal, komoly nehézségeket okozva ezzel a mezőgazdaságnak. (*Országos Területfejlesztési Konceptió – Észak-Alföldi Régió 2005, 67.*).

Nemcsak a vízhiány, hanem főleg a csapadék egyenlőtlen eloszlása sújtja Hajdú-Bihar megyében a hortobágyi, dél-nyírségi, bihari tájegységek jelentős részét. Ezért döntően az állattartás ad itt megélhetési lehetőséget. A problémákat halmozza a gyenge minőségű termőterületek jelentős aránya is.

„Korábban az Alföld túlnyomó részére jellemző hagyományos mezőváros-tanya településrendszer az Észak-Alföldön mára igencsak átalakult, jóformán nyomokban maradt fenn. Az Észak-Alföld egyes területein korábban sem voltak tanyák, hanem sűrű, aprófalvas település-szerkezet alakult ki (ilyen terület Szabolcs-Szatmár-Bereg nagy része Nyíregyháza környékének kivételével, valamint Bihar és a Közép-Tiszavidék). Máshol szinte teljesen eltűnt a tanya-világ, s az „alföldi” struktúra csak néhány foltban maradt meg a Jászságban, a Nagykunságban, illetve Debrecen és Nyíregyháza környékén. A ritka településhálózat-szerkezet jellemző döntően Hajdú-Bihar megye északi és nyugati részére (Nagykunság, Hortobágy, észak-nyugati Hajdúság), valamint Jász-Nagykun-Szolnok megye keleti felére (Nagykunság)...” (*Országos Területfejlesztési Konceptió – Észak-Alföldi Régió 2005, 67.*).

A ritka település hálózati szerkezet (a rossz útviszonyokkal különösen) a település közti kapcsolatok fejlődésének gátló tényezője mind a mai napig. Rontja az ellátási, szolgáltatási tevékenységek térségi hálózatokba való rendezését, a települések közötti munkamegosztás fejlődését, az agglomerációs folyamatokat, az urbanizációs települések térségekbe való rendeződését, a munkahely keresést, a napi ingázás térségi lehetőségeit. Az elérési esélyek Hajdú-Bihar megyében különösen rosszak, szinte az egész megyében, Debrecen közvetlen környékét leszámítva.

„A nagyobb településméret infrastrukturális és területfejlesztési szempontból kedvező adottság. A települések épített környezetének leromlása leginkább az aprófalvakat, illetve a nagy számú és tartós munkanélküliséggel sújtott településeket jellemzi. Emellett a határ menti települések is ebbe a kategóriába sorolhatók, ugyanis – ellentétben az ország nyugati határ menti zónájával – Kelet-Magyarországon a határ közelsége jelenleg nem dinamizáló erő.

Ezzel szemben a nagyvárosokhoz (Debrecen, Nyíregyháza, Szolnok) közeli települések új lendületet kaptak a szuburbanizációs folyamatok megindulásával Bocskai kert, Ebes, Hajdúsámson, Mikepércs, Sáránd,...” stb. ...”A 2004. január 1-jei lakónépességgel számolva az országos 65,1%-os értékkel szemben a régiós lakosság 63,1%-a élt városokban (ezzel a régió a harmadik helyet foglalta el), a 2004-ben várossá nyilvánított településeket is figyelembe véve pedig az arány 64,6%. *A régió belül a városi lakosság magas aránya csak Hajdú-Bihar (21 város) és Jász-Nagykun-Szolnok megyékre (17 város) jellemző, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében viszont csupán a népesség 48,8%-a városlakó. A Régió városai között jelentősen felülreprezentáltak az e vonatkozásokban gyenge teljesítőképességű, a városhierarchia alsó fokain álló települések.*” (Országos Területfejlesztési Konceptió – Észak-Alföldi Régió 2005, 68.) Ez jellemző Hajdú-Bihar megyére is.

„Az Észak-Alföld településállománya bizonyos mértékű polarizáltságot mutat. Debrecen – az ország 5 regionális központjának egyike – a regionális szinthez kötődő funkciók mindegyikével rendelkezik, míg Szolnok és Nyíregyháza megyeközpontnak tekinthető” (Beluszky P – Győri R. 2004, 1)

Az Észak-alföldi régióban jelenleg 27 kistérség található,... mindössze a debreceni tartozik a dinamikusan fejlődő kistérségek közé, három kistérség (hajdúszoboszlói, szolnoki, nyíregyházi) sorolható a fejlett stagnáló kategóriába, míg a leszakadók között hét észak-alföldi kistérség található. A régió elmaradottságát jól tükrözi az a tény is, hogy a 27 kistérségből 24 (a három kimaradó a Debreceni, a Szolnoki és a Nyíregyházi kistérség) tartozik az ország 95. területfejlesztés szempontjából kedvezményezett kistérsége közé (közülük 19 két szempontból is kedvezményezett). Ezek közül 15 (Balmazújvárosi, Berettyóújfalui, Hajdúhadházi, Polgári, Püspökladányi, Kunszentmártoni, Tiszafüredi, Baktalórántházai, Csengeri, Fehérgyarmati, Ibrány-Nagyhalászi, Mátészalkai, Nagykállói, Nyírbátori, Vásárosnaményi) bekerült a 48. területfejlesztés szempontjából leghátrányosabb helyzetű kistérségek kategóriájába is.” (Országos Területfejlesztési Konceptió – Észak-Alföldi Régió 2005, 68.).

8.2. Hajdú-Bihar megye fejlesztési irányai, ahogy az önkormányzatok látják

A lehetséges fejlesztési irányok körvonalazásához döntő fontosságú kérdés, hogyan rajzolható fel a megye adottságai függvényében a megye problématerképe? Ehhez a HBM Önkormányzat Informatikai Csoportja 2004-ben végzett vizsgálata sok támpontot adott. A 19 vizsgált probléma rangsorolását elvégezték az önkormányzatok. A helyezési számok aggregációja alapján a következő sorrend alakult ki (7. táblázat).

Amíg a rangsor elején lévő 4–5 prioritás felértékelt-, addig a rangsor végén lévők (a 14. rangsortól) alulértékelték. A helyezési számok halmozott összege alapján három csoportra lehet osztani a problémákat, a feszültségek forrásait. *Kiemelt helyen a termelő infrastruktúra, az önkormányzati intézményfejlesztés és a munkahelyteremtés-tőkevonzó képesség áll.* Ennek

egyik legfőbb oka az, hogy ritka településhálózat-szerkezet jellemző döntően Hajdú-Bihar megye északi és nyugati részére (Nagykunság, Hortobágy, észak-nyugati Hajdúság). Ezért helyben kell a népesség foglalkoztatását sok településen megoldani és a közös intézményfejlesztés lehetősége is korlátozott. A következő csoportban a környezetvédelmi beruházásoktól a természeti környezet rehabilitációjáig tartó területek szintén nagyon fontos prioritások.

7. táblázat

Vizsgált problémák (a probléma térkép alapja)

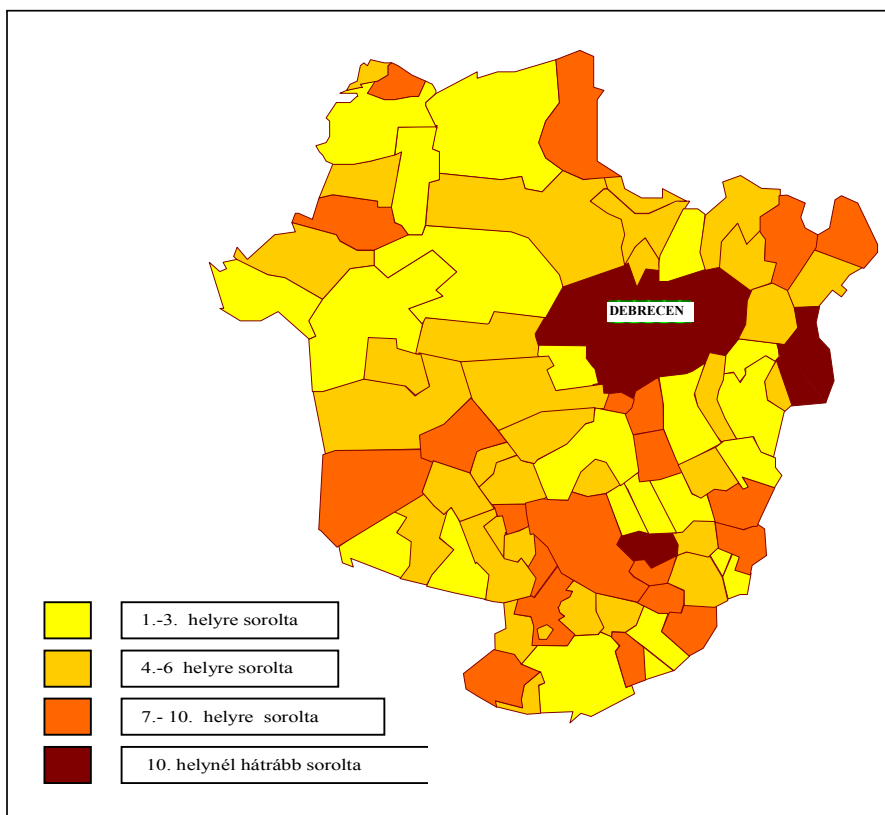
Ssz.	Vizsgált problémák	A helyezési számok összege a megye 82 településén
1.	Termelő infrastruktúra fejlesztése (ivóvíz, szennyvíz, felszíni víz, út, közvilágítás)	202
2.	Önkormányzati intézmények fejlesztése	273
3.	Munkahelyteremtés fokozása, befektetői szándék erősítése, töke-vonzó képesség javítása.	438
4.	Környezetvédelmi beruházások	644
5.	Térségfejlesztési programok, a helyi társadalom fejlődését, önszer-veződését elősegítő programok, valamint a gazdaság fejlődését se-gítő megvalósíthatósági tanulmányok készítése.	674
6.	Informatikai fejlesztés	698
7.	Humán infrastruktúra fejlesztése, oktatás-képzés	705
8.	Épített környezet rehabilitációja (városfejlesztés, műemlékek)	708
9.	Településrendezési tervek	739
10.	Szociális célú beruházások	755
11.	Idegenforgalom, turisztika fejlesztése	816
12.	Egészségügyi gép-, műszer beszerzés	837
13.	Természeti környezet rehabilitációja	914
14.	Energetikai fejlesztések, megújuló energiaforrások hasznosítása	1 124
15.	Barnamezős területek újrahhasznosítása	1 133
16.	Fogyatékosok társadalmi integrációját elősegítő programok indítása	1 134
17.	Nemzetiségi, kisebbségi programok megvalósítása	1 213
18.	K+F szektor erősítése, innováció	1 252
19.	Egyéb beruházások	1 321

Forrás: Saját számítások.

A nem kiemelt területek között vannak olyanok, melyekre az önkormányzatoknak nem-, vagy csak elenyésző mértékben van ráhatásuk: energetikai fejlesztés, a K+F szektor. Másik részük a kisebbségi programok, a fogyatékosok társadalmi integrációja döntően előítéleti okok miatt szorult háttérbe. Megvizsgáltam azt, hogy a rangsorszámok mennyire szóródottak, mennyire tömörülnek az átlag köré, tehát mennyire oszlanak meg az önkormányzati vélemények? A két legfontosabb rangsorolt tényezőt összevettem a munkanélküliség néhány jellemző település szintű számával: az eredmény azt hozta ki, hogy a munkahelyteremtésben, tökevonzó képesség fejlesztésében inkább a nagyobb népességszámú települések gondolkodnak, ahol nagyobb a tömegnyomás is a munkanélküliek számosságát tekintve (14. ábra).

14. ábra

Munkahelyteremtés, tőkevonzó képesség fontosságának rangsorolása

Forrás: Saját szerkesztés.

A befektetők döntően a kisvárosi szintig bezárólag gondolkodnak fejlesztésekben. Talán ezt (is) érzékelve van szinte folyamatos nyomás a várossá válás irányába a fejlődő települések részéről. Hajdú-Bihar megyében minden negyedik település városi ranggal rendelkezik. *Az előző kartogram adatokból (14. ábra) látható, hogy a megye perifériális térségeiben nagyobb arányban sorolták hátrább a települési önkormányzatok a munkahelyteremtés fontosságát, mint a Debrecenhez közelebbi centrális kistérségekben.*

Érzékelhetőek:

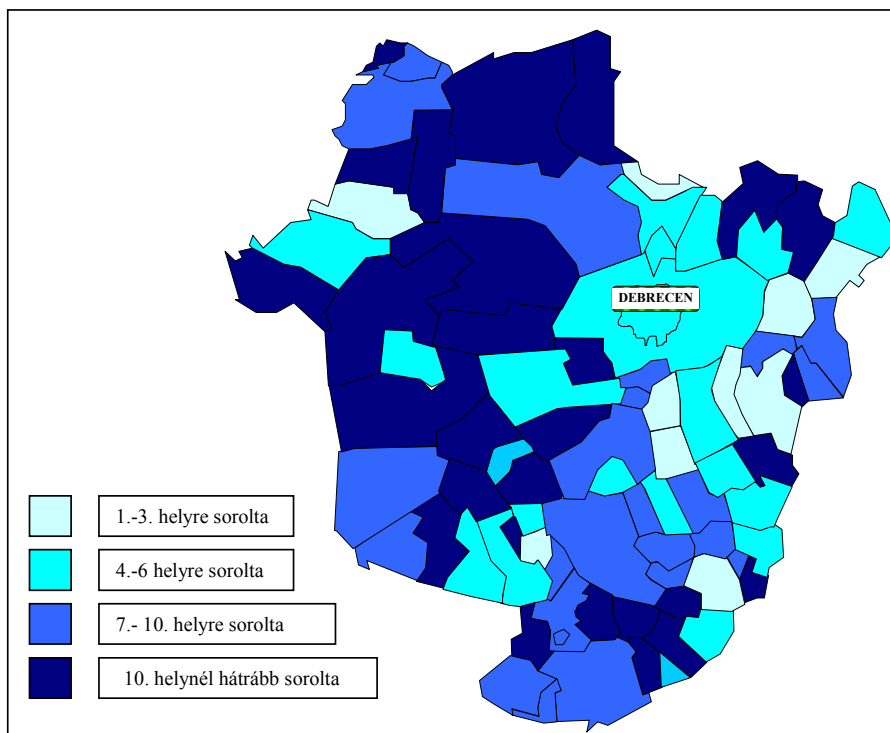
- *az autópálya építési program egyrészt várakozást fokozó hatása* (Polgár, Hajdúnánás, Hajdúböszörmény, Balmazújváros), másrészt az elkerülő vonalakon bizonyos reményvesztettség (Püspökladány, Kaba),
- a városiasodó térségekben *az előrelépés igénye* (Vámospercs, Hajdúsámson, Tiszacsege, Nyíradony),

- a megye perifériális helyzetéből való *kitörés közös akarata* (Egyek, Hortobágy, Komádi),
- *a reménytelenség települési szigetei* egy nehezen és lassan fejlődő alcentrum körzetében (Berettyóújfalu és több környező települése),

A *humán infrastruktúra fejlesztésének* igényét inkább a kisebb települések sorolták előbbre. Kedvező a megye fejlődése szempontjából az, hogy Debrecenben az igen előkelő negyedik helyre sorolták. Kedvezőtlen, hogy számos olyan településen is háttérbe sorolták, ahol pedig szinte ez az egyetlen lehetőség a népesség foglalkoztatási viszonyai javítására (P.ladányi kistérség-, a Nyírség több településén, a bihari térség több kisebb településén), tehát jellegzetesen ott, ahol a helyben foglalkoztatás legfeljebb hosszú távon megoldható (15. ábra).

15. ábra

Humán infrastruktúra fejlesztés fontosságának rangsorolása

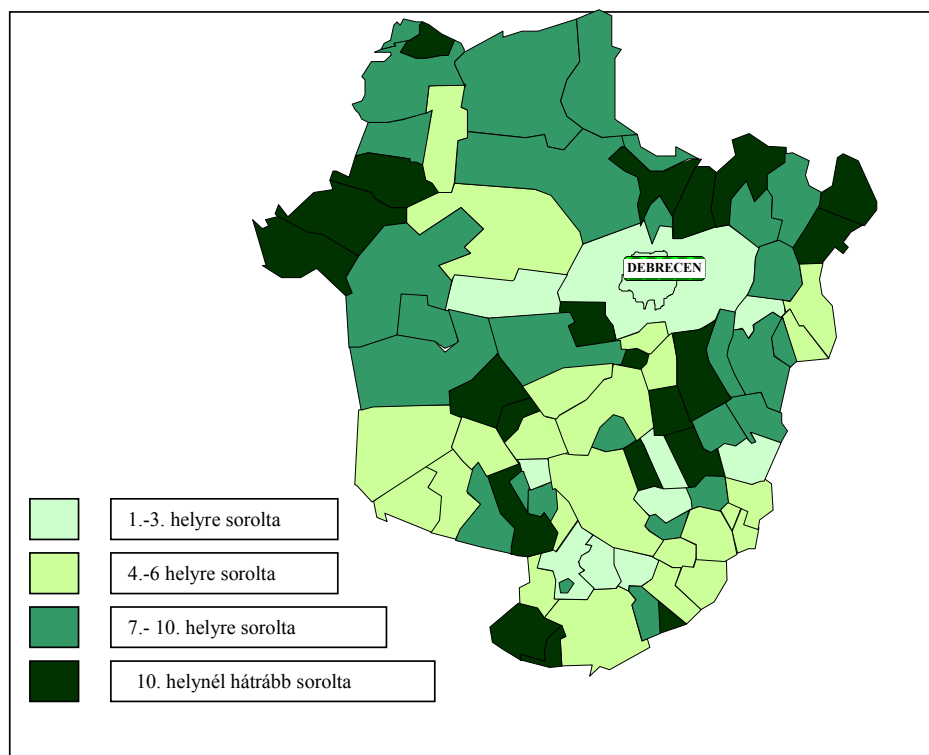
Forrás: Saját szerkesztés.

Vizsgáltam a térségfejlesztési programok sorolásának összefüggéseit a vonatkozó kormányrendelet alapján társadalmi-gazdasági szempontból hátrányosnak minősített településekkel. Egészen jó a lefedettség a Berettyóújfalu és a Püspökladányi kistérségben, ahol látják azt, hogy milyen fontosak a térségfejlesztési programok a hátrányos helyzet csökkentésében. For-

dítt az összefüggés a Polgári kistérségben, ahol döntően azok a települések sorolták háttérbe a térségfejlesztési programokat, amelyek társadalmi-gazdasági szempontból hátrányos helyzetűnek minősülnek. Ebben a térségben sokkal jobban leértékelt az idegenforgalom prioritása is a vártnál – Tiszacsege és Egyek kivételével (16. ábra).

16. ábra

Térségfejlesztési programok fontosságának rangsorolása

Forrás: Saját szerkesztés.

A nagyobb *településméret* infrastrukturális és területfejlesztési szempontból kedvező adottság. Az idegenforgalom prioritása területi megoszlásából látható, hogy leginkább azok a települések tekintették fontosnak, melyek valamilyen formában kapcsolódnak az idegenforgalmi lehetőségekhez, pl. Földes, Nyíradony, Hajdúböszörmény, Hajdúnánás stb. A foglalkoztatási szempontból leghátrányosabb bihari térségben csak szórványos az idegenforgalom kedvezőbb sorolása, tehát itt nem tekintik kitörési pontnak az idegenforgalom fejlesztését.

Korrelációs mátrixba rendeztem előbb a legfontosabbnak tartott összefüggéseket a településekre jellemző munkanélküliségi adatokkal (8. sz. melléklet). Láthatóan a munkanélküliségi adatokon belül szorosabb a kapcsolat. Ezen kívül a rangsorszámok és a munkanélküliségi ada-

tok közötti kapcsolatban a munkavállalási korú népesség-, illetve a járadékra való jogosultság mutatott a munkahelyteremtéssel a tőkevonzó képesség növelésének prioritásaival *kapcsolatot, tehát döntően azok a tényezők, melyek a települések nagyságával függnek össze. A munkanélküliségi mutató önmagában nem aktivizáló hatású.*

Majd mind a 19 tényező egymásra hatását is vizsgáltam. Szoros-, vagy legalább közepesen szoros kapcsolatot az egyes tényezők között nehéz volt találni. Néhány érdekesség: a termelő infrastruktúra és a tőkevonzó képesség rangsorszámai között inkább negatív volt a kapcsolat. Tehát, *amely önkormányzatok előbbre értékelték az infrastruktúra fejlesztését, azok inkább hátrább a munkahelyteremtést, a tőkevonzó képességet. Itt inkább időbeli prioritási sorrend változásáról van szó.* Hasonló a probléma a szociális célú beruházások és az egészségügyi gépek beszerzésének prioritásai ellentmondása között. *Az informatikai fejlesztések előbbre sorolása is jelenbeli befektetés szándék a jövőbeni fejlődés érdekében.*

Az önkormányzatok véleménye szerint a *humán infrastruktúra fejlesztés és az egészségügyi fejlesztés is kedvező hatással lehet a nemzetiségi, kisebbségi programokra, miként ez utóbbiak erősítik a munkahelyhez jutás esélyeit.* Az információk értékelésénél látni kell azt is, hogy számos szubjektív tényező játszik szerepet a rangsorolásoknál. *Korábbi kedvező-, vagy kedvezőtlen személyes tapasztalatok a kapcsolatrendszerben, megvalósult -, vagy elmaradt fejlesztési programok, a lakossági nyomás, az egyes programok rövid-, vagy hosszú távú eredményei, hatásossága az önkormányzat munkájának megítélésében, a befektetőkkel való korábbi kapcsolatok tapasztalatai stb.*

A rangsorolásban fontos-, sőt döntő szerepe van annak is, hogy az adott problémák megoldásában-, az ellátás szintjében milyen fokra jutott korábban a település. Ennek megfelelően tehát a hátra sorolás nem jelenti szükségszerűen az adott probléma leértékelését. Mint látható, komoly szerepe volt a prioritások kialakításában az időbeliségnek, az ok-okozati kapcsolatoknak, melyek felismerésében jól vizsgáztak a megye önkormányzatai.

Milyen az Észak-Alföldi régió-, és ezen belül Hajdú-Bihar megye munkaerő-piaci lehetőségeket meghatározó jövőképe? (Ehhez – bár saját kutatásokat is felhasználtam (pl. a mezőgazdaság, az ipari parkok lehetőségeit, de – az Országos Területfejlesztési Koncepcióból merítettem a legfontosabb információkat)

A Régió földrajzi, geopolitikai helyzete kedvező (három országgal határos, logisztikai potenciál, nemzetközi közlekedési folyosók útjába esik. Foglalkoztatás-vállalkozás fejlesztés szempontjából ez a helyzet a megye számára kedvező lehetőségeket nyit főleg a közlekedésben, a közlekedési infrastruktúrában, kereskedelemben, idegenforgalomban, döntően a szomszédos ország(ok) piacain való megjelenésre, befektetési lehetőségeket tekintve. A Romániából az EU tagság első néhány évében még tovább növekszik a beáramló munkaerő. Beszállítói hálózatok kialakítására alkalmas feldolgozóipari vállalkozások működnek. Erősödik azonban a versenyhelyzet is. Láthatóan az EU piacain is inkább a vertikális komplexitás irányába mozdulnak a termelők/szolgáltatók és a kereskedők egyaránt. Van még lehetőség új beszállítói

hálózatok szervezésére az iparban is, de ezek döntően nyugati piacra-, magasan kvalifikált munkaigényes termékek gyártásával lehetnek életképesek, illetve EU-s termékek magyarországi bevezetését, szervizelését segíthetik elő. *Realitása azonban főleg annak van, hogy a nyugati piacról kiszoruló – vagy oda be sem jutó – feldolgozóipari vállalkozások orientációja kelet felé erősödhet.* A régióban kedvezőek a mezőgazdasági termelési adottságok (országos jelentőségű termőterületek, méhészet, (apró)vadgazdálkodás, biotermékek, magas beltartalmi értékű, tájjellegű agrártermék), de kedvező és kedvezőtlen adottságú területek egyaránt vannak, mai a mezőgazdasági foglalkoztatás több irányú differenciálódását felételezi a jövőben. Várhatóan a megye mezőgazdaságának termékszerkezete erőteljes polarizációja indul meg.

Egyik részében a végtermék előállítás, a gazdag termőhelyi adottságok nemzetközi szinten is versenyképes termékstruktúra irányába sikeresen orientálják a gazdálkodókat, javítva a környezeti feltételeket: a termelési költségek csökkentésével, a minőség javításával, a higiéniai követelmények betartásával. Itt kiemelten fontos az értékesítési csatornák kiépítése, az integrációk fejlesztése, a jövő építése szempontjából a fiatal gazdák induló támogatása, képzési programok indítása, a helyi termékek hozzáadott értékének a növelése. Kiemelt fontosságú a megye adottságai szempontjából, hogy minél nagyobb részarányt képviseljenek ezen térségek a megyében.

Másik részében a piaci orientáció visszaszorulása, az önfenntartás irányába való mozdulás lesz megfigyelhető, párhuzamosan a gazdaságosan termeszthető termékek keresésével. Lesz, ahol az intenzív mezőgazdasági termelést felváltják a környezetvédelmi, tájmegőrzési, környezetminőség javító programokat jól szolgáló kultúrák stb. „Ebben a sávban lehet és kell is keresni az elvándorlás, az elszegényedés megállításának lehetőségeit, pl. a nem élelmiszer jellegű termékek termelésének meghonosításával, humán szolgáltatási programokkal, átképzéssel, második munkaerő-piaci lehetőségek fejlesztésével. Ezeken a területeken kap különös jelentőséget a tulajdonosnak és az alkalmazottnak a támogatott előnyügdíjazása, a mezőgazdasági terület esetleges átminősítése is, a gazdálkodók jövedelempótló támogatása.” (Rezsői István 2003, 4).

E mellett, országos és nemzetközi hatókörű *turisztikai vonzerők*, természeti (pl. Tiszamente, lösz-puszták, alföldi erdők, Hortobágy, termál- és gyógyvizek) és kulturális (pl. műemlékek, népi kultúra, kézművesség hagyományok) értékek vannak a megyében. *Egyik legnagyobb versenyelőnye lehet a régiónak és Hajdú-Bihar megyének is a természeti erőforrások kihasználása.*

Az autópálya hálózat és a gyorsforgalmi úthálózat kiépülése 2006-ra várhatóan nagyrészt megtörténik. A népesség életviszonyaiban, társadalmi, gazdasági fejlődésében jelentősége óriási, még ma sem igazán látható a maga teljességében. Lendületbe hozza a területileg hozzá közel álló ipari parkokat (Polgár, Debrecen) A távlati jövő a termelés-, vagy a szolgáltatás bizonyos konkrét területeire szakosodott ipari parkoké lesz.

A keleti piacok stabilizálódása, a határ-menti kapcsolatok bővülése kedvezően hathat az értékesítésre. Ennek jelentőségét fokozza, hogy az egyre erősödő hazai tőke kivitel célpontjai is a keleti piacok. A magyar tőke számára fontos, hogy a Magyarországon már bent levő multi-

nacionális vállalatok nagyobb számban forduljanak a környező beszállítói piacok felé is. Ezek beszállítóiként könnyebb lehet a külföldi piacokon a megjelenés.

A nemzetközi tranzitkereskedelem, az áruszállítványozások szerepe növekszik, logisztikai központok iránti kereslet nő. Jelentős az észak-dél, ill. kelet-nyugat irányú tranzitforgalom, ma még a kiépítetlen infrastruktúrája miatt kihasználatlan lehetősége. A tájjellegű, illetve egyedi, magas minőségű termékek és a biotermékek iránti kereslet növekszik, az ökogazdálkodás felértékelődik.

(Az ökogazdálkodás) „módjai közül kiemelhető...vegyszermentes gazdálkodás, természetes talajerő utánpótlás biológiaiilag tiszta...élelmiszerek...gyógynövénytermelés és feldolgozás őshonos állat és növényfajták elterjesztése... A termelés aktív környezetvédelem és életforma váltás igényével zajlik.” (Szente V.-Szigeti O.-Bukovics Zs. 2003,4.).

2007. évtől kezdődően a támogatási források számottevően bővülnek. (Amennyiben a 2007–2013-ra szóló költségvetést az EU elfogadja.) Itt kell megemlíteni a tudásközpontok szerepét és jelentőségét „Négy év alatt kilencmilliárd forintot költenek az innovációs alapból egyetemi tudásközpontok kialakítására, az erről szóló pályázatot szeptember elején közzéteszik...a pályázatok elbírálása során előnyt élveznek azok a javaslatok, melyek a gyógyszeripar, a járművezérlés, az infokommunikációs technológiák és a genomika területéről érkeznek. ... érzékelhetően növekszik majd az egyetemek kutatási potenciálja, gyorsul a k+f eredmények hasznosítása, valamint erősödik a kapcsolat a felsőoktatási intézmények és a gazdaság szereplői között.” (Kilencmilliárd regionális egyetemi tudásközpontokra magyarorszag.hu/hirek 2005, 1).

Magas technológiai szintű globalizált hatókörű ipari vállalkozások térségbe vonzása és egyéb szakmai befektetők fokozódó érdeklődése a térség iránt. „...nincs más eszköze a társadalomnak ezekre a nem hagyományos kihívásokra, mint a konszenzusalkotás.” (Harmadik Évezred Alapítvány: 2005, 1.).

Kiemelkedő jelentőségű a foglalkoztatási lehetőségek növelése szempontjából is a régió termálvíz-készletére alapozott komplex egészség-vertikum megteremtése az Észak-magyarországi régióval közösen kialakítandó turisztikai hálózat kiépítésével, amely a régió világörökségi elemeinek (Hortobágy) valamint Hajdúszoboszló központtal gyógy-, termál és egészségturizmus nyújtotta lehetőségek fejlesztésére épül. Fontos a kapcsolódó tevékenységek, iparágak ösztönzése (pl.: gyógynövénytermesztés, gyógyhatású készítmények, kozmetikumok gyártása, régió-specifikus agrártermékekre alapozott biotermékek termelése és feldolgozása); egészségiparhoz tartozó K+F fejlesztés az orvosi vegyészetben, gyógyszer- és kozmetikai iparban; az egészségügyhöz tartozó képzési rendszerek kifejlesztése.

A vidéki, hátrányos helyzetű, magas arányú roma népességgel rendelkező elmaradott térségekben élők életesélyeinek javítását szolgálja az ott élők életminőségének javítása, a népességeltartó és megtartó képességének növelése, az alapvető szociális és egészségügyi ellátások, képzési feltételek biztosítása, a kulturális sokszínűség (nemzeti, etnikai kisebbségek, migránsok integrációja) vagy a fogyatékkal élő emberek elismerése, a vidéki gazdálko-

dáshoz kapcsolódó tevékenységek diverzifikálása, az alternatív jövedelemszerzést biztosító gazdasági tevékenységek támogatása (falusi turizmus, hagyományos kézművesipar).

A magas arányú cigány népességgel rendelkező elmaradott térségekben, a tanyás térségekben az integrált munkahelyteremtő, a helyi speciális termelési hagyományokat felélesztő kézműves iparágak megerősítésére, biztonsági szolgáltatások fejlesztésére, a oktatási és szociális ellátás infrastrukturális és humán feltételeinek megteremtésére, valamint a egészséges életéhez szükséges közszolgáltatások kiépítésére van szükség.

8.3. Debrecen, a régió, a megye központja fejlesztési lehetőségei, különös tekintettel a foglalkoztatási lehetőségek bővítésének esélyeire

Mi legyen Debrecen gazdasági értelemben? „A kelet-európai térség gazdasági központja” (www.vagy.hu/szavazo – 2005 05, 1)

A program célja az, hogy a múlt értékeire támaszkodva, a jövő kihívásainak megfelelően Debrecen az Észak-Alföldi régió, valamint a határon túli térség kimagasló térszervező erejű regionális központjává és nemzetközi jelentőségű tudáscentrumává váljon. A nemzetközi forgalom növekedése elsősorban a *légi közlekedés (repülőtér)* fejlesztésére alapozódik, egyrészt a közvetlenül hozzá kapcsolódó logisztikai- kiszolgáló, kereskedelmi, csatlakozó városi közlekedési, vendéglátási, személyi szolgáltatási lehetőségek révén. Ez akár több ezer fős foglalkoztatott létszám növekedést is eredményezhet. Másrészt a *megnövekvő turisztikai-idegenforgalmi lehetőségei*, a bővülő üzleti kapcsolatok, a konferencia turizmus fejlődése a városban szintén ezres nagyságrendben mérhető foglalkoztatás fejlesztési lehetőséget hordoz magában a vendéglátás és kapcsolódó szolgáltatásai, az üzleti szolgáltatások-, a kultúra és kapcsolódó szolgáltatásai integrált fejlesztése által.

A fejlesztési program másik bázisa a *Debreceni Egyetem szellemi kapacitása*, mely alapján lehetőség nyílik arra, hogy a XXI. század vezető ágazatiban genomika (génkutatás), biotechnológia, nanotechnológiai, informatika hozzon akár nemzetközi híru és jelentőségű fejlesztési eredményeket. Nem elhanyagolható kutatói létszámnak adnak akár hosszabb távra is foglalkoztatási lehetőséget. Igazi jelentősége azonban a kutatási eredmények alkalmazásából eredő foglalkoztatás bővítésének van, olyan egészségügyi, közlekedési, irodatechnikai, ipari gyártástechnológiai, logisztikai hálózatként működő informatikai rendszerek működtetésében és kapcsolódó szolgáltatások révén, melyek ma még nem létezhetnek.

A *nanotechnológia* tovább csökkenti a számítógépek méreteit, gyorsítja tevékenységüket, növeli kapacitásukat, melyek által az élet minden területén a lehető legközvetlenebb segítőtársakká válnak a számítógépek. Segítségükkel új távlatok nyílnak a robotok alkalmazásában, az automatizálás-technikában, a navigációs rendszerek fejlesztésében, a szórakoztató iparban stb. A kapcsolódó tudományokra, a termelő és szolgáltató területekre várható hatása, jelentősége ma még felmérhetetlen. „A nanotechnológia óriási lehetőség, amelynek kihasználásához azon-

ban hosszadalmas, megfeszített kutató-, és fejlesztőmunka szükséges... a bonyolultabb, nagyobb precizitást igénylő hálózatok azonban csak tervekben léteztek.” (Zádori I. 2002,1).

A génkutatás helyzete-, sőt jövőbeni lehetőségei sem feltétlenül ismertek a közvélemény előtt. „Biomedicinális értelemben ezzel az új eljárással emberi gének nem ismert funkcióinak azonosítása, új biomarkerek (diagnosztika), potenciális targetek (gyógyszerfejlesztés) kijelölése válik lehetővé. A genomiális medicina differenciál-diagnosztikai lehetőségekkel, a megelőzés új alternatíváival, a kezelések, gyógyszerhatások-mellékhatások feltárásával gazdagítja a kutatói, klinikai tevékenységet. (Falus A. 2005, 1). Jelentősége nem kisebb annál, minthogy kitolhatja az emberi élet-, ezen belül a produktív életszakasz) határát, ez által alapvető demográfiai változásokat idéz elő a fogyó népességű társadalmakban.

Komplex logisztika rendszer épül a tervek szerint a város nyugati részén, mely magával hozza a szakszerű raktározási, szállítási infrastruktúra fejlesztését is, beleértve a foglalkoztatási lehetőségek növekedését ezen a területen. A tömegközlekedési lehetőségeket javítja a modern autóbusz pályaudvar.

8.4. A fejlesztési, fejlődési irányoknak megfelelő munkaerőigények Hajdú-Bihar megyében

Középtávú munkaerő-piaci prognózis vizsgálat eredményei Hajdú-Bihar megyében (Rezsőfi I. 2003, 1). 2003 évben középtávú – 5 éves – munkaerő-piaci előrejelzést kértünk új – egyszerűsített – módszerrel a munkaerő-piaci szereplők közül a gazdasági társaságoktól, önkormányzatoktól, a munkaerő-piacon állami-, illetve magán munkaerő-közvetítőként működő szervezetektől. A felmérés kiterjedt az önkormányzatok szociális, egészségügyi intézményeire, térségfejlesztési társulásaira is.

A prognóziskérést indokolta, hogy a Munkaügyi Központ rendszeresen adatszolgáltató a nappali képzést folytató intézmények felé, ahol a képzési szerkezet alakításánál a tartós munkaerő-piaci információkat célszerű figyelembe venni. A munkaerő-piaci képzés megalapozottsága érdekében is szükséges a távlati kitekintés. A prognózisba azokat vontam be a versenyszférából, akik 2002 évben megüresedett álláshelyet jelentettek be, illetve volt munkaerő-közvetítési igényük, foglalkoztatás bővítő támogatásban részesültek. A beérkezett prognózis adat-egységek száma 3 971 volt, a válaszolók átlagosan 23 foglalkozás tekintetében foglaltak állást. Vizsgáltam a növekedést prognosztizálók arányát az összes véleményhez.

Szinte egyáltalán nem szóródnak a vélemények a megkérdezett csoportok között a felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozások iránti igény tekintetében. Ettől sokkal szélsőségesebb a megítélése az irodai-ügyviteli munkának, a mezőgazdasági foglalkozásoknak és a gépszerelők, járművezetők iránti igényeknek. A Munkaügyi Központ munkaerő-közvetítéssel foglalkozó kirendeltségei szerint kedvezőtlenebbek a mezőgazdasági-erdőgazdálkodási foglalkoztatás jövőbeni lehetőségei, mint ahogy azt a vállalkozások, az önkormányzatok megítélik, bár az önkormány-

zatok borúlátóbbak a vállalkozásoknál. Hasonlóan egyértelműen kedvezőtlenebb a kirendeltségek megítélése az irodai-ügyviteli foglalkozások jövőben létszám felvevő képességét illetően.

A vélemények számossága befolyásolhatja az egyes foglalkozások jövőbeni megítélésének súlyát, értékét, de *nem lehet megkérdőjelezni pl. az állategészségügyi, a munkaerő-piaci, vagy az egészségügyi szolgáltatások növekvő jelentőségét és ezzel összefüggésben létszámnövelési szükségletét. (9. sz. melléklet).* A táblázat végére kerültek, legkevesebb létszám növekedési eséllyel – és a legnagyobb létszámcsökkentési eséllyel – a 10. sz. melléklet szerinti foglalkozások.

Véleményem szerint a laboránsok és a növényvédelmi-egészségügyi és talajvédelmi foglalkozások esélyei a táblázat szerinti besorolásnál kedvezőbbek lesznek már középtávon is. Természeteszerű, hogy a megye gazdasági-földrajzi adottsága szempontjából idegen területek – bányászat, kohászat, hajózási foglalkozások továbbra is erősen háttérben maradnak. A létszámnövekedésből arányaiban nagyobb helyet foglalnak el a felsőfokú és a középfokú képzettséget igénylő foglalkozások. A létszámcsökkenésből viszont nagyobb arányban részesülnek a ipari és építőipari jellegűek.

Összefoglalva megállapítottam, hogy a megkérdezettek többségében kedvezőek a várakozások a megye foglalkoztatási lehetőségei, esélyei tekintetében. A foglalkozások egy sorában viszont, pl.: háziipari, általános mezőgazdasági, állattenyésztési, erdőgazdálkodási, alapfokú iskolai, óvodai, ruházati ipari, művészeti stb. inkább létszámcsökkenéssel kell számolni, a megye gazdasági-földrajzi adottságai szempontjából kedvezőtlen növekedési eséllyel rendelkező egyéb foglalkozások mellett.

A fejlettebb régiók tapasztalatai alapján növekvő munkaerőigények várhatók hosszabb távra műszaki-üzemgazdasági felsőfokú képzettségű ügyintéző, pszichológus, vegyészmérnök, folyamatszervezési-, minőségbiztosítási-, rendszer elemző-, automatizálási-vezérléstechnikai-, adaptációs menedzseri-, vizualizációs szakértő- stb. foglalkozásokban. Számítástechnikai, fejlesztő pedagógus, szociális munkás, felsőfokú képzettségű termelésirányító, projekt mérnök, ügyfélkapcsolati, minőségügyi menedzser, külkereskedelmi referens, mérnök-üzletkötő, EU-s tanácsadó, logisztikai ügyintéző-elemző, munkaerő-kölcsönző, média kutató, projekt menedzser stb. foglalkozásokban. Milyen általános fejlődési trendekhez kell igazodni ahhoz, hogy a felsőfokú szakmai képzés esélyeket adjon a munkaerő-piacon? Hogyan lehetne röviden össze-foglalni a középtávú munkaerő-piaci prognózis tanulságait a jövőre nézve?

A legtömörebben a Budapesti Műszaki Egyetemen fogalmazták meg a fejlődési tendenciákat: „Látható, hogy a világ és az abba egyre erőteljesebben integrálódó nemzetgazdaság más felkészültségű, a korábitól eltérő készségekkel rendelkező műszaki(!) szakembereket is igényel. Kevesebb szakember szükséges a termelő-, gyártó technológiák működtetéséhez. A korábbi iparstruktúrát részben még ma is visszatükröző karokra épülő képzési arányok nem megfelelőek. Az informatikai, a távközlési rendszerek fejlesztése, működtetése új igényeket támaszt. Egyre fontosabbak a menedzseléssel, a termékek értékesítésével, a különböző projektek irányításával kapcsolatos ismeretek, készségek. Az épített és a természeti környezet fenntar-

tása, fejlesztése egyre hangsúlyosabbá válik. A környezetbarát vegyi-, biológiai technológiák új és meg nem kerülhető kihívásokat jelentenek. Ezek a hatások már ma érzékelhetőek a munkaerőpiacon.” (*BME Diagnózis és felmérések, elemzések 2005, 1*).

8.5. Piaci verseny lehetőségei, feltételei az EU-ba való belépést követően, különös tekintettel a munkaerővel szemben támasztott igények változására

(Az Inform Média Stúdió Kft 2004-ben végzett mélyinterjú sorozata adta a páratlan lehetőséget vizsgálatomhoz, melyhez közel 140 gazdálkodó cég véleményét dolgoztam fel. A rendelkezésre álló anyagok mélysége, száma az egyes gazdasági ágakat érintően eltérő volt, ezért az elemzésem sem homogén, de nagyon fontos következtetések adódtak a fejlődés szükséges, kívánatos irányaira vonatkozóan).

Energia ellátás – irányítástechnika – környezetgazdálkodás

Az energia ellátás területén a versenyhelyzet, az energia ellátás biztonságára való törekvés, az erőművek kihasználtsága és hatásfoka közötti összefüggések, az energia árrendszer, ellentmondásos gazdasági helyzetet eredményeznek az ellátók számára, amelyből egyre meghatározóbb lesz a versenyhelyzet kényszere. Az ország energia helyzetében az import szerepe továbbra is jelentős lesz és nem szabad megelégedni az alternatív energiaforrások kihasználásához szükséges beruházásokról, mezőgazdasági és ipari foglalkoztatási többlet lehetőségeiről sem. *Az irányítástechnikai szolgáltatásoknak (energetikai ellátó-, ipari folyamatok-, automatizálása a tervezéstől a megvalósításig, épület automatika) színvonalas bázisát a régióban meg kell teremteni, hogy rendelkezzen a megfelelő felsőfokú végzettségű szakemberekkel.*

A környezetgazdálkodás fejlődésének irányát az uniós csatlakozással összefüggésben törvény határozza meg, beleértve a hulladék gazdálkodási tervek szükségességét, a szelektív gyűjtést, a hulladékgazdálkodással kapcsolatos magatartási szabályokat, az újrahasznosítást stb. *Elsősorban mobil gépkezelőket foglalkoztat ez a terület. Főleg a lakossági felvilágosító munka igényli a nagyobb létszámú segítők bevonását.* A versenyhelyzet feltételei lassan kialakulnak, külföldi cégek részéről is van érdeklődés e tevékenység magyarországi végzése iránt.

Műanyag és gumiipar

Az energetikai szolgáltatók és a műanyagipari tevékenység közötti kapcsolat szorossá vált, de a szolgáltatások szinte minden területét átfogja a műanyag termékek felhasználása, a kommunális szolgáltatásokról a mezőgazdasági felhasználású termékeken át a gépgyártásig. E területre is a dinamikus műszaki fejlődés jellemző. *Elképzeltető, hogy a kelet-nyugat közötti összekötő kapocs egyik láncszeme lehet a régióban a legkorszerűbb technológiával készülő mű-*

anyagipari termékek előállítása, a termelés ellátása, kapcsolódó felhasználási tevékenység szakmai orientált kereskedelme és a hozzá tartozó szolgáltatásai elterjesztése. A műanyagipar munkaerő-igénye többségét a gépkezelők jelentik a jövőben is, de egyre modernebb gépek egyre nagyobb tudású kezelőket igényelnek. A műanyag termékek előállításában is szerepe van mind a gépészeti-, mind a gyártmány konstruktóri munkának.

Gép- és készülékgyártás

Hajdú-Bihar megyében meghatározó gép- és készülékgyártó cégek túlnyomó többsége már a korábbi években kialakította termelési-, értékesítési kapcsolatrendszerét a Nyugat-Európai országokkal-, nagyrésztük pedig a környező országokkal is. Az igazi versenytársak nem a tökére-erősebb, több lábón álló nyugati cégek (mert azokkal legfeljebb a még erősebb, még magasabb technológiai szintet képviselő tengerentúli cégek tudnak versenyezni), hanem Csehország, Szlovákia, Lengyelország esetleg Románia, Szerbia, Ukrajna.

A munkaerő-igények tekintetében: nő a műszaki gépgyártás konstruktőrök, gyártmányfejlesztők, technológiai folyamat tervezők-szervezők, erőforrás gazdálkodók, termék-piaci szolgáltatók szerepe. A felhasználáshoz köthető szakértői tevékenység, logisztikai szakemberek szerepe a gép és készülékgyártásban (beszállítói-vevői kapcsolatok szervezése).

Építőipar

Milyen munkaerő-igényeket támaszt a fejlődés az építőiparral szemben?Egyrészt szélesebb szakmai spektrumban, vertikális-, egymásra épülő munkamegosztási rendszerben alkotni is tudó, a szervezet céljait speciális szakmai területekre lebontani képes szakemberekre van szükség. Amíg az elmúlt években a számítástechnika betörése volt az általános jellemzője a technikai fejlődésnek, különösen az építőipari tervezésben-, az egyes építőipari gépi-vezérlő rendszerek működtetésében addig a közeljövőben a hagyományos szakmai besorolások mellett újak-, újszerű kombinált formák is megjelennek:

Pl. építőipari marketing-, mezőgazdasági-vízügyi-környezetvédelmi berendezés építés-technológiai, kereskedelmi építés-technológiai, ipari gépgyártás építés-technológiai, valamint építőipari automatizálás-technológiai szakmák iránti kereslettel is számolni kell. Építőipari minőségbiztosítási szakemberekre-, sőt az építendő létesítmény üzemeltetésével kapcsolatos minőségbiztosítási tevékenység ismeretére is egyre nagyobb számban lesz szükség.

Mezőgazdaság

Alapvető a termelő és értékesítő szervezetek szerepe: tározók építése, válogatás, csomagolás, gépek beszerzése, közös megjelenés a piacon, környezetbarát hulladékkezelési eljárások elter-

jesztése, megsemmisítési eljárások stb. A felkészülésüket segítheti megfelelő agrár szakemberek támogatott alkalmazása a belépést követő időszakban, vagy már a felkészülés idején.

Az integrátori szerepüket megfelelő speciális közép-, vagy felsőfokú végzettségű, egy részükben idegen nyelvet is beszélő szakemberek foglalkoztatásával tudják ellátni. (gépkészítők-javítók, árubeszerzők, esetleg a mezőgazdasági infrastruktúra építésében, üzemeltetésében dolgozók, növényvédelmi szakemberek piackutatók stb.). Az áruk nagy mennyiségben történő begyűjtése, válogatása, szállítása, esetleg tartósítása idénymunkások alkalmazását feltételezi a jövőben is.

Az agrár környezetvédelmi tájközpontok kialakítását foglalkoztatási vonatkozásban is érdemes támogatni a szakember állománya fejlesztésében. Tervezési, képzési, szaktanácsadási tevékenysége az agrár népesség foglalkoztatási esélyeit helyben javíthatják. Kiemelt jelentősége lesz a foglalkoztatás terén a nagy teljesítményű csúcstechnikákat képviselő gépeket üzemeltető, lehetőleg felsőfokú végzettségű szakembereknek.

Szolgáltatások

Csak regionális szinten van realitása a piacvezető szerepnek az erre törekvők részéről, de ebben is komoly akadályozó vagy segítő tényező lehet a közlekedési infrastruktúra. Másrészt a szolgáltatási tevékenységek többségében a piaci területek nagysága függ a szolgáltatáshoz tartozó tárgyi eszközök szállítási költség igényességétől is. Ennek megfelelően területileg decentralizálódik a szolgáltatás élőmunka igénye és koncentrálódik a hozzá kapcsolható termékek előállítása, de szolgáltatást (át)telepíteni mindig nehezebb lesz, mint termelő tevékenységet. Az erősebb versenyhelyzet miatt a műszaki színvonal/ár hányadosának növekednie kell. A közbeeső szolgáltatásokat nyújtók, mint a szervíz szolgáltatások, nagykereskedelem stb., jövőbeni lehetőségei inkább múlnak a versenytársak helyzetfelismerésén, mint a saját – nem versenyképes – tőkeerejükön. Általánossá vált, hogy a multi cégek már felosztották és uralják a piacot, különösen a termékeikhez kapcsolódó szolgáltatások vonatkozásában – bár a közöttük is folyó versenyhelyzet időnként átrendezi az erőviszonyokat. A kis- közepes szolgáltató cégek jövőbeni lehetőségeire a bizonytalanság jellemző.

Egyes szolgáltatások (pl. környezetvédelemhez, munkaegészségüghöz stb.) jövőbeni lehetőségeit a környezetvédelmi előírások szigorodása is növelheti. Egyre nagyobb igény van a komplex biztonságtechnikai szolgáltatások iránt. Egymással összefüggésbe hozható szolgáltatási területek rendszerbe való integrálására erősödnek a piaci igények (pl. légtechnika, klímatechnika-hűtőtechnika, környezetvédelem stb.) Nő a gépészettechnikai csomagok kezelése iránti igény: tanácsadás-tervezés-építés-szerelés-működtetés-szervizelés vonatkozásában. Egyre több olyan szolgáltatási terület lesz, mely a tevékenység-integrált vertikumok „terméke”, pl. a közlekedéshez-áruszállításhoz köthető kiegészítő szolgáltatások vonatkozásában, vagy a klímatechnika-árnyékolástechnika együttesében.

A versenyhelyzet, a csökkenő jövedelmezőség minden eddiginél szigorúbb takarékosagra ösztönöz, minden erőforrás tekintetében. E mellett a versenyhelyzet a szolgáltatások közötti alter-

natívák növelésére is ösztönzi a cégeket. Jó példa erre a fűtési rendszerek sokfélesége. *Új ügyfélkapcsolati rendszerek, új minőségű rendelkezésre állás, új minőségű humán erőforrás gazdálkodás.*

A szolgáltatások munkaerő-igényének alapja az energia- és általában az erőforrás tudatos gazdálkodás, ennek megfelelően lesz több szükség energia gazdálkodókra, erőforrás gazdálkodókra. A magasabb műszaki tartalmú szolgáltatásokra való törekvés a tevékenység specifikus műszaki élőmunka iránti igényeket növeli. Jelentősen csökkenti – számítógép vezérelt információs és irányítási rendszerek alkalmazásával – a kiszolgálási területek élőmunka igényét. A naprakész tudás megszerzése és szinten tartása egyre nagyobb energiákat fog lekötni a humán erőforrás gazdálkodás-, a képzés oldalán is az irányított önképzés, pl. a nyomdaipari, szer-számgépipari műanyagipari stb. tevékenységekhez köthető szolgáltatások vonatkozásában.

Logisztika

A logisztikai tevékenységen belül a szállítmányozás, raktározás, csomagolás, vámkezelés technikai és személyi feltételei és tárgyi feltételei integráltan kiépülnek a megyében. A fejlődés lehetősége a kapcsolódó minőségi szolgáltatásokhoz köthető, pl. személyi szolgáltatások, szállítási, rakodási speciális technika rendelkezésre állása, élelmiszer termék minősítő-ellenőrző rendszerek kiépítése a logisztikai rendszeren belül, minőségi csomagolástechnika stb. Mindez a megfelelő szakemberek összehangolt munkáját igényli. Ezen túl a logisztikai régióközpontok tevékenységének a hálózati összerendezésére is szükség van.

Idegenforgalom

A megye idegenforgalmában meghatározó az egészség-turizmus, de egyre nő az üzleti szféra idegenforgalmi kapacitása is. Kiemelten fontos a mindezekhez kapcsolódó kulturális turizmus lehetőségei kihasználása, a hozzá tartozó szolgáltatások teljes körével (repülőtéri-közlekedési, orvos-egészségügyi, gyógyászati, üdüléshez kapcsolódó személyi szolgáltatások stb.). Mindezen szolgáltatások EU-ban célzott marketing tevékenységének fejlődnie kell. Munkaerőforrás vonatkozásában az idegen nyelveket is beszélő egészségügyi, reumatológiai szakszemélyzet fejlesztése, a szállodai kiszolgáló rendszerek működtetéséhez szükséges minőségi személyi feltételek megteremtése elsődleges.

Kereskedelem

Az Unió belépéssel jobban megnyíló kereskedelmi lehetőségek háttérében az árversenyben előnyben lévő multi cégek sok területen meghatározóvá válnak. A hazai kereskedelem előnye lehet az olcsó hazai termékek-, az olcsó Kelet-Európai és esetleg ázsiai termékek forgalmazása. *A kereskedelmi munka háttérét jelentő termelési-rendszer kapcsolataitól a minőségbiztosításig, a*

reklámpszichológiától a kapcsolódó tervezési-kivitelezési szaktanácsadó szolgáltatásokig, a kapcsolódó szervíz szolgáltatásokig, minden területre új-, – vevői kört, a kereskedelmi, szolgáltatási – anyagi szolgáltatási – termelési- műszaki kutatási kapcsolatrendszereket, láncolatokat termékek, termékcsaládok életét a bevezetéstől a felfutáson át a vevői igények szerinti módon változtató folyamatokat ismerő komplex gondolkodású marketing szakemberekre van szükség. Ezen komplex ismeretekre elsősorban a felsőfokon képzett szakembereknek van szükségük.

Autómárka kereskedés

A márka kereskedelemé, a komplex rendszerben gondolkodó autókereskedőké a jövő, de a személygépkocsi forgalmazásban egy – számosságában viszonylag szűkebb – fogyasztói keresletnek van realitása. *Szükség van mester szerelő képzésre, az új anyagokat, eljárásokat ismerő szakemberekre. Igényes, színvonalas marketing munkát végzőkre. Gyakorlatilag minden szakembere számára elengedhetetlen a külföldi nyelvismeret.* Az elektronika által vezérelt műszaki ellenőrző rendszerek szervezése felsőfokú szakmai tudású munkatársak foglalkoztatását igényli a jövőben.

8. táblázat

Munkaerőpiac, foglalkoztatás Hajdú-Bihar megyében

Erősségek	Gyengeségek
➤ a felsőoktatási, felnőttképzési rendszer kiépítettség ➤ a népesség fiatal korszerkezete ➤ a kereseti viszonyok a munkaadók számára kedvezőek ➤ a másodlagos munkapiac kiépültsége, tradíciói ➤ a megváltozott munkaképességű és hátrányos helyzetű személyek foglalkoztatásának intézményrendszere, tradíciója (célszervezetek)	➤ Alacsony iskolai végzettség ➤ nagyarányú lemorzsolódás az alapfokú képzés során ➤ a szakképzés válsága ➤ a szakmatanulás gyakorlati feltételeinek hiánya ➤ területi hátrányok: határmentiség, aprófalvas térszerkezet, „zsákutcás jelleg” ➤ alacsony tökevonzó képesség ➤ magas az inaktív népesség aránya ➤ a munkaerő lekötése tradicionálisan gondot okoz a régióban ➤ a munkaerő mentális és fizikai állapota
Lehetőségek	Veszélyek
➤ logisztikai központok kialakulása a közlekedési folyosók mentén ➤ új piacok teremtődése Románia nyugati felén és Ukrajnában ➤ a munkaerő-piaci intézményrendszer új eszközei (új szolgáltatásfejlesztési modell, EURES) ➤ a termálkincsek kiaknázása- wellness-turizmus ➤ a non-profit szervezetek foglalkoztatási kapacitásának bővítése ➤ második esély iskolák, munkaiskolák, kompetencia központok szervezése	➤ a környező országok munkaereje a legális, vagy illegális munkaerő-piacon ➤ a „bedolgozó rendszer” megszűnése az olcsóbb bérű határon túli munkaerő miatt ➤ a mezőgazdaság, mint a régió egyik meghatározó szektorának válsága a formális és az alkalmi munkák piacán ➤ a térbeli szegregálódás erősödése ➤ a helyi munkavállalók inmobilitása (mentális és anyagi okok miatt)

Forrás: Észak-Alföldi Regionális Fejlesztési Ügynökség: a munkaerő-piac, foglalkoztatás SWOT analízise 2005, melynek az összeállításához a Munkaügyi Központ is szolgáltatott információkat.

A fejlesztési célok megvalósulásához hozzájáruló nagyprojektek a humánerőforrás fejlesztés területén

Versenyképességet elősegítő nagyprojektek lehetnek:

A felsőoktatási intézményrendszer hatékonyabb kihasználására elő kell segíteni a magasan képzett munkaerő megmaradását a régióban.

A felsőfokú oktatási rendszerrel együttműködő speciális *műszaki-gazdasági fejlesztő irodákat létrehozó nagyprojektek a megyeközpontokban* segíthetnék a helyben szükséges felsőfokú szakmunkaerő igények kielégítését. *Lehetséges leágazásai lehetnek az egyes tudományos műhelyeknek*, melyek jelenleg a felsőfokú iskolákhoz kötődnek. Végezhetne megrendelésre kutatásokat a műszaki-tudományos élet nemzetközi szinten is élenjáró megoldásai iránt. Végezhetne konkrét termék-szolgáltatás fejlesztési tevékenységet. Elláthatná az egyes kisvállalkozásoknak a szabadalmakkal, a vállalkozások működése jogi feltételrendszerével összefüggő tevékenységét. Kapcsolódhatnak: inkubációs, munkarotációs, távmunka alprojektekhez is.

Termék-szolgáltatás marketing, térségmarketing területi képviselőket létrehozó és működtető nagyprojektek ösztönzött fejlesztése a megyeközpontokban segítheti az egyes vállalkozások piachoz jutását, a települési önkormányzati területfejlesztési törekvésekkel összehangoltan (turisztikai, idegenforgalmi szolgáltatások, szaktanácsadás, e téren fejlesztést biztosító pályázati támogatási rendszerek kezelése, termék és szolgáltatási kül-, és belföldi piackutatás, nyelvtudással összefüggő fordítási, tolmácsolási szolgáltatások stb.) Ilyen munkacsoportok minél nagyobb számú kialakításával humán oldalról alapozódnak meg a térségfejlesztési törekvések. Az új képzési struktúra fejlesztési irányokat célzó nagyprojektek a munkaerőigénynek hosszabb távú alakulására építhetők.

Felzárkóztatást elősegítő nagyprojektek lehetnek

Az Állami Foglalkoztatási Szolgálat modernizációja a régióban. Munkaadók és munkavállalók igényeit összekapcsoló számítógépes információs rendszer teljes felépítése a tervidőszak végére. Ezen belül *információs pontok létesítése* minden önkormányzatnál, a munkaügyi központok minden kirendeltségénél, minden foglalkoztatási célú civil szervezetnél, kb. 200 egység. *Kompetencia központok létesítése* a régióban a 10 legnagyobb városban.

A foglalkoztatási rehabilitáció elősegítésére: *rehabilitációs információs centrumok* kiépítése a munkaügyi központok módszertani központi szerepkörével: *minden megyei és városi egészségügyi centrumban, önkormányzatoknál elérhetően.* A megyeszékhelyeken kívüli – különösen a határmenti, nehezen megközelíthető térségekben a *munkaerő-piacon hátrányos helyzetű csoportok foglalkoztatását komplexen elősegítő* – több alprojektre bontható nagyprojektre van szükség.

A munkamotivációk-, a képességek-, készségek-, fejlesztése-, (beleértve a tartós munkanélküliség kockázatának elemzésén alapuló profiling módszer hazai adaptálását is) a konkrét munkába helyezést elősegítő információs rendszer kapcsolatok építése.

Humán szolgáltatás fejlesztési nagyprojektek

A foglalkozási információs tanácsadó szolgáltatás fejlesztési, pályaválasztási, pályamódosítási tanácsadás, állskereső klub, állskereső technikák oktatását végző humán szolgáltatásra szakosodó intézményrendszer fontos építő elemei, melyek egyaránt szolgálják a humán erőforrás versenyképességét és a felzárkóztatást is.

Mind területileg, mind gazdasági ágak, szolgáltatások szerint szakosodott foglalkoztatást és vállalkozásokat segítő állandóan működő menedzseri hálózat kiépítését kell szorgalmazni, mely a munkaügyi központok-, magán munkaközvetítők-, kistérségi helyismerettel rendelkező szervező szakemberek, fejlesztési ügynökségek, egyéb intézmények összefogásával – mintegy a foglalkoztatást segítő legmodernebb paktumok mintájára – koncentrálnak és a célszemélyekre fókuszálják a szükséges információkat.

9. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A munkanélküliség mélypontja négy évvel korábban következett be, országosan és Hajdú-Bihar megyében is, mint a foglalkoztatottság mélypontja. A különbség a munkaerő-kereslet oldaláról a piaci verseny hatására a termelékenység növekedésével együtt járó munkaerő-igény csökkentésnek, munkaerő-kínálat oldaláról az inaktivitás kényszerű erősödésének tudható be. A beruházások, a munkahelyteremtés súlypontjai továbbra is – mind a mai napig – az eddig is fejlett régiók maradtak. Olyannyira, hogy a beruházások éves területi megoszlásában 15 év alatt mintegy tíz százalékkal javították részesedésüket a fejlettebb régiók. Ez a munkanélküliség tekintetében lassította a központi régióban és a nyugat-magyarországi régiókban kibontakozó kedvező folyamatok kiterjedését.

A rendszerváltás előtt a megyében honos-, jelentős létszámot foglalkoztató gazdasági ágazatok, szakágazatok nagy része *fejlődőképes hagyománynak* bizonyult a 90-es évtized végére, amire építkezve Hajdú-Bihar megye meg tudta őrizni legalább a középső helyét a régióban. A foglalkoztatás bővülése a megyében azonban döntően az idényszerű foglalkoztatási lehetőségeket növelte az EU csatlakozást megelőző évtizedben. Hajdú-Bihar megyében az ezredfordulóra kialakult gazdasági és foglalkoztatási szerkezet rövid távon kis mértékben mozdul.

Jellemző, hogy kisváros nagyságrendtől kisebb települések irányába a fejlődés inkább megrekedni látszik. Nyilvánvaló, hogy a megye gyorsabb fejlődésének kulcsa Debrecen mellett a hajdúvárosok lehetőségeiben van, döntően azokban, melyek az autópálya fejlesztésekhez viszonylag közeli 20–40 km-es zónában vannak. A hátrányos helyzetű településekre igaz, hogy – kis túlzással – az elmúlt évtizedek vidéki Magyarországot még mindig a nyolc általános iskolát végzettek jelentik meg. Egyes hátrányos helyzetű kistérségeken belül is megindult lassan egyfajta polarizáció, fokozatosan nőnek a kistérségeken belül is a különbségek a foglalkoztatási lehetőségek szempontjából.

A megyeszékhelyen és kisvárosi szinten a befektetői kör bővülése ütemében az új foglalkoztatási lehetőségekre való szakmai felkészítést kell előtérbe helyezni. Még az ebbe a körbe tartozó településeken is sok az elavult szakmai tudással rendelkező, a megszűnt, vagy megszűnőben lévő foglalkozásokra képzett munkanélküli. Még többen vannak olyanok, akiknél a foglalkozás belső tartalma, munkaeszközei, módszerei változtak meg olyan mértékben, melyet nem-, vagy nehezen tudnak követni.

A munkáltatók minőségi munkaerőt igényelnek, minőségi munkát követelnek. A minőségre való törekvésnek általánosnak kell lenni a munkát keresők segítségével is. Az életkor előre haladásával a munkanélküliség tartóssá válásának valószínűsége nő, a szakmatanulási lehetőség csökken. A foglalkoztatási problémák legtöbbször halmozottan jelentkeznek, a magasabb életkorral, a kisebb képzettségi szinttel, mely eleve korlátozza a rugalmasabb alkalmazkodást.

Az együttműködési készség és az önaktivitásuk alacsony szintje erős összefüggésben van azzal, hogy a megyében az országosnál kisebbek a tartós munkanélküliek jövedelmi tartalékai,

kevésbé tudnak részt venni elhúzódó több szakasz programokban, különösen, ha annak pozitív hozadéka számukra nem garantált. Döntő részük tartósan és reményvesztetten munka nélkül van. Felül kell vizsgálni azt, hogy az egyes foglalkoztatáspolitikai támogatási eszközök milyen speciális szabályok bevezetésével tehetők hatásosabbá a hátrányos helyzetű csoportokba tartozók foglalkoztatási esélyeinek növelése érdekében. Akadálymentes szolgáltatásokra és munkához-, munkahelyhez való jutásra van szükség. A munkaerő-piaci programoknak, a támogatott képzéseknek illeszkedniük kell a tartósan munka nélkül lévők fizikai és szellemi állapotához, szükségleteihez, készségeihez, motivációihoz, akár személyre szabottan is.

A női foglalkoztatással érintett területeken inkább állandó munkára van szükség. Az igazi áttörést az jelentené, ha a nők tömegesen találnának munkát a számítógépes iparágban. A munkaerő-piacon hátrányos helyzetű rétegek, csoportok mindegyikének foglalkoztatási támogatását alanyi jogon-, differenciáltabb adókedvezményekben kell a továbbiakban biztosítani. Érvényesíteni kellene a támogatási rendszert illetően a pozitív területi diszkriminációt. Jobban kellene élni a területi munkaerő-piaci igényekhez való igazításával a támogatási rendszernek, akár régiós, megyei szintre is nagyobb differenciáltsággal.

A humán szolgáltatások fejlesztésénél törekedni kell arra, hogy a megye minden térségében azonos-, vagy legalább hasonló esélyekkel tudják igénybe venni a hatékonyabb formáit is. A megoldások legyenek akár kistérségenként eltérőek, de ez nem zárja ki azt, hogy egységes arculattal, azonos mélységű információs kapcsolatokban, azonos eljárási formák érvényesítésével kell az Állami Foglalkoztatási Szolgáltatnak megújítania tevékenységét, minden ügyfél számára bárhol elérhető és realizálható módon, törekedve a legmodernebb kommunikációs technikák, eljárások alkalmazására. A támogatások és munkaerő-piaci programok anyagi alapját döntően adó Munkaerő-piaci Alappal való gazdálkodásban is fontos lenne a profil tisztítása, a szociális jellegű kiadások elkülönítése, az egyes évekről áthúzódó terhelő hatások ismerete, de legfontosabb az lehet, ha az EU-s támogatási rendszerhez kompatibilis illeszkedése lenne az Alapból finanszírozott valamennyi programnak. Az egyes támogatási eszközök működtetését országosan egységes pénzügyi rendszerben kell kezelni.

A foglalkoztatáspolitikai eszközök működésének határfokát növeli, ha az egyes eszközök programokba integrálódnak, bár ezek fajlagosan mindig költségesebbek. Ez utóbbi miatt is fontos a programok társadalmi elfogadtatása, támogatása, melyben segít a munkaadók, a munkavállalók és az önkormányzatok képviselőiből álló Munkaügyi Tanács. A munkaerő-piaci programok – egyszerűsítve – általában három szakaszból állnak: a programban való részvételre való mozgósítás, a program céljainak az elfogadtatása, az együttműködésre való ösztönzés, motiváció erősítése. A szakmai felkészítés (általában OKJ-s szakmákra). A támogatott foglalkoztatás célja (bér és járulékal támogatása) a munkatapasztalat megszerzése segítése. Legcélszerűbb és leginkább motiváló a tartós foglalkoztatás lehetősége a programba bevont munkanélküliek részére.

Az azonnali, gyors megoldások általában nem tartós megoldások, a tartós megoldásokhoz pedig idő-és anyagi ráfordítások is szükségesek, amihez nehéz az egyetértést a türelmet és nem

utolsó sorban a megfelelő erőtartalmat biztosítani. Ezért fontos a kockázati tényezők felmérése és értékelése. Nem lehet csodálkozni akkor, amikor a munkanélküliek többségének szemléletében, tartalékok hiányában a rövid távú eredmény, a rövid távú, azonnali haszon az erősebben motiváló tényező. A gyenge szociális háló, a pénzkereset rövid távú előnyei a fekete foglalkoztatás irányába taszítanak és vonzanak is egyaránt.

Alapvetően nem a munkanélküli ellátó rendszer kisebb nagyobb változásai-, hanem döntően a munkahelyek teremtésének üteme, területi lehetőségei, feltételrendszere, ösztönzése, támogatási lehetőségei határozták meg a munkanélküliség alakulását Magyarországon, és Hajdú-Bihar megyében is, de az ellátó rendszernek jelentős-, sőt alapvető szerepe volt és van abban, hogyan élnek meg a munkanélküliségük óriási problémáját a munkát keresők. A lehetséges fejlesztési irányok körvonalazásához döntő fontosságú kérdés, hogyan rajzolható fel a megye adottságai függvényében a megye problématerképe? Mennyire széles látókörű partnereink a települési önkormányzatok a foglalkoztatási problémák kezelésében? Ezekre kerestem a választ egy felmérés eredményei alapján. A megoldásra váró problémák között kiemelt helyen a termelő infrastruktúra, az önkormányzati intézményfejlesztés és a munkahelyteremtés-tőkevonzó képesség áll. Fontosnak tartom, annak megállapítását, hogy a munkahelyteremtésben, tőkevonzó képesség fejlesztésében inkább a nagyobb népességszámú települések gondolkodnak, ahol nagyobb a tömegnyomás is a munkanélküliek létszámát tekintve.

A rangsorszámok és a munkanélküliségi adatok közötti kapcsolatban a munkavállalási korú népesség-, illetve a járadékra való jogosultság mutatott a munkahelyteremtéssel a tőkevonzó képesség növelésének prioritásaival kapcsolatot, tehát döntően azok a tényezők, melyek a települések nagyságával függnek össze. A munkanélküliségi mutató önmagában nem látszik aktivizáló hatásúnak. Komoly szerepe van a prioritások kialakításában az időbeliségnek, az okozati kapcsolatoknak, melyek felismerésében jól vizsgáztak a megye önkormányzatai.

Nagy energiákat mozgósítottam a foglalkoztatási jövőkép kialakítása érdekében. Ehhez több információs csatornát is felhasználtam, melyek alapján vizsgálhattam egyes foglalkozások belső tartalmi változásait és a foglalkozások átalakulását is. Az EU csatlakozással előtérbe lépett a befektetők harca a piacokért, a keleti orientáció kérdése a környező országokba, a munkaerő kelet-nyugati áramlása, a minőségi követelmények előtérbe kerülése a piacok megszerzéséért és megtartásáért. Miközben egyre több külföldi munkalehetőség adódik, a közép-európai munkaerő-vonzás centrumok e szerepköre egyre kisebb lesz. Az EU-ban a munkaerő-mozgás centrumai a nyugat-európai országok. Akkor lehetünk sikeresek, ha a versenyképességet növelő helyzet megteremtésében aktívak és kezdeményezők vagyunk, de a tartós megoldások irányába való folyamatos orientációról sem feledkezünk meg.

Ha néhány szóba kellene sűríteni mindezek közös nevezőjét, úgy foglalnám össze, hogy: „helyzetfelismerés – alkalmazkodás – igényesség – minőség”

10. ÚJ ÉS ÚJSZERŰ EREDMÉNYEK

Az új eredmények döntően az összefüggések felismeréséből következnek a foglalkoztatás lehetőségeit, mozgásterét tekintve. Fontos volt az önkormányzati fejlesztési motivációk, törekvések, vagy azok hiányát megmagyarázni tudó összetevők megértése a problématerképeik alapján.

Érzékelhetőek voltak:

- *az autópálya építési program egyrészt várakozást fokozó hatása (Polgár, Hajdúnánás, Hajdúböszörmény, Balmazújváros), másrészt az elkerülő vonalakon bizonyos reményvesztettség (Püspökladány, Kaba),*
- *a városiasodó térségekben az előrelépés igénye (Vámospércs, Hajdúsámson, Tiszacsege, Nyíradony),*
- *a megye perifériális helyzetéből való kitörés közös akarata (Egyek, Hortobágy, Komádi),*
- *a reménytelenség települési szigetei egy nehezen és lassan fejlődő alcentrum körzetében (Berettyóújfalu és több környező települése),*

A reményvesztettség, reménytelenség elleni-, kiegyensúlyozó kormányzati lépéseknek foglalkoztatáspolitikai vonatkozásai is lehetnek. *Felismerhető volt az időtényező szerepe a fejlesztési prioritásokban, mely alapján jobban megérthetőek az önkormányzati fejlesztési törekvések.* Amely önkormányzatok előbbre értékelték az infrastruktúra fejlesztését, azok inkább hátrább a munkahelyteremtést, a tökevonzó képességet. Itt inkább időbeli prioritási sorrend változásáról van szó. Hasonló a probléma a szociális célú beruházások és az egészségügyi gépek beszerzésének prioritásai ellentmondása között.

Az informatikai fejlesztések előbbre sorolása is jelenbeli befektetés szándék a jövőbeni fejlődés érdekében. Úgy látom, hogy az önkormányzatok felismerték, hogy a humán infrastruktúra fejlesztés és az egészségügyi fejlesztés is kedvező hatással lehet a nemzetiségi, kisebbségi programokra, miként ez utóbbiak erősítik a munkahelyhez jutás esélyeit.

Újszerű eredmény a *fejlettebb EU-s országok foglalkoztatottságot érintő törekvései mozgatórugói felismerése* hat EU-s országban szerzett tapasztalatok közös nevezője alapján. Kerestem a sikeres országok átvethető receptjét, a siker okait. Ezeket a következőkben véltem megtalálni:

- A sikeres gazdaságpolitikával összehangolt párbeszéd. Kiemelten fontos tényező a társadalmi közmegegyezés, mely lemegy a munkaügyi kapcsolatok gyökeréig.
- A nyitottság és rugalmasság az új megközelítésekre, megoldásokra elősegíti az új lehetőségek felismerését. Képesnek kell lenni a változások felismerésére és kezelésére.
- A versenyképesebb termelési-szolgáltatási szervezetre való állandó törekvés.
- A helyi adottságok maximális kihasználására való törekvés.
- Az egyénre szabott megoldások folyamatos keresése a humán szolgáltatási programokban, így a munkába helyezésben is.

- A legkorszerűbb szakmai tanulási módszerek és technikai feltételek biztosítása.
- A szakmai képzés társadalmi kontrollja. Gazdasági-műszaki nyitottsága, tiszta viszonyai megőrzése.
- Az aktív munkaerő intenzív képzése/továbbképzése irányába fejlődő, mind magasabb képesítést adó képzési struktúra.

A megye hagyományos foglalkoztatási területeiből fontos volt felismerni az előre mutató fejlődési folyamatokhoz kapcsolható foglalkoztatási folyamatokat, új kihívásokat, melyek nélkül nem lehetséges foglalkoztatási jövőképet körvonalazni sem (9. táblázat).

A fejlődés jövőképe, a foglalkozások átalakulása segít a munkaerő-piaci képzési programok orientációjában, csak néhány területet kiemelve:

- Nő a műszaki gépgyártás konstruktőrök, gyártmányfejlesztők, technológiai folyamat tervezők-szervezők, erőforrás gazdálkodók, termék-piaci szolgáltatók szerepe.
- A felhasználáshoz köthető szakértői tevékenység, logisztikai szakemberek szerepe erősödik a gép és készülékgyártásban (beszállítói-vevői kapcsolatok szervezése).
- Építőipari marketing-, mezőgazdasági-vízügyi-környezetvédelmi berendezés építés-technológiai, kereskedelmi építés-technológiai, ipari gépgyártás építés-technológiai, valamint építőipari automatizálás-technológiai szakmák iránti kereslettel is számolni kell.
- Építőipari minőségbiztosítási szakemberekre-, sőt az építendő létesítmény üzemeltetésével kapcsolatos minőségbiztosítási tevékenység ismeretére is egyre nagyobb számban lesz szükség.
- Egyre nagyobb igény van a komplex biztonságtechnikai szolgáltatások iránt. Egymással összefüggésbe hozható szolgáltatási területek rendszerbe való integrálására erősödnek a piaci igények (pl. légtechnika, klímatechnika-hűtéstechnika, környezetvédelem stb.) Nő a gépésztechnikai csomagok kezelése iránti igény: tanácsadás-tervezés-építés-szerelés-működtetés-szervizelés vonatkozásában.
- Egyre több olyan szolgáltatási terület lesz, mely a tevékenység-integrált vertikumok „terméke”, pl. a közlekedéshez-áruszállításhoz köthető kiegészítő szolgáltatások vonatkozásában, vagy a klímatechnika-árnyékolástechnika együttesében. stb.

11. ÖSSZEFOGLALÁS

Disszertációmban megvizsgáltam, hogyan lehet eljutni az egyes rétegek egészen konkrét foglalkoztatási problémáitól – a munkaerő-piaci intézményrendszeren keresztül, a sokszor szűkös információs lehetőségek maximális kihasználásával – a munkaerő-piaci programokon-, a fejlődési trendek számbavételén át, az EU csatlakozás hatásait is magában foglaló – foglalkoztatási jövőképekig.

Elemeztem a munkanélküliség alakulását a rendszerváltást követő 90-es évtizedben. Megfogalmaztam azokat az egyéni stratégiákat, melyeket a tömegessé váló munkanélküliség kivédésére a foglalkoztatottak és a munkanélküliek alkalmaztak. Rámutattam a foglalkoztatási mélypont és a regisztrált munkanélküliek számának mélypontja közötti kb. 4 éves fáziskésésre. Bemutattam Hajdú-Bihar megye néhány fejlettségbeli jellemzőjét a régiós átlaggal való összevetésben.

Vizsgáltam a munkanélküliség alakulását, rámutattam arra, hogy mely fejlődőképes hagyományok jelentették később az új fejlődési lehetőségek csíráit. Felhívtam a figyelmet a munkanélküliség idény jellegére, a munkanélküliek ellátó rendszerébe kerülők számának hosszabb távon változó tendenciáira, a munkanélküliek számának főbb állománycsoportok szerinti alakulására és ennek okaira.

Vizsgáltam a bejelentett üres álláshelyek összetételének alakulását 1991 és 2005 között. Rámutattam arra, hogy milyen lehetőségei voltak, vannak a különböző képzettségi szinten lévőknek a munkahelyek tekintetében. Kiemelten foglalkoztam a diplomások munkanélküliségével. Elsősorban általános és középiskolai tanárok, agrármérnökök, közgazdászok, óvónők vannak munka nélkül a legnagyobb számosságban. Felhívtam a figyelmet arra, hogy a regisztrált munkanélküliek összetételében leginkább a 8 általános iskolát és a szakmunkás képzőt végzettek dominálnak.

A munkanélküliség területi jellemzői tekintetében megfogalmaztam azt, hogy mely tényezők jelenítik meg a hátrányos helyzeteket. (alkalmi munkalehetőség, ingázási körzetek, alacsony iskolai végzettségűek nagy aránya, elöregedés, gyenge gazdaságföldrajzi adottságok stb.) Láthatóan nagyobb a szóródás az egyes települések munkanélküliségi mutatója között, de látszik az előrelépés a hajdú-városok tekintetében.

Vizsgáltam egyes kiemelhető rétegek munkanélküliségének speciális okait, összetevőit. Megállapítottam, hogy a pályakezdők kivételével a munkahely keresés aktivitása mind a megváltozott munkaképességűek, mind a nők, mind a hátrányos helyzetű cigány népesség tekintetében alacsonyabb a munkanélküliek átlagánál.

Elemeztem a foglalkoztatáspolitikai intézményrendszerének, finanszírozási és eszköz rendszerének a fejlődését. Megállapítottam, hogy az eszközrendszer lényegében megfelelően harmonizál a finanszírozási rendszer és az intézményrendszer fejlődésével. Számos problémája van a Munkaerő-piaci Alap felhasználásának és több szállal is kötődik a költségvetéshez. Dinamikusan fejlődik a támogatási eszközrendszer.

Részletesen elemeztem a munkaerő-piaci programok szerepét a munkanélküliség csökkentésében. A programok szervezésének akadályai a fajlagosan magasabb költségek mellett a többlet szer-

vezési, adminisztrációs feladatok, az információk hidak építésének nehézségei az egyes támogatási formák – mint program elemek – között. A Hajdú-Bihar Megyei Munkaügyi Központ programtervező és szervező aktivitása azonban nem marad el a megyék átlagától. Számos olyan programot is megvalósítottunk, mely módszertani alapját képezte később más programoknak és más megyék programjainak is (menedzseri, felzárkóztató, segítő pedagógus stb. programok).

Fontosnak tartottam a kockázatok vizsgálatát is, különösen azért, hogy a védhető elhárítható kockázatokat (a motiválás, a támogatott foglalkoztatás, a képzés, a tartós és az azonnali megoldások problémáit) el tudjam választani a védhetetlen kockázatoktól (alacsony érdeklődés, elkallódás bizonyos aránya, a hálózati program értékelések nehézségei, a jövőben eseményektől függő program elemek nagyobb kockázatai stb.). Egyértelmű, hogy a munkanélküliség komplex kezelése messze túlmutat a foglalkoztatáspolitikai lehetőségein, amit a kormányzatok már felismertek.

Értékeltem a foglalkoztatási érdekegyeztetés szerepét, lehetőségeit a társadalmi béke fenntartásában a foglalkoztatás, munkanélküliség tekintetében, de rámutattam arra is, hogy napjainkra szerepe már halványulóban van. Külön fejezetet szántam a megye foglalkoztatási helyzetének is. Egyértelmű, hogy a foglalkoztatás lehetősége erősen összefügg a népesség iskolázottságával. A képzettségbeli alapok a továbblépéshez, a szakmaszerzéshez megvannak, leszámítva a hátrányos helyzetű képzetlen csoportokat.

Területi jelleggel is vizsgálva a megyén belül, megállapítottam, hogy a megye Debrecenhez közeli centrális részében, a hajdú-városokban a legnagyobb arányú a foglalkoztatás, ott, ahol a fiatalabb és iskolázottabb népesség él. Vizsgáltam az aktív népesség területi mobilitását. Láthatóan a 90-es években keletkező új munkalehetőségek hatására mobilabbak lettek a munkavállalók, sőt megdőlni látszik az az elmélet, hogy a fiatalabbak a mobilabbak. A piaci verseny területi vonatkozásban leginkább az építőiparban dolgozók mobilitását növelte.

Megvizsgáltam a külföldiek foglalkoztatásának megyei körülményeit. Láthatóan számosságában és a megyei foglalkoztatás egésze szempontjából nem jelentős ez a kérdés, de el kell ismerni, hogy egyes szakmákban, térségekben valóban hiányt pótolnak a külföldiek (szakorvosi ellátás, idegenforgalom, gépjármű márka kereskedelem stb.)

Kézenfekvő volt az összevetés a megyében állást keresők külföldi foglalkoztatásra irányuló törekvéseivel, lehetőségeivel. Általában szakmunkás szinten, de az egészségügyben is nagyobbak a lehetőségek a külföldi munkavállalásra. Fontos, hogy nemzetközileg elfogadható, versenyképes jövedelmi arányok legyenek minél előbb a magas presztízsű foglalkozásokban az uniós országok mindegyikében.

Külföldön szerzett tapasztalataim szerint igyekeztem a sikeres országok receptjét, a siker okait megtalálni. Ezekből kiemelést érdemel: a helyi adottságok maximális kihasználására irányuló törekvés, a szakmai képzés társadalmi kontrollja, a tartós, minőségi megoldások irányába való folyamatos orientáció.

A megye távlati fejlesztési lehetőségei, szükségletei, irányai vizsgálatának középpontjába három dolgot állítottam: egyrészt az önkormányzati probléma térképet, másrészt a foglalkozá-

sokat érintő távlati munkaerő-igényeket, harmadrészt foglalkozások belső tartalmi fejlődésének lehetőségeit, körülményeit.

Megállapítottam, hogy az önkormányzatok megfelelően kiemelt helyen kezelik a munkahely teremtés kérdését, de kissé jobban háttérbe szorul a humán erőforrás fejlesztés. Ebben több önkormányzat is keresi a maga szerepét, lehetőségeit. Végül a munkaerő-piac, foglalkoztatás egy SWOT analízisével zárom az értekezésemet.

JOGSZABÁLYOK

6/1996 (VII.16.) MüM rendelet 26 §-a

A Magyar Köztársaság 2001. és 2002.évi költségvetése- előirányzata: 2000. évi CXXXIII.

Törvény 10. sz. melléklete LXIII. fejezete a Munkaerő-piaci Alap

A Magyar Köztársaság 1998. évi költségvetése – előirányzata : 1997. évi CXLVI törvény. 3.

Munkaerő-piaci alap

A Magyar Köztársaság 1998. évi költségvetése – teljesítése: 1999. évi CV. törvény LXIII. feje-

zete a Munkaerő-piaci Alap

A Magyar Köztársaság 1999. évi költségvetése – előirányzata: 1998. évi XC. törvény LXIII.

fejezete a Munkaerő-piaci Alap

A Magyar Köztársaság 1999. évi költségvetése – teljesítése: 2000. évi CXVIII. törvény 2. sz.

melléklete LXIII. fejezete a Munkaerő-piaci Alap

A Magyar Köztársaság 2000. évi költségvetése – előirányzata: 1999. évi CXXV. Törvény 2. sz.

melléklete LXIII. fejezete a Munkaerő-piaci Alap

A Magyar Köztársaság 2000. évi költségvetése – teljesítése: a 2001. évi LXXV. Törvény

LXIII. fejezete: a Munkaerő-piaci Alap

A Magyar Köztársaság 2001. és 2002. évi költségvetése – 2001. évi teljesítése: a 2002. évi XL.

Törvény LXIII. fejezete: a Munkaerő-piaci Alap

A Magyar Köztársaság 2001. és 2002. évi költségvetése – 2002. évi teljesítése: a 2003. évi

XCV. Törvény LXIII. fejezete: a Munkaerő-piaci Alap

A Magyar Köztársaság 2003. évi költségvetése – előirányzata: 2002. évi LXII. törvény LXIII.

fejezete: a Munkaerő-piaci Alap

A Magyar Köztársaság 2003. évi költségvetése – teljesítése : 2004. évi C. törvény: LXIII. feje-

zete: a Munkaerő-piaci Alap

A Magyar Köztársaság 2005. évi költségvetése – előirányzata : XXVI. Fejezete: Foglalkoz-

tatáspolitikai és Munkaügyi Minisztérium

Állami Foglalkoztatási Szolgálat 2005: Munkaerő-piaci fogalomtár kézirat

Állami Foglalkoztatási Szolgálat: Tájékoztató a luxemburgi munkavállalásról. Az egyezményt

a 216/1996 (XII.23.) sz. Kormányrendelet hirdette ki.

Állami Foglalkoztatási Szolgálat: Tájékoztató a németországi munkavállalásról. az 55/1991

(III.23.) sz. MT rendelettel közétett államközi megállapodás.

Állami Foglalkoztatási Szolgálat: Tájékoztató a svájci munkavállalásról. A 66/1996 (V.15.)

Kormányrendelet hirdette ki.

Állami Foglalkoztatási Szolgálat: Tájékoztató az Ausztriai munkavállalásról. Az egyezményt

kihirdette: a 37/1998 (III.1.) sz. Korm. rendelet

Foglalkoztatási törvény (1991. évi IV. tv. 7 § (2) bek.)

Társadalmi, gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott településekre vonat-
kozó 7/2003 (I.14.) Korm. r.)

Állami Foglalkoztatási Szolgálat: Tájékoztató a franciaországi gyakornoki munkavállalásról.

Az egyezményt kihirdette: a Kormány 12/2002 (I.31.) sz. rendelete.

Álláskeresőt megelőző tanácsok 2004. 07. 20. <http://www.gdf.hu/dkk/Praktikak.htm>

Az 55.-ször módosított 1991. évi IV. tv.

IRODALOMJEGYZÉK

Antal L. (2005): A rendszerváltás vesztesei... Kossuth Klub, 2001. április vita
/Bibo%20Web%20Folder/bibo/eloadasok/vesztesei.html

Árokné Toma K. (2004): A Hajdú-Bihar megyei EURES tevékenység bemutatása kézirat 5. p.

AUTONÓMIA ALAPÍTVÁNY EQUAL programja

<http://www.autonomia.hu/Equal/epelemhu.html>2004 09 01

Magyarázat: az EQUAL Program az Európai Unió által indított közösségi kezdeményezés. A program célja olyan új foglalkoztatáspolitikai módszerek alkalmazása, amelyek segítenek a munkaerőpiacon tapasztalható hátrányos megkülönböztetés és egyenlőtlenség leküzdésében. Az Európai Unió tagállamaiban az EQUAL Programot az Európai Szociális Alap finanszírozza.

bankweb.hu (2005): Többtízezer külföldi, magyar állásban 1–2. p.

Balcsók I. (2001): Sokasodó gondok – szerény lehetőségek az északkeleti határ mente munkaerőpiacán. In: A határmentiség kérdőjelei az Északkelet-Alföldön. (Szerk.: Baranyi B.) MTA Regionális Kutatások Központja. Pécs. pp. 170–215.

Baranyi B. – Balcsók I. (2005): Pályakezdő munkanélküliek Hajdú-Biharban – Európában, de mégis a peremen. MTA RKK 152. p.

Bánfalvy Cs. (1994): A munkanélküliség. Budapest. 230. p.

Békés Megyei Munkaügyi Központ Pályakezdők megjelenése a munkaerő-piacon Munkaügyi Szemle. 2003/XI száma 41. p.

Belényi B. (2005. február 10.): Kossuth Rádió – Napközben

Beluszky P. és Győri R. Tér és Társadalom 2004/1)

Bizottsági rendelet a foglalkoztatás állami támogatására való alkalmazásáról 2204/2002 (2002 dec.12)

Blanchard O. (1997): The economics of post-communist transition: Clarendon Press, Oxford

BME 2005. 04. 28: Diagnózis és felmérések (elemzések) www.bme.hu

Bódis Lajos (2003. 02. 13): <http://www.mtapti.hu/mszt/20021/bodis.htm>. 5. p.

Commander S. és Coricelli F. (1995): Unemployment, restructuring and the labor market in Eastern Europe and Russia. World Bank Washington D. C.

- Computer panoráma online* (2005. 04. 28) FN: a pályakezdők esélyei: az első lépések
<http://cpanorama.vogelburda.hu/cp/gyakorlat/windows/karrier2>
- Cyber Press Közéleti Magazin* (2005. 10. 05): „SZT” Nők a munkaerő-piacon
<http://cyberpress.sopron.hu/article.php?id=7652>
- Csáky M. (2005 október 5): Szabad a pálya(?) – Női karrier Magyarországon 3/9. Szép új világ – Hol a nő helye? 4., 5.p.
<http://www.mediamix.hullamvadasz.hu/article.php?d=2004-01-Szabad&p=3>
- Csánki L. P. (2004 08 03): Fiatalkori bűnözés <http://www.arts.u-szeged.hu/phare/phare3/szd/ossz/ossz.htm> 1.p.
- Davis S.J. – Haltiwanger J. – Scuch.S. (1996): Job creation and destruction MIT Press, Cambridge MA
- Dövényi Z.–Tolnai Gy. (1991): A falusi munkanélküliség néhány kérdése Magyarországon. In: Válság és kiút. Falukonferencia. MTA Regionális Kutatások Központja. Pécs. pp. 102–108.
- Dövényi Z.–Tolnai Gy. (1993): A munkanélküliség regionális kérdései Magyarországon. In: Társadalmi-területi egyenlőtlenségek Magyarországon. (Szerk.: Enyedi Gy.) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. pp. 143–174.
- Dudás F. (2003): A kistérségi közigazgatás közszolgálati stratégiai szerepkörének megalkotása <http://www.b-m.hu/idea/tan13.doc> 3.p.
- Enyedi Gy.–Tamási P. (1992): A munkanélküliség Magyarországon. = Info–Társadalomtudomány 23. pp. 3–6.
- Észak-Alföldi Regionális Fejlesztési Ügynökség: Észak-alföldi régió SWOT analízise kézirat, 2005. június.
- Észak-Alföldi Regionális Fejlesztési Ügynökség (2005): A foglalkoztatás SWOT analízise
- Falus A. (2005 01 15): Genomika az orvosbiológiában
<http://www.kfki.hu/chemonet/TermVil/tv2002/tv0202/falus.html>
- Fazekas K. (1997): A magyarországi régiók fejlődését meghatározó tényezők 1990–1996 között. In: Az emberi erőforrások hasznosítása, fejlesztése Magyarországon és Észak-Dunántúlon. Tudományos konferencia. (Szerk.: Hervainé Szabó Gy.–Szabó P.) MTA VEAB. Veszprém. pp. 49–60.
- Fejes R-né (2004. augusztus 3.): Hátrányos helyzetű és nehezen nevelhető cigány óvodás kisgyermek. <http://www.arts.u-szeged.hu/phare/phare3/szd/ossz/ossz.htm>
- HBM Munkaügyi Tanács: Finnországi szakmai tanulmányút kézirat, 2000. június.
- FMM (2005. szeptember): jelentés a foglalkoztatás helyzetéről és a foglalkoztatás bővítését szolgáló lépésekről 21. old. 24. p.
- Frey M. (2005): Nők a munkaerő-piacon
<http://www.tartki.h/adatbankh/nok/szerepvalt/frey97.html>.
- Fülöp H.: A világháló neme. Népszabadság online <http://www.nol.hu/cikk/353179> 2005 október 5. 2. p.

Gazdasági Minisztérium (2002 nov. 14): Komplex foglalkoztatási programok tervezésének és kivitelezésének módszerei Projekt-tervezési alapfogalmak, irányelvek
http://www.latohatarbaneuropa.borsodweb.hu/download/hgvk_foglalk.doc

Glatz F. (2005. augusztus 8.): Agrárreform társadalmi reform a századfordulón jegyzet.
 MIMI.hu. 5. p.

Hajdú-Bihar Megyei Munkaügyi Tanács – Munkaügyi Központ (1997. február): Ajánlás:
 Hajdú-Bihar megye területfejlesztési koncepciója foglalkoztatási részfejezetéhez kézirát

Harmadik Évezred Alapítvány (2005. 04. 17.): Az intelligens régió stratégiája
<http://www.inco.hu/inco4/kozpont/cikk0.htm>

Helyi foglalkoztatási stratégiák (2000. november): Konferencia Strasbourg

Inform Média Stúdió KFT (2004): CD

HBM Munkaügyi Tanács (2001 szeptember): Írországi szakmai tanulmányút kézirát

Jagasics B. (2005. március): Civilizáció

Kilencmilliárd regionális egyetemi tudásközpontokra
<http://www.magyarorszag.hu/hirek/tudomany/boda20040817.html> 2005. augusztus 17.

Kistérségi közigazgatás közszolgálati szerepkörének megalapozása 2003. 04. 24:
<http://www.b-m.hu/idea/tan13.doc> – a jegyzők mobilitásáról.

Kollányi M. (1993): Foglalkoztatottság, munkanélküliség, termelékenység. = Statisztikai Szemle 1993/8–9. pp. 638–650.

Koczó I. (2005. 08. 17): Ahová nem mennek befektetők: a kistelepüléseken a legnehezebb munkát szerezni. www.vg.hu

Koczó I. (2005. 08. 17): Munkaerőtlenül. www.vg.hu

Kovács R. (2005. 09. 16): Állástalanság egyfelől – munkaerőhiány másfelől
 Világgazdaság Online

Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat 2005 február 25. Középtávú Civilpolitikai Koncepció -MÖH határozat

KSH Népszámlálás (2001) – 6. Területi adatok www.nepszamlalas.hu

KSH 2001, 2005 foglalkoztatottság és munkanélküliség – adatok

KSH Győri Igazgatósága (2005. augusztus 25.): Gazdasági versenyképesség területi különbségei Magyarországon kézirát 13. p.

Külgyminisztérium Integrációs és Külgazdasági államtitkárság tájékoztatója a külföldi munkavállalásról 2004. május 24.

Matiscsákné dr. Lizák M.: Munkaerő-piaci szegmensek kutatása, különös tekintettel a nők helyzetére és szerepének változására <http://www.uni-miskolc.hu/~euint/matiskut.htm>
 2005/03/03 1.p.

MFOR.hu Üzleti negyed: Versengenek a hazai cégek a mérnökökért
<http://www.mfor.hu/cikkek/cikk.php?article=16669> 2005 október 9.

- MTI Tény és való:* A nők munkájának felhasználására szólít az uniós baloldal
<http://www.mti.hu/cikk/57050> 2005 október 5.
- Munkaerő kereslet-kínálat alakulása.* 1997. szeptember HBM Munkaügyi Központ munkacsoportja. Kézirat 3. p.
- Nagy Gy. (1991):* "Aki segélyért jön és én tudok neki munkahelyet ajánlani, azt kiejtem..."
 = *Mozgó Világ* 1991/1. pp. 96–103.
- Nagy Gy. (1992):* A munkanélküliség mérése. = *Info – Társadalomtudomány* 23. pp. 37–42.
- Nemes-Nagy J.–Németh N. (2003):* A "hely" és a "fej". A regionális tagoltság tényezői az ezredforduló Magyarországon. *Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek* 2003/7. 59. p.
- Nemzeti Fejlesztési Hivatal* HEFOP 1.1 programja 2005 október 2.
<http://www.nfh.hu/index2.htm?p=2&t=2&i=1836> 1. p.
- NFH:* Országos Területfejlesztési Konceptió munkaanyaga. 2005. Kézirat.
- Orgovány E. (1997):* Foglalkoztatás és munkanélküliség Magyarországon. = *Statisztikai Szemle* 1997/12. pp. 1022–1038.
- Országos Területfejlesztési Konceptió 2005: Észak-alföldi Régió 2005.* pp. 67–68.
- Pályacsúcs magazin, Eurostat:* Nők az EU munkaerő-piacán
<http://www.jobpilot.hu/content/journal/EU/hir030307.html> 2005 szeptember 23. 1.p.
- Portugáliai szakmai tanulmányút.* HBM Munkaügyi Tanács, 2002. május. Kézirat.
- Raffai J.:* A pedagógus személyiségének hatása a problémás roma tanulók és a nehezen nevelhető gyermekek analógiájára <http://www.arts.u-szeged.hu/phare/phare3/szd/ossz/ossz.htm> 2004 08 03 1.p.
- Régióközpont komplex fejlesztése – a 2006–2013 közötti időszakra vonatkozó területfejlesztési program leírása – Kézirat.*
- Rezsőfi I.:* Tájékoztató Hajdú-Bihar megye ipari parkjainak helyzetéről. Kézirat, 2003. május.
- Rezsőfi I.:* A Hajdú-Bihar Megyei Munkaügyi Központ szerepe a megváltozott munkaképességűek foglalkoztatásában Debrecen Városi Szociális Szolgálat: Integráció, vagy kirekesztődés? Az értelmileg akadályozott emberek foglalkoztatásának változó formái. pp. 269–276.
- Rezsőfi I.:* „Integráció vagy kirekesztődés: változó struktúrák az értelmileg akadályozott emberek foglalkoztatásában” előadás anyából. 2004. november.
- Rezsőfi I.:* „Hajdú-Bihar megye a diplomásokért” program céljai, tapasztalatai. *Munkaügyi Szemle*, 2004 évi 4. száma, 39. oldal.
- Rezsőfi I.:* Egy program – két eredmény: „segítő pedagógus” program –Hajdú-Bihar megyében. *Munkaügyi Szemle*, 2005. március. 37–40 oldal.
- Rezsőfi I.:* Harc az előítéletek, az érdektelenség ellen *Munkaügyi Szemle* 2005. március 41. oldal.

- Rezsőfi I.*: Hátrányos helyzetűek előnyben (foglalkoztatási program értékelés Hajdú-Bihar megyében). Munkaügyi Szemle, 2005. január, 34–36. oldal.
- Rezsőfi I.*: Középtávú munkaerő-piaci prognózis. Munkaügyi Szemle, 2003. évi 4. szám.
- Rezsőfi I.*: Munkaerőpiac és képzés Andalúziában (*a Hajdú-Bihar Megyei Munkaügyi Tanács tapasztalatai*). Munkaügyi szemle, 7–8/2004.
- Rezsőfi I.*: Rugalmas alkalmazkodás – francia módra (*tanulmányút tapasztalatai*). Munkaügyi szemle, 10/2003.
- Rezsőfi I.*: A dec. foglalkoztatási és rehabilitációs alaprész 2003. éves várható felhasználásáról, a felhasználás elvei teljesüléséről. 2003. december 17. Kézirat.
- Rezsőfi I.*: EU csatlakozás hatása a mezőgazdasági foglalkoztatásra Hajdú-Bihar megyében. Kézirat, 2003. május 12.
- Rihmer Z., Wolfgang, R.*: Depresszió és öngyilkosság férfiaknál
www.medlist.com/HIPPOCRATES/II/3/169.htm
- Rózsa J.*: Esélyegyenlőség a foglalkoztatásban nemzetközi konferencia Budapesten
 Munkaügyi szemle, 2003/XI. száma 35 old.
- Sabján K. (1999)*: A multinacionális szervezetek szerepe a korszerű szervezési és vezetési ismeretek és módszerek hazai elterjedésében Államigazgatási Főiskola Szervezési és Vezetési Tanszék, Budapest. Kézirat
- Schwertner J. (1992)*: A munkanélküliség területi jellemzői. Munkaügyi Szemle 37/12. pp. 27–31.
- Schwertner J. (1994)*: Parázsló munkaerőpiac. Tér és Társadalom. 8/1–2. pp. 59–82.
- Simkó J. – Lóránté Orosz E. (2005)*: Az egy évnél hosszabb ideje munka nélkül levő személyek munkavállalási motiváltsága, megélhetési stratégiai és munkába állításuk eredményesebb elősegítésének feladatai. (OFA tanulmány)
- Skóciai szakmai tanulmányút*. Hajdú-Bihar Megyei Munkaügyi Tanács. 2005. június. Kézirat
- Székelly V.*: A munkanélküliek segítése. www.3sz.hu 2004. 04. 17. 1. p.
- Széll N. (2004)*: Társadalmi problémák Magyarországon, különös tekintettel a munkanélküliségre (1. oldal) www.3sz.hu
- Szente V. – Szigeti O. – Bukovics Zs. (2003)*: Az ökogazdálkodás a vidékfejlesztés szolgálatában. Tanulmány Kaposvári Egyetem Vállalatgazdálkodási és Marketing Tanszék 2003. április 1–2. 4.p. <http://www.date.hu/rendez/ava/pdf/D003.pdf>
- Tájékoztató a munkaerő-piaci helyzetről* HBM Munkaügyi Központ Tájékoztatási és Elemzési Osztálya. 2005. október. Kézirat
- Teperics K. (2002)*: A Hajdú-Bihar megyei diplomások munkaerőpiaci helyzetének vizsgálata (A Debreceni Egyetem hatása a humán erőforrásokra). *Studia Geographica*. 10. Debrecen. 159 p.
- Tímár J. (1992)*: Foglalkoztatottság, munkanélküliség, foglalkoztatáspolitikai = Info – Társadalomtudomány 23. pp. 15–24.

- Tímár J. (1997): A munkaerőpiac egyensúlyi problémái 2010-ben. = Közgazdasági Szemle. pp. 42–55.*
- Több mint képzés kézen fogás. Hajdú-Bihari Napló, 2005. június. 29. P.É.*
- Több tízezer külföldi, magyar állásban. bankweb.hu (fn.hu) 2005.03.19.*
- Viszt E.: A munkaerő mobilitás alakulása és várható hatásai a magyar munkaerő-piacra az EU csatlakozás után. (Országos Foglalkoztatási Alapítvány által támogatott tanulmány) <http://www.ofakht.hu/muh/muh2002.html> 2004/04/02*
- Zádori I.: Nanotechnológiai áttörés (2002. szeptember 8.) www.hp.hu*

TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

1. táblázat: Hajdú-Bihar megye az Észak-alföldi régióban	16
2. táblázat: Fejlődőképes hagyományok új fejlődési lehetőségek	17
3. táblázat: A foglalkoztatást elősegítő támogatások fejlődése 1991–2005	50
4. táblázat: Kistérségi foglalkoztatás fejlesztési program eredményei 2002–2004-ben Hajdú-Bihar megyében	60
5. táblázat: Védhető, elhárítható és védhetetlen kockázatok a munkaerő-piaci programokban	80
6. táblázat: Naponta ingázók és foglalkoztatottak Hajdú-Bihar megyében	86
7. táblázat: Vizsgált problémák (a probléma térkép alapja)	99
8. táblázat: Munkaerő-piac, foglalkoztatás Hajdú-Bihar megyében	113

ÁBRÁK JEGYZÉKE

1. ábra: A foglalkoztatottak száma és a munkanélküliség ráta	15
2. ábra: A regisztrált munkanélküliek éven belüli hullámszámai 1999–2004 között Hajdú-Bihar megyében , országos összehasonlításban	18
3. ábra: Regisztrált munkanélküliek számának alakulása Hajdú-Bihar megyében 1991–2003 között	19
4. ábra: Regisztrált munkanélküliek főbb állománycsoportok szerinti alakulása Hajdú-Bihar megyében 1991–2003 között	20
5. ábra: Regisztrált munkanélküliek iskolai végzettség szerinti megoszlása Hajdú-Bihar megyében 2004-től	22
6. ábra: Települések területi munkanélküliségi mutatója (munkanélküliek aránya a munkaképes korú népességhez) Hajdú-Bihar megyében	25
7. ábra: Regisztrált munkanélküliek számának alakulása 2003-tól nemek szerint Hajdú-Bihar megyében	30
8. ábra: Regisztrált pályakezdő munkanélküliek számának és arányának alakulása Hajdú-Bihar megyében	35
9. ábra: Pályakezdő munkanélküliek humán szolgáltatásban való részvétele szerinti megoszlása Hajdú-Bihar megyében	38
10. ábra: Legjelentősebb cigány népesség koncentrációk Hajdú-Bihar megyében	40
11. ábra: Munkaerő-piaci Alap tervezése 1998–2005	47
12. ábra: A foglalkoztatottak megoszlása foglalkozási főcsoport szerint	84

13. ábra: A munkaerő mozgása Európában , az Európai Unióban, Magyarország viszonylatában	91
14. ábra: Munkahelyteremtés, tőkevonzó képesség fontosságának rangsorolása	100
15. ábra: Humán infrastruktúra fejlesztés fontosságának rangsorolása.....	101
16. ábra: Térségfejlesztési programok fontosságának rangsorolása.....	102

MELLÉKLETEK JEGYZÉKE

1. sz. melléklet: A regisztrált munkanélküliek számának éves átlagai megyénként 1999–2004.....	133
2. sz. melléklet: Az ellátásban részesülők érintett létszámának éves átlagai megyénként 1999–2004.....	134
3. sz. melléklet: A munkanélküli ellátásból elhelyezkedettek létszámának éves átlagai megyénként 1999–2004.....	135
4. sz. melléklet: A nyilvántartásba bekerülő üres álláshelyek számának éves átlagai megyénként 1999–2004	136
5. sz. melléklet: A nyilvántartásban lévő üres álláshelyek számának éves átlagai 1999–2004 megyénként	137
6. sz. melléklet: A belépő munkanélküliek számának éves átlagai megyénként 1999–2004.....	138
7. sz. melléklet: A kilépő munkanélküliek számának éves átlagai megyénként 1999–2004.....	139
8. sz. melléklet: Települési önkormányzatok problématérképe – összefüggések	140
9. sz. melléklet: Hajdú-Bihar megye középtávú munkaerő-piaci prognózisa – növekvő foglalkoztatási lehetőségek	141
10. sz. melléklet: Hajdú-Bihar megye középtávú munkaerő-piaci prognózisa – csökkenő foglalkoztatási lehetőségek.....	142

1. sz. melléklet

A regisztrált munkanélküliek számának havi megfigyelések szerinti éves átlagai (fő)

Megye	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Budapest	29 940	24 281	20 725	18 670	19 437	21 841
Baranya	19 072	18 655	18 123	18 181	19 036	19 133
Bács-Kiskun	22 469	22 140	21 287	20 033	21 397	22 257
Békés	21 119	20 153	18 666	17 153	17 345	18 041
Borsod-Abaúj-Zemplén	55 280	56 050	53 816	52 893	54 013	53 844
Csongrád	15 753	15 588	14 846	14 390	15 449	16 698
Fejér	15 210	13 766	12 252	12 358	14 120	14 301
Győr-Moson-Sopron	9 132	8 880	7 922	7 996	8 075	9 299
Hajdú-Bihar	32 809	32 170	30 316	27 857	28 136	28 894
Heves	15 681	15 029	13 890	13 121	13 134	13 818
Jász-Nagykun-Szolnok	22 445	21 597	19 063	17 003	17 199	18 829
Komárom-Esztergom	12 975	11 253	9 595	9 252	8 180	8 416
Nógrád	13 816	13 191	12 821	12 294	12 670	13 590
Pest	25 330	22 082	19 438	17 203	17 288	18 162
Somogy	16 099	15 715	15 874	15 840	16 453	18 731
Szabolcs-Szatmár-Bereg	38 666	39 536	37 409	34 287	36 511	38 102
Tolna	12949	12130	11339	10338	10864	11945
Vas	7300	6500	6274	5932	6436	7615
Veszprém	13156	11984	11521	11181	11806	12457
Zala	10321	9792	8961	8733	9664	9979
Összesen	409 522	390 492	364 138	344 715	357 213	375 952

Forrás: Foglalkoztatási Hivatal.

2. sz. melléklet

Az ellátásban részesülők érintett létszámának havi megfigyelések szerinti éves átlagai (fő)

Megye	1999.	2000	2001	2002	2003	2004
Budapest	16 711	14 723	13 076	12 592	12 030	12 867
Baranya	7 213	7 069	6 387	6 079	5 547	5 641
Bács-Kiskun	10 081	9 960	9 432	8 979	8 354	8 035
Békés	8 544	7 923	7 125	6 666	6 310	6 478
Borsod-Abaúj-Zemplén	14 857	14 391	12 345	11 716	10 663	10 940
Csongrád	7 361	7 109	6 543	6 066	5 557	5 726
Fejér	7 255	6 840	6 401	6 712	7 349	6 632
Győr-Moson-Sopron	5 820	6 014	5 726	6 281	5 763	6 344
Hajdú-Bihar	10 889	10 639	9 566	8 764	8 170	8 306
Heves	6 088	5 689	5 258	5 061	4 587	4 844
Jász-Nagykun-Szolnok	8 328	8 410	7 098	6 552	6 017	6 305
Komárom-Esztergom	5 800	5 309	4 898	5 033	4 131	4 521
Nógrád	5 015	4 526	4 178	4 169	3 927	3 968
Pest	14 141	13 321	11 636	11 045	10 455	10 847
Somogy	6 507	6 303	5 985	5 690	5 263	5 891
Szabolcs-Szatmár-Bereg	10 656	9 630	8 610	8 642	8 587	8 478
Tolna	5222	5066	4801	4316	4161	4321
Vas	4352	3947	4269	4144	4014	4494
Veszprém	6965	6491	6545	6672	6400	6082
Zala	5591	5417	5064	5029	4746	4604
Összesen	167 396	158 777	144 943	140 208	132 031	135 324

Forrás: Foglalkoztatási Hivatal.

3. sz. melléklet

A munkanélküli ellátásból elhelyezkedettek létszámának havi megfigyelések szerinti éves átlagai (fő)

Megye	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Budapest	604	648	554	557	538	634
Baranya	282	332	289	274	250	298
Bács-Kiskun	403	461	388	398	327	391
Békés	370	404	392	396	380	371
Borsod-Abaúj-Zemplén	404	471	430	455	380	386
Csongrád	279	311	294	275	251	266
Fejér	354	404	356	366	418	390
Győr-Moson-Sopron	362	408	387	385	370	393
Hajdú-Bihar	382	458	399	391	367	400
Heves	269	259	264	237	217	235
Jász-Nagykun-Szolnok	363	438	392	356	332	361
Komárom-Esztergom	286	324	306	320	277	288
Nógrád	225	216	194	222	202	213
Pest	491	543	455	486	456	533
Somogy	289	322	283	279	243	284
Szabolcs-Szatmár-Bereg	355	308	347	305	299	331
Tolna	206	242	230	213	195	227
Vas	285	319	312	315	302	313
Veszprém	402	423	397	425	408	401
Zala	324	336	324	318	340	321
összesen	6 935	7 627	6 993	6 973	6 552	7 036

Forrás: Foglalkoztatási Hivatal.

4.sz. melléklet

A nyilvántartásba bekerülő üres álláshelyek számának havi megfigyelések szerinti éves átlagai (fő)

Megye	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Budapest	4 852	6 608	6 977	6 681	7 405	7 872
Baranya	1 349	1 155	1 131	1 103	1 240	1 390
Bács-Kiskun	1 874	1 838	1 680	1 951	1 721	1 798
Békés	2 705	2 623	2 380	2 546	2 201	1 932
Borsod-Abaúj-Zemplén	3 988	4 028	3 860	4 188	4 546	3 893
Csongrád	1 295	1 308	1 286	1 154	1 175	1 242
Fejér	1 098	1 674	1 003	893	911	847
Győr-Moson-Sopron	1 313	1 578	1 302	1 327	1 552	1 758
Hajdú-Bihar	1 764	1 760	1 486	1 543	1 483	1 427
Heves	1 447	1 393	1 417	1 364	1 395	1 264
Jász-Nagykun-Szolnok	2 017	2 065	1 768	1 676	1 576	1 309
Komárom-Esztergom	1 118	1 297	1 041	1 272	1 259	1 174
Nógrád	1 253	985	882	934	948	792
Pest	2 251	2 556	2 754	2 242	2 575	3 767
Somogy	1 066	1 225	986	1 112	1 263	1 103
Szabolcs-Szatmár-Bereg	2 945	2 742	2 888	2 948	2 621	2 499
Tolna	1059	1029	842	804	925	917
Vas	677	661	656	646	607	515
Veszprém	920	1026	1048	962	943	683
Zala	1387	1612	1193	1212	1341	1063
Összesen	36 378	39 163	36 580	36 558	37 687	37 245

Forrás: Foglalkoztatási Hivatal.

5. sz. melléklet

A nyilvántartásban levő összes üres álláshelyek számának havi megfigyelések szerinti éves átlagai (fő)

Megye	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Budapest	13 952	14 433	14 562	14 031	15 420	17 207
Baranya	2 583	2 217	2 211	2 266	2 524	3 176
Bács-Kiskun	3 806	3 748	3 411	4 088	3 779	4 111
Békés	4 870	5 086	4 793	5 140	4 332	3 660
Borsod-Abaúj-Zemplén	7 396	7 967	6 867	7 205	8 615	7 275
Csongrád	4 589	4 688	4 437	3 788	3 547	3 811
Fejér	4 329	4 860	3 035	2 813	2 586	2 726
Győr-Moson-Sopron	2 960	3 835	3 412	3 332	4 600	4 563
Hajdú-Bihar	3 246	3 241	2 682	2 935	2 538	2 531
Heves	2 381	2 553	2 447	2 304	2 357	2 116
Jász-Nagykun-Szolnok	4 394	4 720	4 125	4 007	3 321	2 632
Komárom-Esztergom	4 336	4 769	3 490	3 560	3 593	4 126
Nógrád	3 615	2 652	2 382	2 207	2 235	1 734
Pest	9 416	8 843	9 247	9 321	9 828	13 222
Somogy	1 536	1 826	1 504	1 701	2 179	1 974
Szabolcs-Szatmár-Bereg	5 773	4 819	4 965	5 096	4 290	4 046
Tolna	2222	2261	1674	1544	1856	2029
Vas	1465	1334	1580	1630	1529	1593
Veszprém	1776	2035	2296	1854	1790	1412
Zala	2869	3556	2809	2633	3154	2638
Összesen	87 514	89 443	81 929	81 455	84 073	86 582

Forrás: Foglalkoztatási Hivatal.

6. sz. melléklet

A belépő munkanélküliek számának havi megfigyelések szerinti éves átlagai (fő)

Megye	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Budapest	4 768	4 064	4 138	4 065	3 892	4 160
Baranya	2 845	2 817	2 920	2 967	2 798	2 771
Bács-Kiskun	3 169	3 122	3 246	3 248	3 288	3 522
Békés	3 111	2 885	2 976	2 907	2 933	3 246
Borsod-Abaúj-Zemplén	6 740	7 050	6 893	6 509	5 940	6 276
Csongrád	2 267	2 331	2 526	2 599	2 462	2 586
Fejér	2 271	1 992	2 243	2 283	2 422	2 481
Győr-Moson-Sopron	1 618	1 548	1 781	1 897	1 742	1 899
Hajdú-Bihar	4 132	3 926	4 006	3 797	3 679	3 984
Heves	2 016	1 942	2 071	2 170	1 946	2 023
Jász-Nagykun-Szolnok	3 474	3 209	3 095	2 990	3 095	3 255
Komárom-Esztergom	1 719	1 562	1 708	1 721	1 530	1 632
Nógrád	1 756	1 624	1 641	1 638	1 711	1 705
Pest	3 509	3 273	3 553	3 255	3 291	3 373
Somogy	2 313	2 193	2 362	2 266	2 257	2 452
Szabolcs-Szatmár-Bereg	4 548	4 302	4 687	4 831	4 723	5 213
Tolna	1814	1618	1766	1653	1814	1896
Vas	1209	1014	1257	1170	1199	1399
Veszprém	2240	2070	2344	2245	2251	2137
Zala	1694	1595	1759	1815	1816	1823
Összesen	57 213	54 137	56 972	56 026	54 789	57 833

Forrás: Foglalkoztatási Hivatal.

7. sz. melléklet

A kilépő munkanélküliek számának havi megfigyelések szerinti éves átlagai (fő)

Megye	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Budapest	5 094	4 555	4 385	4 116	3 783	3 832
Baranya	2 843	2 921	2 982	2 852	2 705	2 739
Bács-Kiskun	3 097	3 254	3 338	3 262	3 113	3 425
Békés	3 044	3 093	3 072	2 958	2 937	2 991
Borsod-Abaúj-Zemplén	6 618	7 020	7 426	6 193	5 957	5 980
Csongrád	2 235	2 385	2 656	2 542	2 344	2 455
Fejér	2 277	2 191	2 293	2 200	2 368	2 383
Győr-Moson-Sopron	1 595	1 650	1 783	1 890	1 712	1 740
Hajdú-Bihar	4 018	4 037	4 307	3 784	3 703	3 769
Heves	2 045	2 007	2 221	2 144	1 944	1 898
Jász-Nagykun-Szolnok	3 461	3 289	3 347	3 031	3 043	3 056
Komárom-Esztergom	1 798	1 749	1 745	1 791	1 599	1 497
Nógrád	1 766	1 654	1 690	1 661	1 610	1 635
Pest	3 710	3 521	3 798	3 350	3 207	3 212
Somogy	2 250	2 282	2 286	2 273	2 141	2 151
Szabolcs-Szatmár-Bereg	4 325	4 456	4 873	4 901	4 588	4 872
Tolna	1790	1740	1809	1732	1687	1779
Vas	1171	1132	1263	1168	1148	1262
Veszprém	2291	2187	2354	2240	2182	2048
Zala	1751	1691	1812	1763	1763	1718
Összesen	57 179	56 814	59 440	55 851	53 534	54 442

Forrás: Foglalkoztatási Hivatal.

8. sz. melléklet

*Települési önkormányzatok probléma térképén elfoglalt rangsor és a települési munkanélküliségi adatok
közötti összefüggések
(+/-1= függvényszerű kapcsolat)*

Vizsgált tényezők	munkahely teremtés, tőke- vonzó képesség	Humán infrast- ruktúra fejlesztése	Regisztrált munka- nélküliek sz.	Tartós mn. 365- napon túli	Járadékra jogosult	Rendszeres szoc. segélyes	Munkavállalási korú népesség
Munkahely terem- tés, tőkevonzó képesség		0,1	0,23	0,11	0,28	0,14	0,29
Humán infrast- ruktúra fejlesztése	0,1		-0,12	-0,1	-0,11	0	-0,12
Regisztrált munka- nélküliek sz.	0,23	-0,12		0,87	0,98	0,45	0,97
Tartós mn. 365- napon túli	0,11	-0,1	0,87		0,76	0,77	0,75
Járadékra jogosult	0,28	-0,11	0,98	0,76		0,25	0,99
Rendszeres szoc. segélyes	0,14	0	0,45	0,77	0,25		0,22
Munkaváll. korú népesség	0,29	-0,12	0,97	0,75	0,99	0,22	

Forrás: Saját számítás.

9. sz. melléklet

Hajdú-Bihar megye középtávú munkaerő-piaci prognózisa 2003 -növekvő foglalkoztatási lehetőségek

Prognózis adatok száma/ db

FEOR	Megnevezés	Összes növekedési jelzés /db	Összes csökkenési jelzés /db	Összes vélemény	Az összes prognosztizált növekedés aránya az összes véleményhez
313	Számítástechnikai foglalkozások (felső v. középfokú végz.)	71	0	71	1,00
314	Programozók, díszpécserek	17	0	17	1,00
233	Munka- és pálya-tanácsadási foglalkozások	16	0	16	1,00
223	Diplomás ápolónők, ápolók	11	0	11	1,00
224	Állat-egészségügyi foglalkozások	11	0	11	1,00
325	Állategészségüghöz kapcsolódó foglalkozások	6	0	6	1,00
332	Munkaerő-piaci szolgáltatási foglalkozások	6	0	6	1,00
915	Egyszerű szolgáltatási jellegű foglalkozások	6	0	6	1,00
761	Építőmesteri foglalkozások	57	1	58	0,98
213	Számítástechnikai foglalkozások (felső-fokú végz.)	70	2	72	0,97
244	Speciális oktatók, nevelők	32	2	34	0,94
232	Szociális munkások	30	2	32	0,94
321	Ápolónők, ápolók	30	2	32	0,94
291	Egyéb, magasan képzett ügyintézők	12	1	13	0,92
363	Pénzügyintézet és biztosítási ügyintézők	30	3	33	0,91
536	Védelmi szolgáltatási foglalkozások	54	6	60	0,90
764	Mélyépítő-ipari foglalkozások	27	3	30	0,90
331	Szociális foglalkozások	53	6	59	0,90
251–252	Gazdasági foglalkozások	121	14	135	0,90
763	Építési szakipari foglalkozások	77	9	86	0,90

Forrás: Saját számítás.

10. sz. melléklet

Hajdú-Bihar megye középtávú munkaerő-piaci prognózisa 2003 - csökkenő foglalkoztatási lehetőségek

Prognózis adatok száma/db

FEOR	Megnevezés	Összes növekedési jelzés/db	Összes csökkenési jelzés/db	Összes vélemény	Az összes prognosztizált növekedés aránya az összes véleményhez
732	Ruhagyártók, szőrmefestők, -kikészítők	22	24	46	0,48
833	Köz- és településtisztasági munkagép-, járműkezelők	6	7	13	0,46
613	Allattenyésztési és állatgondozási foglalkozások	31	38	69	0,45
621	Erdőgazdálkodási foglalkozások	8	10	18	0,44
539	Egyéb szolgáltatási foglalkozások	5	7	12	0,42
372	Művészeti foglalkozások	4	7	11	0,36
733	Bőrkikészítők, bőrtermék- és lábbeligyártók	12	24	36	0,33
534	Kulturális, sport-, szórakoztatási szolgáltatási foglalkozások	6	14	20	0,30
741	Kohászati foglalkozások	8	21	29	0,28
731	Textilipari foglalkozások	6	16	22	0,27
641	Növényvédelmi, növény-egészségügyi és talajvédelmi foglalkozások	3	8	11	0,27
711	Szilárdásvány-kitermelő foglalkozások	7	22	29	0,24
263	Előadóművészi – felsőfokú képzettséghez kapcsolódó – foglalkozások	2	7	9	0,22
836	Hajózási foglalkozások	1	9	10	0,10

Forrás: Saját számítás

NYILATKOZATOK
(az értekezés utolsó lapján)

NYILATKOZAT

Ezen értekezést a Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum Mezőgazdaságtudományi Karán az Interdiszciplináris Agrár- és Természettudományok Doktori Iskola keretében készítettem el a Debreceni Egyetem ATC MTK doktori (PhD) fokozatának elnyerése céljából.

Debrecen, 2006.

-----
a jelölt aláírása

NYILATKOZAT

Tanúsítom, hogy Rezsőfi István doktorjelölt 2005 - 2006 között a fent megnevezett Doktori Iskola keretében irányítással – irányításunkkal végezte munkáját. Az értekezésben foglalt eredményekhez a jelölt önálló alkotó tevékenységével meghatározóan hozzájárult, az értekezés a jelölt önálló munkája. Az értekezés elfogadását javaslom – javasoljuk.

Debrecen, 2006.

-----
a témavezető(k) aláírása)